

MINULOST' JE PRED NAMI

≠ V ZOVRETÍ
TOTALITNÝCH
REŽIMOV ★

ÚVOD

Texty na nasledujúcich stranách sú primárne určené budúcim pedagógom. Najmä tým, ktorých špecializáciou je dejepis, občianska náuka a etika. Môžu tiež poslúžiť ako inšpirácia pedagógom, ktorí už na školách pôsobia a v neposlednom rade sú určené samotným študentom.

Našou motiváciou pre vytvorenie tohto vzdelávacieho materiálu bola vlastná skúsenosť z diskusií a prednášok na stredných školách. Tiež to, že chceme žiť v slobodnej demokratickej krajine. Po 33 rokoch od pádu totalitného režimu sme svedkami príklonu veľkej časti populácie k nostalgii po „istotách socializmu“ a tendovaniu ku xenofóbii a intolerancii k „inakosti“. Tento trend je mimoriadne znepokojivý a jeho pokračovanie môže znamenať ohrozenie ústavného a demokratického charakteru SR. K formovaniu prodemokratického hodnotového a morálneho kompasu občana môže veľmi prispieť i škola a pedagógovia. Práve prispieť k formácii budúcich pedagógov občianskej náuky a dejepisu je cieľom nášho projektu.

Myslíme si, že vedomosť o fungovaní a mechanizmoch totalitných režimov, ich odmietnutie na základe poznania, tvorí jeden zo základných pilierov demokratického hodnotového postoja. Tiež pôsobí profylakticky vo vzťahu k extrémizmu, rôznym formám diskriminácie, xenofóbie a bezpečnostným hrozbám v podobe hybridnej, informačnej vojny, ktorej sme dnes už súčasťou.

Istou inšpiráciou pre vznik tohto projektu bol aj text Heleny Klímovej, psychoterapeutky a signatárky Charty 77. Jej text bol odpoveďou na ťažké otázky:

„Čo si má jedinec počať uprostred svetodejných zlomov? Čo môže národ robiť, aby zostal nažive, verný etickým zásadám? Ako mám jednať, aby som si zachoval život a morálnu sebaúctu bez pocitov viny?“

Pri odpovediach na ne využila Helena Klímová vlastnú skúsenosť komunistického Československa. Popisuje stav, v ktorom sa ľudia traumatizovaní vojnou poddali totalitnému komunizmu, až po určité precitnutie v roku 1968, kedy však nádej znovu stratili.

Pani Klímová hovorí: „*Bádatelia zaoberajúci sa správaním živočíchov popísali jav nazývaný „naučená bezmocnosť“: živočích, ktorý je pri snahe jednať slobodne opakovane „trestaný“, sa nakoniec prestane snažiť o záchranu, stiahne sa do kúta, znehybnie, akoby upadne do necitlivosti. V našej krajine po roku 1968, v čase, keď „neexistovala budúcnosť“, mnohí znehybneli duchovne aj citovo a ukryli sa do svojich skryš v stave morálnej nedotklivosti. Zmizla nádej na nezávislosť, zmizla súvislosť medzi ľudskou činnosťou a možnosťou zmeny. Ľudia sa zamerali na drobné osobné ciele, často ciele zbavené morálneho hľadiska. Klamstvo, politická korupcia, kračnanie sa stali normou, nestálo za to snažiť sa. Identifikácia s agresorom sa stala príznakom doby.“*

Cestou von z marazmu bolo jeho odmietnutie. Rozhodnutie konať aj napriek minimálnej alebo žiadnej nádeji na úspech, v súlade so svojim presvedčením. Odmietnuť lož, podvody, kračnanie ako „normálne“. Slovom pani Klímovej, kto to skúsil, pocítil vnútornú premenu, pocit radosti a návrat sebaúcty.

Okolností, ktoré pomohli prekonať kolektívnu traumu, bolo podľa nej niekoľko. Hlavným činiteľom nebola nádej, ale vedomie zmyslu. Zmysel života nie je zameraný na cieľ, na budúcnosť, je to cesta, pravidlo. A zmysel života treba stále znovu hľadať, prostredníctvom rozlišovania medzi dobrým a zlým. Uskutočňuje sa nie poznávaním a „vedením“, ale skôr cez každodenné konanie, drobné skutky, správanie. Život v pravde ako konanie v súlade s vnútorným presvedčením lieči sám osebe. „*Všetka táto stratégia sa s uzdravovaním individuálnym premieňa na kolektívne, ak ju zdieľa určitý počet*

ľudí, sociálna vzorka, ktorá sa môže stať pre ostatných modelom, s ktorým je možné sa identifikovať.“

Je to vlastne jednoduché. Len máme pocit, že slovenské voľby stále ukazujú, že traumu sa veľkej skupine ľudí doteraz nepodarilo prekonať. Viacerí doterajší „vodcovia“ ju úspešne prižívali. Dokonca ju priviedli až do stavu, keď sa ľudia „liečiť“ nechcú. A ak sa identifikujú s nejakým modelom, tak s tým, ktorý k terapii nevedie. Potvrdzujú sa slová autorky, že „záchranné poznanie nie je automaticky prenosné cez generácie“. Lahšie ako sa s niekym identifikovať sa nám javí identifikovať sa s pravdou. Pani Klímová hovorila čosi o neklamani, nekradnutí, spravodlivosti atď. Možno dnes treba doplniť aj nezabiješ.

„*Premena nastáva len jednou cestou. Konaním.*“ Častou nášho konania sú aj nasledujúce texty.

Lubomír Morbacher a Martin Slávik
Living Memory
február 2023

**LIVING
MEMORY**

Iceland
Liechtenstein
Norway **Active
citizens fund**

NÁSTUP HITLERA K MOCI

Fotografia, na ktorej tu vidíte Adolfa Hitlera, je z ateliéru jeho dvorného fotografa Heinricha Hoffmanna. Hitler si tu pred zrkadlom nacvičoval pózy, ktoré používal pri svojich prejavoch. Pôsobí na vás strhujúco? Uhrančivo? Asi skôr nie. Ale možno je to tým, že dnes už vieme, čím sa zapísal do dejín. Často od študentov počúvame, že je smiešny a vyzerá ako blázon. Ako sa teda mohlo stať, že tento človek ovládol obrovský nemecký národ, dvakrát vyhral demokratické voľby a nakoniec priviedol svet k hrôzam, akým ľudstvo dovtedy nečelilo?

Okolnosti nástupu Adolfa Hitlera k moci a jej uchopenia vo vyspelej kultúrnej nemeckej spoločnosti je potrebné vidieť v súvislostiach. V súvislostiach určitých javov, ktorých spojenie a kulminácia môže vyniesť k moci „šialencov“ pre ktorých ľudský život nemá cenu.

ÜBERMENSCH

Jedným z týchto javov je pokrok, vývoj človeka a spoločnosti. Pokrok vedy, technológií, znalostí a poznania všeobecne. Normálna prirodzená vec. Rozširovanie vedomostí, vývoj technológií boli rýchle už v 19. storočí, a tento trend pokračoval aj v 20. storočí. Rozvoj poznania a vedomostí ľuďom umožňuje meniť svet, môžu doň viac zasahovať. Zároveň sa mení staršie presvedčenie, prehodnocuje sa to, čomu veriť. Spochybňujú sa dovtedajšie authority. Prehodnocujú sa všeobecne uznávané hodnoty. Európa (a nie len tá) bola a je súčasťou židovsko-kresťanskej civilizácie. Kresťanstvo ale postupne dlhodobo strácalo svoju niekoľko storočnú pozíciu morálnej authority a bolo vytlačované práve novými pohľadmi na svet. Celkom dobre to vyjadruje asi najznámejší výrok nemeckého filozofa Friedricha Nietzscheho — *„Boh je mŕtvy! Boh zostane mŕtvy! A my sme ho zabilí!... Nie je na nás veľkosť tohto činu príliš veľká?“* Ak sa ľudia zbavili zdroja morálky,

Adolf Hitler nacvičujúci pózy v ateliéri Heinricha Hoffmana
Zdroj: <https://rarehistoricalphotos.com/hitler-rehearsing-speech-front-mirror-1925/>

mohlo by to viesť k strate akýchkoľvek hodnôt a tento stav je pre Nietzscheho nežiaduci. Treba nájsť nejaké riešenie... „*Nemusíme sa sami stať bohmi?*“ Nietzsche to rieši myšlienkovým konceptom nadčloveka (Übermensch). Zjednodušene, silnou osobnosťou s vlastnou morálkou, ktorá odzrkadľuje vôľu k moci. Nadčlovek bude určovať pravidlá. Robí to, čo je dobré podľa neho a hlavne pre neho.

Výraz „Übermensch“ ste už možno niekedy počuli. Veľmi pravdepodobne práve v súvislosti s nacizmom. Nacisti sa totiž neskôr rozhodli zneužiť to, čo z týchto myšlienok bolo vhodné vo vytváraní vlastnej ideológie (Nietzsche zomrel už v roku 1900). Bola to práve postava nadčloveka s vôľou po moci, ktorý určuje pravidlá sebe i ostatným. Nečudo, že jednými z prvých podporovateľov Hitlera boli ľudia z ezoterickej, okultnej spoločnosti Thule, pomenovanej podľa mytologického ostrova, domova nadradenej árijskej rasy. V počiatkoch to bola organizácia, ktorej cieľom bolo „*naštartovať árijskogermánske náboženské obrodenie, ktoré by bolo založené na germánskej nadradenosti nad nižšími pracujúcimi rasami a na neúprosnej nenávisti k Židom*“ (Kurlander 2021, 93). Čo sa ale stane, keď prestane platiť nezabiješ? Čo sa stane, ak prestane platiť základné pravidlo: chovaj sa tak, ako chceš aby sa druhí chovali k tebe? A čím bude človek pre človeka, ktorý sa cíti byť nadčlovekom? Keď je „ten druhý“ len užitočnou či neužitočnou vecou, nebude predsa problém sa ho zbaviť a vražda prestane byť problémom, tá masová...

Rozvoj technológií a rast poznania narúša aj zvyčajné spoločenské štruktúry a poriadky a môže viesť k radikalizácii vzťahov vo vnútri spoločnosti. A vojna, 1. svetová vojna, tieto javy ešte urýchlila. Rozpadli sa monarchie, rozpadli sa mnohé tradičné inštitúcie. Reakciou na rozpad starých poriadkov môže byť aj neistota veľkej časti populácie. Väčšina ľudí

rada žije v jasných pravidlách, má rada istoty, nie každý zvládne reagovať na chaos. A ak sa to všetko spojí s krízou hospodárskou, znamenajúcou stratu majetku, existenčné ohrozenie, môžu sa otvoriť možnosti komukoľvek, kto sľubuje, že tento chaos zastaví a vyvedie spoločnosť z krízy. Ani nemusí povedať ako a kam. Na nešťastie mnohých sa vyššie spomenuté javy v dobe začiatku a priebehu cesty Adolfa Hitlera k moci všetky vynorili.

ZAČIATKY

Hitler, podľa vlastných slov vo svojej knihe *Mein Kampf*, odštartoval svoju politickú kariéru vo vojenskej nemocnici, kde sa liečil z dočasnej straty zraku. O ten prišiel po zásahu bojovým plynom, jednej z tragických novínok rozvoja vedy a techniky. Podobne ako milióny mužov na fronte 1. sv. vojny sa Hitler stretol so zabíjaním v masovom meradle. To bol ďalší nový fenomén tej doby. Milióny mladých mužov boli zrazu konfrontovaní s dovtedy nepoznanou skutočnosťou doslova ľudských jatiek. Mnohí odchádzali poznamenaní skúsenosťou, že ľudský život nemá cenu. Nie každý z nich túto traumou spracoval spôsobom ako napríklad Erich Maria Remarque, ktorého možno poznáte z literatúry. Ten prežitú hrôzu pomenováva vo svojich knihách s jasným posolstvom, aby sa už nikdy neopakovali. Neprekvapí nás preto, že keď sa nacisti dostali k moci, Remarque sa ocitol na zozname zakázaných autorov. Hitler bol naopak, zdá sa, vojnou fascinovaný a dospel k názoru, „že život je neustály surový zápas“ (Rees 2013, 18).

Vo vojenskej nemocnici sa dozvedel aj o podpísaní prímeria z 11. novembra 1918, ktoré predstavovalo nemeckú porážku. Hitler, tisícky iných Nemcov a veľká časť armádneho velenia túto správu niesli veľmi zle. Podobne ako mnohí iní pripísal túto porážku domácim zradcom a Židom. Jednou

z podmienok prímeria bola i abdikácia nemeckého cisára, čo znamenalo následný vznik republiky.

„To čo nasledovalo, boli strašné dni a ešte príšernejšie noci — vedel som, že je všetko stratené. Dúfať v milosť nepriateľa mohol len šialenec alebo „klamár a zločinec“. Počas týchto nocí vo mne vzrastala nenávisť, nenávisť proti pôvodcom tohto činu. V nasledujúcich dňoch som si tiež uvedomil svoj osud. Teraz som sa musel vysmievať myšlienkam o svojej biednej budúcnosti, ktoré mi ešte pred nedávnom prinášali toľko trpkých starostí. Nebolo to smiešne chcieť v túto hodinu stavať domy na takýchto základoch? Konečne mi bolo tiež jasné, že prišlo to, čoho som sa tak často obával a čo som si nikdy nechcel pripustiť. Cisár Wilhelm II, ako prvý nemecký cisár nastavil marxistickým vodcom ruku na zmierenie bez toho, že by tušil, že lotri nemajú žiadnu česť. Zatiaľ čo v jednej ruke ešte držali cisársku korunu, druhou rukou už šmátrali po dýke. „So Židom nemožno uzatvárať zmluvy, u neho platí len tvrdé buď- alebo. Rozhodol som sa — stanem sa politikom“ (Hitler 2000, 125). Tento text samozrejme nie je pravdivý. Patrí k mýtom, na ktorých nacisti neskôr stavali svoju propagandu. Rovnako ako zmienka o Židoch. K extrémnemu antisemitizmu, bludom, ktorým zdá sa skutočne veril, že Židia sú pôvodcom všetkého zla a najzarytejšími nepriateľmi nemeckého národa, sa dopracoval o niečo neskôr.

Hitler sa krátko po prepustení z nemocnice vrátil k svojej vojenskej jednotke do Mníchova. Nová nemecká republika (Weimarská republika) čelila pokusu o bolševickú revolúciu, keď sa k moci, podľa vzoru ruských komunistov, pokúsili násilnou cestou dostať nemeckí komunisti. Tento puč o pár týždňov potlačila armáda za pomoci polovojenských jednotiek vybudovaných z radov vojenských veteránov, tzv. „Freikorps“. Hitler sa vtedy týchto bojov nezúčastnil. Stal sa z neho propagandista, ktorého nemecká armáda využívala,

aby presviedčal iných vojakov o nebezpečenstve komunizmu. Práve počas týchto politických školení Hitler objavil svoj rečnícky talent, a niekedy z tejto doby pochádzajú aj prvé spomienky pamätníkov, ktorí spomínali na jeho dar presvedčiť druhých o svojich názoroch, podobne o jeho charizme. Hitlerova temná charizma a rečnícky talent boli určite tým, čo mu výrazne pomáhalo v jeho ceste k dosiahnutiu moci a realizácii „šialených“ vízií.

ČO JE TO CHARIZMA?

V náboženskom kontexte, kde toto slovo pramení, znamená dar od Boha, dar výnimočných schopností, ktoré mali obdarovaní využívať v prospech iných. Vo význame v akom toto slovo používame v súčasnosti, to nie je „božský dar“ ale „neutrálna vlastnosť“ — môžu je mať odporní, ako aj krásni ľudia. Môže to byť vlastnosť osobnosti s mimoriadnym osobným kúzlom, príťažlivosťou, schopnosťou zaujať svoje okolie. Kritickejším pohľadom môžeme za charizmatickú osobnosť označiť niekoho, kto uspokojuje našu vnútornú potrebu. Laurenc Rees, autor knihy *Temná charizma Adolfa Hitlera* — cesta do pekla, hovorí, že na neho Hitler, aj keď videl desiatky filmov s jeho nahranými prejavmi, ako charizmatická osobnosť nezapôsobil, ale ako dodáva: „*Nebol som hladný, ani pokorený po prehratej vojne, ani nezamestnaný, ani vylakaný bežným násilím na uliciach, ani som sa necítil zradený nedodrzanými sľubmi demokratického zriadenia, v ktorom žijem, ani zhrozený, že som prišiel o všetky úspory, lebo padla banka, a ani som netúžil, aby ma niekto ubezpečoval, že za všetok ten neporiadok nesie vinu niekto iný*“ (Rees 2013, 12).

Carl Gustave Jung, jedna z najvýraznejších postáv psychiatrie a zakladateľ psychologickej analýzy, poskytol v roku 1939 rozhovor, ktorý vyšiel v britskom časopise *The Psychologist* pod názvom: „*Jung diagnostikuje diktátorov*“. Ten rozhovor treba vnímať v kontexte doby, kedy vznikol. Je to dôležité pre pochopenie nemeckej dobovej fascinácie Hitlerom. Okrem iných veľmi zaujímavých otázok a odpovedí tam bolo i toto:

... „*Má Hitler zvláštnu senzitivitu?*“

Určite áno. *Akoby mal nervové tykadlá, ktoré sú natiahnuté do každého smeru. To z neho robí niekoho, kto je citlivý na všetko, čo cíti jeho národ. Hitler spadá do triedy šamanov, mystikov, veštcov. Je v ňom niečo zasnené. Vlastne je to jeho najvýraznejšia črta. Nie je to vládca v Mussoliniho zmysle. Keď Hitler hovorí, nehovorí Nemcom nič nové, ale jednoducho to, čo chcú počuť. A predovšetkým zrkadlí komplex menejcennosti, ktorý je výraznou nemeckou charakteristikou.*

Jedným z dôvodov tohto komplexu je fakt, že Nemci predstavujú relatívne mladý národ. Keď sa nakoniec stali zjednoteným národom zistili, že Briti a Francúzi sa stali národmi dlho pred nimi a že Nemci prichádzajú k boju o kolónie príliš neskoro. Nemecko preto začalo žiarliť a cítiť zlosť. Z toho vznikla svetová vojna, ale keď ju Nemecko prehralo, začal ho komplex menejcennosti ovládať ešte viac. A tak ako starí Židia hľadali mesiáša, ktorý by ich spasil, tak Nemci hľadali svojho spasiteľa a teraz veria, že ho našli v Hitlerovi. Hitler je jednoducho to, čo z neho Nemci spravili. To sa nedá príliš jasne uvedomiť. Ale je to kľúč k jeho pochopeniu a pochopeniu Nemcov. Hitler je ako maska, ale za tou maskou nič nie je“ (McGuire/Hull 2015, 72).

OD NSDAP K PIVNÉMU PUČU

28. 6. 1919 — bola podpísaná Versaillská mierová zmluva — pre Nemecko bola nesmierne nevýhodná. Obsahovala platenie reparácií, demilitarizáciu krajiny a územné nároky znamenajúce stratu častí krajiny. Veľkou časťou nemeckej spoločnosti bola vnímaná ako potupná. V Bavorsku vypukli nepokoje a ako huby po daždi vznikali rôzne extrémistické strany. K jednej z nich sa po svojom prepustení z armády (v dôsledku demilitarizácie — zredukovania nemeckej vojenskej sily) pridal aj Hitler. Bola to Nemecká robotnícka strana — Deutsche Arbeiterpartei. Vďaka svojmu rečníckemu talentu ju veľmi rýchlo ovládol a postavil sa do jej čela. V krátkom čase bol názov strany zmenený na Nacionálne socialistickú nemeckú robotnícku stranu NSDAP. Jej členovia sa nazývali nacistami. Politický program mal 25 bodov. Okrem iných požadoval vznik veľkého Nemecka, zrušenie mierových zmlúv, obmedzenie občianskych práv Židov, prerozdeľovanie majetku veľkopodnikov atď. Svojimi prejavmi, v ktorých zo zlého stavu, v ktorom sa Nemecko po vojne nachádzalo, obviňoval „zradcovských“ politikov a získal si sympatie mnohých bývalých vysokých dôstojníkov armády a tisícky vojnových veteránov. Jedným z vysokopostavených dôstojníkov, ktorý svojím vplyvom pomohol Hitlerovi v podstate zjednotiť rôzne ultrapravicové extrémistické veteránske spolky bol generál Erich Ludendorff. Jeden z dvoch bývalých veliteľov nemeckej cisárskej armády. „Vodou na mlyn“ nacistov bolo obsadenie Porúria francúzskymi a belgickými vojskami v januári 1923 v reakcii na nemecké oneskorené splácanie reparácií. Porúrie bolo uhoľnou a priemyselnou časťou Nemecka. Francúzi a Belgičania si týmto spôsobom rozhodli vymáhať svoj dlh voči Nemecku. Nemeckí baníci štrajkovali. Nemecká vláda však ďalej vyplácala dávky svojim štrajkujúcim a zároveň musela platiť za „dovoz“ vlastného uhlia. Tento stav

naštartoval hyperinfláciu, znehodnotenie meny, a vyvolal ekonomickú a sociálnu krízu. Ľudia znehodnotením peňazí prichádzali o svoje úspory a ceny základných potravín enormne rástli (chlieb stál 400 miliárd mariek). To samozrejme spôsobovalo obrovskú radikalizáciu spoločnosti. Hitler sa rozhodol tento stav využiť a pokúsil sa dostať štátnym prevratom k moci. 9. novembra 1923 organizovali nacisti tzv. Pivný puč v Mníchove, po ktorom mal nasledovať pochod na Berlín. Tento pokus však bol neúspešný.

Hitler dostal za organizáciu štátneho prevratu len 5-ročný trest, hoci mohol byť za vlastizradu odsúdený na trest smrti. Pravdepodobne mu pomohli sympatie sudcov. Vo väzení — veľmi miernom — začal písať svoj politický manifest MEIN KAMPF.

MEIN KAMPF

Mein Kampf, táto zmes Hitlerových myšlienok a cieľov bola v čase, keď prvýkrát vyšla väčšinou ignorovaná. Možno bolo chybou vtedajších politikov a nielen ich, že ju nečítali a nespoznali tak Hitlerove plány. Alebo sa mnohým zdali byť blúznivé a nerealizovateľné. Žiaľ, ukázalo sa, že sa svojich názorov a plánov nikdy nevzdal. To je mimochodom bežný jav. Mnohí neskorší diktátori, ktorí sa dostali k moci, sa svojimi plánmi netajili a často ich aspoň v náznakoch verejne prezentovali. Ale rovnako často, ako aj v Hitlerovom prípade, boli označované ako nezmysly. Veľmi otvorene sa tu však vyznáva k svojmu odporu voči demokratickému zriadeniu, hovorí o svojich plánoch na dobývanie nových území, o rasovej čistote, ktorej najväčším nepriateľom sú Židia. Jeho svet je svetom boja, v ktorom si silnejší berie čo potrebuje.

Slabosť a nepriatelia sú zlikvidovaní, podľa ním interpretovaných prírodných zákonov.

„Všetky velké otázky doby sú len otázkami okamihu a predstavujú iba následné fenomény určitých príčin. Príčinný význam má však iba jediná a sice otázka rasového zachovania daného národa. Iba v krvi spočíva zdôvodnenie sily či slabosti človeka... Národy, ktoré nerozpoznávajú či nedbajú na význam ich rasového základu, sú rovné ludom, ktorí sa snažia mopslíka naučiť vlastnostiam divého psa bez toho, že by pochopili, že rýchlosť divého psa, tak ako aj učiteľnosť pudla sa nedajú naučiť, ale sú to v rase spočívajúce vlastnosti. Národy, ktoré sa zrieknu svojej rasovej čistoty, sa tým zriekajú aj jednoty svojho ducha vo všetkých svojich prejavoch. Ich duševná rozpoltenosť je prirodzeným dôsledkom rozorvanosti ich krvi a premena ich duchovných a tvorivých síl je potom len pôsobením premeny ich rasových základov. Kto chce nemecký národ oslobodiť od jeho dnešných, pôvodne však cudzích prejavov a zlozvykov, bude ho musieť najskôr oslobodiť od cudzieho pôvodcu týchto prejavov a zlozvykov. Bez jasného rozoznania rasových problémov a tým aj židovskej otázky, nikdy nenastane opätovný rozmach nemeckého národa. Rasová otázka je kľúčom nielen k svetovej histórii, ale aj k všeobecnej ľudskej kultúre ako takej“ (Hitler 2000, 195).

„Kultúrne lepšie, ale menej bezohľadné rasy by museli v dôsledku svojej obmedzenej pôdnej plochy obmedzovať svoje rozmnožovanie už v čase, keď kultúrne nižšie, ale prízemné brutálnejšie národy by boli vzhľadom k ich väčšiemu životnému priestoru schopné naďalej sa rozmnožovať. Inými slovami: tento

svet sa raz stane majetkom menejcenného, avšak čínorodejšieho ľudstva.

V doteraz ešte vzdialenej budúcnosti budú existovať len dve možnosti: buď bude svet riadený podľa predstáv našej modernej demokracie, čím padne ťažisko rozhodovania v prospech početne silnejších rás, alebo bude svet ovládaný podľa prirodzeného radu síl a zvíťazia národy s brutálnou vôľou, teda nie národ sám seba obmedzujúci.

Že tento svet bude raz vystavený najťažším bojom o bytie ľudstva, o tom nemožno pochybovať. Nakoniec zvíťazí náruživosť sebazáchovy. Pod ňou sa tzv. humanita ako zmes hlúposti, zbabelosti a domýšľavého mudrlantstva roztopí ako sneh v marcovom slnku. Vo večnom boji ľudstvo vyrástlo — večným mierom zaniká“ (Ibidem, 90).

„Všetky velké kultúry minulosti zanikli len preto, že pôvodná tvorivá rasa odumrela na otravu krvi. Poslednou príčinou takéhoto zániku bolo vždy zabudnutie, že všetky kultúry závisia od človeka a nie naopak. Aby teda bola zachovaná určitá kultúra, musí byť zachovaný človek, ktorý ju vytvoril. Toto udržanie je však spojené s neúprosným zákonom nutnosti a právo na víťazstvo u lepšieho a silnejšieho. Kto chce žiť, nech bojuje, a kto nechce bojovať v tomto svete večného zápasu, ten si život nezaslúži“ (Ibidem, 168).

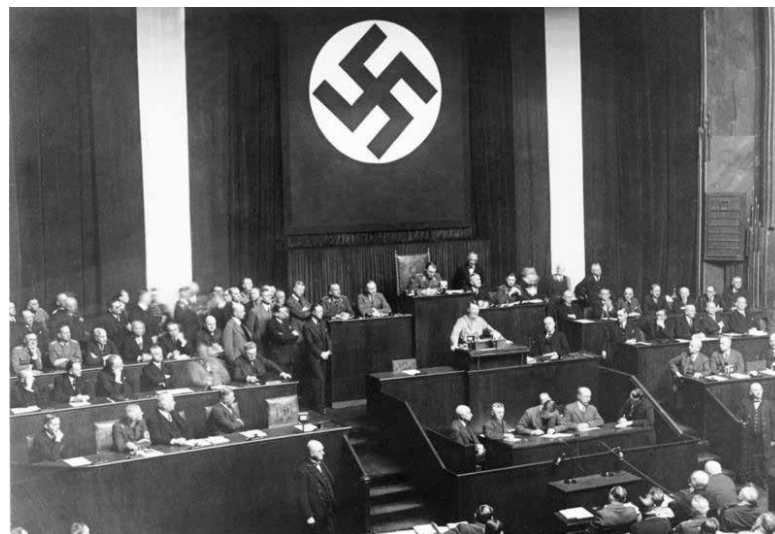
Po niekoľkých mesiacoch sa Hitler dostal na slobodu. Činnosť NSDAP bola znovu povolená a nacisti sa tak znovu mohli zapojiť do politického života. V tomto čase sa však v Nemecku podarilo stabilizovať ekonomickú situáciu. Stúpla kvalita života a spokojnosť obyvateľstva, čo sa okamžite

premietlo aj v nižšej podpore extrémizmu. V roku 1925 zomrel prvý prezident Weimarskej republiky Friedrich Ebert a vo voľbe nového prezidenta získal generál Ludendorff, kandidát združených extrémnych názorov, len 1% hlasov. Prezidentom sa stal iný generál z 1. sv. vojny, Paul von Hindenburg. Vo voľbách 1928 sa NSDAP už dostala do parlamentu, ale získala len cca 1 milión hlasov. Na nemecké pomery málo, komunisti získali trikrát viac hlasov... Vtedajšia tlač o Hitlerovi písala ako o psychopatovi, ktorý nedokáže udržať konzistentnú myšlienku, neponúka žiadnu konkrétnu ideu, ktorý blúzni o vojnách a mýtoch.

K MOCI

Zlom prišiel v roku 1929 s celosvetovou hospodárskou krízou. Počet nezamestnaných stúpol až na 6 miliónov. Spolu s nárastom frustrovaných a krachujúcich ľudí, išla ruka v ruke politická nestabilita, od reality odrezaných politických elít. Ľudia sa stále viac prikláňali k extrémistom sľubujúcim ukončenie krízy. K nacistom a komunistom. Nacistické bojové oddiely Sturmabteilung (SA) mali v tom čase už takmer 400 tisíc členov, bojovali v pouličných stretoch s Červeným frontom — bojovými oddielmi komunistickej strany. Pouličné boje mali upozorniť voličov na neschopnosť vlády udržať poriadok, boli účelne motivované. Komunisti síce mali podporu, ale veľká časť obyvateľstva sa ich bála (najmä priemselníci, živnostníci, ale i ľudia na vidieku). Výsledkom bolo, že po voľbách, ktoré sa konali v roku 1930 už nemali nacisti 12, ale 107 mandátov. Po Sociálnej demokracii bola NSDAP druhou najsilnejšou stranou. Svojím volaním po poriadku, jednote, obnovení národa získavali stále väčšiu podporu.

V roku 1932 sa Hitler rozhodol kandidovať v prezidentských voľbách. Získava 1/3 (13 miliónov) hlasov. Tieto voľby napriek tomu opätovne vyhral jeho protikandidát generál

23. 3. 1933 Hitlerov prejav v deň prijatia splnomocňovacieho zákona
Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/41/Bundesarchiv_Bild_102-14439%2C_Rede_Adolf_Hitlers_zum_Ermächtigungsgesetz.jpg

Hindenburg, ktorý aby sa nemusel spoliehať na podporu sociálnych demokratov, ktorých nepovažoval za spoľahlivých, vyhlásil nové voľby. V týchto získali nacisti 37,8 % — 230 mandátov a stali sa najsilnejšou politickou stranou.

Hindenburg odmietol Hitlera vymenovať kancelárom, a ten neprijal ponuku na vstup do vlády v inej forme. Nacistom sa v priebehu niekoľkých týždňov podarilo paralyzovať činnosť Bundestagu. A vyvolali ďalšie voľby. Stratili v nich 2 milióny voličov a 40 poslancových kresiel.

Keď sa ani po troch mesiacoch nepodarilo v parlamente vytvoriť vládu väčšinu, vymenoval generál Hindenburg predsa len 30. 1. 1933 Hitlera nemeckým kancelárom. To ešte neznamenalo automaticky získanie plnej moci. V tejto dobe výrazne pomohlo Hitlerovi jeho podceňovanie zo strany

Nemecká marka z čias hyperinflácie

Zdroj: <https://www.allnumis.com/banknotes-catalog/germany/weimar-republic-reichsbanknoten-treasury-notes-1923-fifth-issue/2-millionen-2-000-000-mark-1923-9-viii-wb-8240>

ostatných politických špičiek. Viacerí politici sa domnievali, že Hitlera nejakým spôsobom udržia v zákonných medziach parlamentnej demokracie, a že ho zodpovednosť úradu prinúti myslieť štandardnejšie. Dnes už vieme, že sa hlboko mýlili. Podcenili jeho fanatizmus a jeho túžbu zrušiť a odstrániť parlamentnú demokraciu. Podcenili ho, hoci tento cieľ opakovane verejne spomínal vo svojich prejavoch a netajil sa tým. Napriek volebnému víťazstvu Hitler v novovznikajúcej vláde požadoval „len“ dve miesta. Miesto ríšskeho ministra vnútra a miesto ministra bez kresla, pod ktorého ale zároveň patrilo Pruské ministerstvo vnútra. V podstate tak obsadil kľúčové silové ministerstvá. Hermann Göring, ktorý z pozície pruského ministra vnútra ovládal väčšinu policajných útvarov v krajine, okamžite prijal 50 000 nových policajtov — výlučne členov NSDAP. Členovia SA dostali štatút pomocnej polície a prakticky ihneď sa začali dopúšťať násilností voči svojim

oponentom. Göring vyhlásil, „*Moje opatrenia neberú do ohľadu právo, alebo byrokraciu. Mojou úlohou nie je presadzovať spravodlivosť. Mojou úlohou je vyhladzovať — to je všetko!*“ (Johnson 1991, 282). V inom prejave povedal: „*Gulka, ktorá vyletí z policajnej pištole, je moja gulka. Ak povie, že je to vražda, tak som vrah... Poznám dva druhy práva, pretože poznám dva druhy ľudí: tých čo sú s nami a tých, čo sú proti nám*“ (Rees 2013, 95).

27. februára 1933 zhorela budova Ríšskeho snemu. Prezident Hindenburg podpísal dekrét ríšskeho prezidenta na ochranu národa a štátu. Dekrét obmedzoval základné práva a slobody a umožňoval konať nad rámec ústavy: „*V tejto súvislosti sa tak nad rámec zákona povoľuje obmedzovanie osobnej slobody, obmedzenie práva slobodne vyjadrovať názor, vrátane slobody tlače, spolčovanie, zhromažďovanie, ďalej cenzúra listov, telegramov a telefónnych hovorov, domové prehliadky ako i konfiškácia majetku*“ (Johnson, 282). Za vinníka požiaru označili nacisti údajného mladého komunistu, Martinusa van der Lubbeho a propagandisticky to označili za komunistické sprisahanie. Zatknutých bolo množstvo komunistických predákov a členov strany. Neskôr odoslaných na „prevýchovu“ do koncentračných táborov Oranienburg a Dachau, ten bol 20. marca zriadený ako prvý.

Posledné relatívne slobodné voľby sa konali 5. marca 1933. Ani v nich nezískali nacisti väčšinu. 56% Nemcov volilo iné subjekty. Dokonca posilnila Komunistická strana. Hitler však bol rozhodnutý nevzdať sa moci. Odhodil masku — zvolenie komunistických poslancov vyhlásil za neplatné (skončili v koncentračnom tábore) a žiadal schválenie plnej moci, teda tzv. splnomocňovací zákon, ktorý by mu umožnil vládnuť pomocou dekrétov bez schválenia v parlamente a bez súhlasu prezidenta. Na schválenie takéhoto zákona však potreboval získať 2/3 podporu. Zabezpečil si ju zastrašovaním poslancov a navyše sa mu vo svojom prejave podarilo

presvedčiť poslancov katolíckej strany Centrum. Proti boli len poslanci sociálnej demokracie. Schválením tohto zákona sa parlament de facto rozpustil a dvere k realizácii Hitlerových „šialených“ vízií sa otvorili naplno.

A prečo vlastne o tom, ako sa Hitler dostal k moci hovoriť? Je možné sa z tejto skúsenosti poučiť? A mohlo by sa to zopakovať?

HITLER DNES

Samozrejme, nejde o doslovné opakovanie, ale viaceré fenomény nezmizli a možno sú dnes ešte intenzívnejšie. Fenomény, ktoré Hitlera vyniesli na vrchol mocenskej pyramídy rozhodne nezmizli s jeho smrťou. Nie je jediným politikom s mimoriadnym nadaním hovoriť svojim poslucháčom, čo práve chcú počuť. Iste mu k moci dopomohlo pôsobenie kríz, hodnotovej aj ekonomickej. Ale nezabúdajme, že krízu je možné vyvolať aj umelo. A hodnotová kríza spojená s vývojom a pokrokom tiež nie je len otázkou jeho doby. Koľko ľudí sa i dnes cíti často pod vplyvom vonkajších okolností vykorenými, neistými a trpiacimi pocitom menejcennosti. Koľko ľudí sa môže cítiť prebytočných, prípadne bezcenných, hľadajúcich záchranu v akomkoľvek „spasiteľovi“. Ani dnes sme sa nezbavili rôznych konšpiračných teórií. A aj dnes sme schopní tvorby más alebo davov, ktoré sa pomerne ľahko manipulujú. Veľmi efektívnou Hitlerovou taktikou bolo neustále opakovanie nejakých tvrdení. Napríklad tých o večnom nepriateľovi Nemecka — Židoch v rôznych obmenách. *„Čisté a jednoduché tvrdenie bez uvažovania a bez dôkazov je jedným z najistejších prostriedkov, ak ide o to, aby sa nejaká idea v mysliach davu ujala. Čím je tvrdenie stručnejšie, čím viac je zbavené akýchkoľvek dôkazov a výkladov, tým väčšiu má autoritu. Tvrdenie nadobúda skutočný vplyv, ak je neustále*

opakované a pokiaľ možno tými istými slovami.“ To sú slová Gustava Le Bonna z knihy Psychológia davu, ktorá mimochodom vyšla v roku 1894. Je síce málo pravdepodobné, že tento výrok Hitler poznal, ale bohužiaľ ho potvrdil praxou. Ani manipulácia emóciami nie je niečo, čo by zaniklo s ním. *„Masy sú ako hlúpe ženy, ktoré ovládajú premrštenými emóciami a teatrálnymi gestami.*“ To sú Hitlerove slová. A ešte nebezpečnejšie je, že nezanikla jedna z najefektívnejších manipulácií, a tou je vytváranie obrazu nepriateľa. O nej v ďalšej kapitole.

OTÁZKY PO PREČÍTANÍ TEXTU

- ? Existuje na Slovensku nejaká politická strana, ktorá šíri nenávisť voči cudzincom a menšinám?
- ? Poznáte niekoho, o kom by ste povedali, že má charizmu?
- ? Stretli ste sa už niekedy s manipuláciou strachom?
- ? Akú hodnotu má pre vás sloboda?

PODIEL SLOVENSKA NA HOLOKAUSTE

Zdroj: <http://koordinatorovpes.blogspot.com/>

Žena s deťmi v tábore Osvienčim II-Brezinka

Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/ff/Bundesarchiv_Bild_183-74237-004%2C_KZ_Auschwitz-Birkenau%2C_alte_Frau_und_Kinder.jpg

Tento text zámerne otvárame dvomi fotografiami.

Na prvej je mladý muž, ktorý dospel. Dospel k určitému svetonázoru a zdá sa, že je s ním stotožnený. Usmiaty leží na rampe kremáčnej pece koncentračného tábora. Tá druhá fotografia je z tzv. Osvienčimského fotoalbumu. Celý album je na stránkach Yad Vashem. Jeho autormi boli dvaja dôstojníci SS. Nafotili proces priemyselného vraždenia ľudí. Zaznamenali proces, akým bolo zavraždených približne 1,5 milióna ľudí, z toho 90 % tvorili Židia. Konkrétne v tábore Osvienčim I a Osvienčim II-Brezinka. „*Keďže kapacita plynových komôr v pôvodnom, kmeňovom tábore Osvienčim I nestačila, boli v roku 1943 v Brezinke postavené nové plynové komory a krematóriá II – V Krematóriá II a III boli totožné, mali jednu veľkú plynovú*

komoru, do ktorej bolo možné dostať 3 000 ľudí a mali 15 pecí. Krematóriá IV a V mali tri menšie plynové komory, v ktorých mohlo byť naraz splynovaných 1 800 až 2 000 ľudí a mali 8 plynových komôr. Takto variabilné riešenie bolo účelné, len na počte ľudí v jednotlivých transportoch záležalo, ktoré krematóriá budú spustené“ (Höss 2007, 249). To, čo na fotografiách chýba, je finálna fáza „konečného riešenia židovskej otázky“, teda samotné splynovanie a kremácia mŕtvych tiel. Jedna z posledných fotografií tohto albumu zachytáva skupinu žien a detí sediacych na tráve neďaleko plynových komôr a krematórií čakajúcich na okamih, kým sa uvoľní kapacita krematórií. Celý proces bol totiž zakamuflovaný a riadený tak, aby ľudia do posledného okamihu netušili, čo sa s nimi stane. Aby prípadným odporom či vzburou nenarúšali plynulý chod vraždenia.

Filip Müller, ktorý sa narodil v roku 1922 v Seredi, bol jeden z mála členov tzv. zvláštnych kománd (Sonderkommandos), ktorý prežil. Tieto komandá boli určené na „prácu“ v plynových komorách a mali na starosti vypratávanie plynových komôr a kremáciu mŕtvych tiel. Nacisti týchto väzňov držali oddelene od ostatných a postupne ich zabíjali, aby nevyzradili, čoho svedkami sú. Filip Müller prežil likvidáciu piatich takýchto kománd, po vojne ako svedok vystupoval v súdnych procesoch s nacistami. O tom, čo zažil, hovoril aj vo filme ŠOA Clauda Lanzmanna. Ten nájdete na internete. O týchto svojich spomienkach Müller nechcel hovoriť, a keď ho k tomu nakoniec režisér prehovoril, nedokázal rozprávať bez zúfalstva a rozplakal sa:

„Smrť plynom nastávala asi za desať až pätnásť minút. Najhroznejšie zo všetkého boli scény, ktoré sa človeku naskytli, keď sa otvorili dvere plynových komôr.

Ako tí ľudia stáli natlačení na seba, ako keby boli z bazaltu, ako skamenení. Ako vypadávali von! Videl som to niekoľkokrát. A bolo to to najstrašnejšie vôbec, na čo si človek nemohol nikdy zvyknúť. Nikdy. To bolo absolútne nemožné.

Lanzmann: Nemožné

Áno. Chcel by som ešte povedať, že plyn pôsobil tak, že sa... že stúpala zdola hore. V tom okamihu vypukol, keď... keď... keď zhasli svetlá, oni tam hneď vyplli svetlá, bola tam tma, nikto nič nevidel a tí silnejší sa začali drať hore, pretože inštinktívne cítili, že čím vyššie sa dostanú, tým viac získajú vzduchu. Že jednoducho budú môcť lepšie dýchať, chápete? Takže tam nastal boj. A potom tiež, väčšina sa tlačila ku dverám. Iste, z psychologických dôvodov, ku dverám, mysleli, že sa im ich možno podarí vyraziť. Bol to inštinkt v ich... život..., teda v ich... smrteľnom zápase, ktorí viedli. A preto práve deti, slabší ľudia, starší ľudia, tí potom ležali na spodku. Najsilnejší boli hore. Pretože v tom život... v tom životnom..., pretože v tom boji o život už otec, myslím, ani nevedel, že jeho dieťa zostalo niekde dole, že leží pod ním...

Lanzmann: A keď sa otvorili dvere...

... tak tí ľudia vypadávali von..., pritom vypadávali ako kusy kameňov, ako balvany, keď sa sypú z nákladných áut, ako nejaká záťaž. A v tom mieste, kde ležal cyklón, v tom mieste bolo prázdno. Áno, bolo tam úplne prázdne miesto. Pravdepodobne tie obete cítili, že práve tam, ... že práve tam cyklón pôsobí najsilnejšie.

Lanzmann: A ľudia boli...

Ano. Ľudia boli... ľudia boli skrivení, pretože sa v tej temnote, v tom zmätku na seba vzájomne vrhali, jeden vrážal do druhého, boli pošpinení, z nosa a uší

im tiekla krv. Stávalo sa, v niektorých prípadoch, že ľudia, ktorí spadli na zem, boli, ako by som to povedal, tlakom tých ostatných až k nespoznaniu... vôbec ich nebolo možné... no jednoducho, že deti mali niekedy rozmliazdené lebky.

Lanzmann: Ano

Prosím?

Lanzmann: Muselo to byť strašné.

Áno. Ľudia krvácali z uší, z nosa, asi tam bola aj menštruačná krv, čo asi určite tam bola, to všetko v tom živo... teda smrteľnom zápase, bol to hrozný pohľad. Pre nás ten najťaživejší.

Nemalo vôbec žiadny zmysel hovoriť pravdu komukolvek, kto prekročil prah krematória. Nikoho nebolo možné zachrániť. Akákoľvek pomoc bola vylúčená“ (Höss 2007, 259).

DEHUMANIZÁCIA

Aký je rozdiel medzi usmiatej neonacistom na prvej fotografii a ľuďmi na tej druhej fotografii? „Tí druhí“ azda neboli ľudské bytosti? Ten rozdiel je, že „tí druhí“ sa jednoducho narodili v „zlom“ čase a do „zlej“ rodiny. A ďalší zásadný rozdiel je ten, že mladý neonacista má zjavne nulovú empatiu. To, akí empatickí boli „tí druhí“, sa nikdy nedozvieme, lebo jednoducho nedostali šancu. Schopnosť empatie, teda schopnosť vcítiť sa do „toho druhého“, je azda najdôležitejšou vlastnosťou, ktorá môže zabrániť, aby sme sa nedopúšťali zla. Ak zlo vnímame ako chovanie, ktorého cieľom je fyzicky alebo psychicky ublížiť druhému človeku. Teda, to je jedna z najčastejších odpovedí stredoškôľakov na otázku, čo je pre nich zlo v medziľudských vzťahoch.

Lenže aj schopnosť empatie a vnímanie zla je možné oslabiť, alebo utlmiť.

Každý autoritársky, totalitný politik využíval osvedčenú taktiku, a tou bolo vyvolanie fiktívnej hrozby a následná seba prezentácia ako záchrancu, ktorý ľud pred touto hrozbou ochráni. Táto manipulatívna taktika je stále bežná aj dnes. Využívajú ju aj mnohí slovenskí politici. Spomeňte si na situáciu spred pár rokov a výroky politikov v súvislosti s utečeneckou krízou. Aj vďaka týmto mechanizmom dnes v slovenskom parlamente sedia „bývalí“ neonacisti. Alebo aktuálne prehlbovanie strachu z vojny v susednej krajine.

Pri týchto manipulatívnych technikách sú zneužívané emócie. Najmä tie najstaršie, strach a hnev.

Emócie sú čisto telesné deje. Pomáhajú a pomáhali človeku prežiť. „V súlade s vlastným názvom vzťahujúcim sa k pohybu (*e motio*, pozn. aut.) pripravujú organizmus k určitej akcii. Strach k úteku, hnev k boju...“ (Honzák 2018, 86). „Musíme si uvedomiť, že emócie sú najstaršie riadiace systémy, že sú tu omnoho dlhšie ako celý slávny rozum, že prvé dve — strach a hnev — prišli pred 250 miliónmi rokov“ (Ibidem). Ako také fungujú veľmi efektívne. Ak sa na ne sústredene pôsobí, začnú okamžite fungovať. Ešte efektívnejšie zafungujú, keď sa k nim pridá vyvolávanie obrazu nepriateľa. Nepriateľa, ktorý ohrozuje vašu rodinu, vaše hodnoty, nepriateľa, ktorý môže za to, že vy sa nemáte tak dobre, ako by ste sa mohli mať, keby vôbec nebol. Nepriateľa, ktorého treba zničiť. To je presne to, čo robili nacisti. Ponúkali svojim poslucháčom obraz Židov ako tých, ktorí môžu za všetko zlé, za všetky príkoria. Označovali ich za tých, ktorí spôsobili nemeckú prehru v 1. sv. vojne. atď. Sústredenou propagandou, neustálym opakovaním tejto základnej „pravdy“ znižovali a potláčali empatiu. Až napokon väčšina Nemcov protižidovské opatrenia schvaľovala. Takto začína proces dehumanizácie — odludšťovania človeka. Ten proces pokračuje tým, že sa nepriateľovi pripisujú neľudské vlastnosti. Domnelý nepriateľ

Selekcia maďarských Židov na rampe v tábore Osvienčim II-Brezinka
Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3b/Selection_on_the_ramp_at_Auschwitz-Birkenau%2C_1944_%28Auschwitz_Album%29_1a.jpg

býva označovaný napr. zvieracími menami. Je to parazit, šváb, potkan, ktorý škodí, a ktorého je treba zlikvidovať. Tieto techniky majú utlmiť ľútosť, ktorá sa každého normálneho človeka zmocní, ak je svedkom utrpenia. O násilí a ubližovaní začnete rozprávať neutrálnym jazykom. Vojaci strieľajú na „ciele“. Vraždenie je „konečné riešenie“ či „exterminácia“. Ľudia sa menia na čísla. Napokon aj to, že väzni v koncentračných táboroch trpeli katastrofálnym nedostatkom hygieny v dôsledku nedostatočných hygienických zariadení, malo svoj účel. Ak sa niekto týždne neumýva, je špinavý a zapácha, pôsobí odpudivo a nechcete byť v jeho prítomnosti. Chcete sa ho čím skôr zbaviť.

„Malé deti väčšinou plakali, kvôli nezvyčajným okolnostiam pri vyzliekaní, ale keď sa im matky vľúdne prihovorili, alebo tí

zo zvláštneho komanda, ukludnili sa a išli do komôr tiež, hrajúc sa spolu, počtuchujúc, v ruke nejakú hračku. Sledoval som tiež, ako ženy, ktoré tušili alebo vedeli čo ich čaká, v očiach mali smrteľnú hrôzu, ešte pozbierali všetky sily a so svojimi deťmi žartovali alebo sa im prihovárali... Zažil som tiež, ako jedna žena chcela pri zatváraní komory vystrčiť von svoje deti a s plačom volala: „nechajte na žive aspoň tie moje milé deti“. Dochádzalo teda k pohnutým scénam, ktoré dojímali všetkých prítomných“ (Höss 2007, 167 — 168). Toto sú slová Rudolfa Hössa, veliteľa Osvienčimu. Zaznamenal ich vo svojich autobiografických zápiskoch, čakajúc po svojom zatknutí na rozsudok. Autor komentára k Hösovým poznámkam však napísal, že sú blasfémiou, pretože Höss o týchto hrôzach v skutočnosti vypovedal bez akéhokoľvek pohnutia. Celú dobu sa, podobne ako väčšina iných nacistických zločincov, bránil tým, že len vykonával rozkazy. To je ďalší z fenoménov holokaustu, pretože ani manipuláciou s emóciami nie je celkom možné hrôzy holokaustu vysvetliť.

„Pozrime sa na čísla. Nemecký štát vyhladil približne 6 miliónov Židov. Pri tempe 100 za deň by mu to trvalo 200 rokov. Davové násilie spočíva na ... násilných emóciách. Ľudí môžete zmanipulovať do zúrivosti, ale zúrivosť 200 rokov neudržíte. Emócie a ich biologický základ majú svoju prirodzenú dĺžku trvania, hlad, dokonca aj krvilačnosť sa raz nasýti. Ba čo viac, emócie sú notoricky premenlivé, a môžu sa brániť. Lynčujúci dav je nespoľahlivý a niekedy sa ho môže zmocniť súciti, vyvolaný napríklad utrpením dieťaťa. Aby ste vyhladili „rasu“, musíte deti pozabíjať.“

„Dôkladné, obsiahle, vyčerpávajúce vraždenie si vyžadovalo nahraďiť dav byrokraciou, spoločný hnev poslušnosťou voči autoritám. Požadovaná byrokracia bude efektívna, či ju budú riadiť vášniví či vlašní antisemiti, čím sa výrazne rozšíri pole potencionálnych posíl, činy svojich členov nebude ovládať

vyvolávaním vášní, ale organizovaním rutiny, bude rozlišovať len do tej miery, ako bola naplánovaná, na rozdiel od jej členov, ktorí by sa mohli dať ovplyvniť, aby rozlišovali napríklad medzi dospelými a deťmi, učencami a zloďmi, vinnými a nevinnými, bude sa podriaďovať najvyššej autorite prostredníctvom hierarchie zodpovednosti — nech by bol tou autoritou ktokoľvek.“ (Sabini, Silver in Bauman 2002, 136).

Pravdivosť týchto tvrdení dokázal neskôr Stanley Milgram svojim experimentom. „Najdesivejšia novinka, ktorú nám priniesol holokaust, a to, čo sme sa dozvedeli o jeho páchateloch nie je fakt, že „toto“ môžu spraviť nám, ale to, že by sme to mohli spraviť my“ (Ibidem, 212).

MILGRAMOV EXPERIMENT

Milgram vytvoril situáciu, ktorú účastníkom testu prezentoval tak, že ide o experiment, ktorý má dokázať vzťah medzi trestom a schopnosťou sa učiť, respektíve zapamätať si látku. Účastníkmi experimentu boli úplne náhodní ľudia, ktorí reagovali na inzerát zverejnený v novinách. Jedinou podmienkou účasti bol vek 20 až 50 rokov. Účastníci experimentu boli vždy dvaja. Jeden z nich mal rolu učiteľa, druhý žiaka. Úlohy sa losovali, ale losovanie bolo zmanipulované tak, aby úlohu učiteľa vylosoval človek, ktorý sa dostavil na inzerát. Rolu žiaka vždy obsadil na túto úlohu vyškolený asistent. Trestom za chyby, ktoré žiak robil, bolo postupné udeľovanie elektrošokov v rozpätí od 15 po 450 voltov. Žiak bol pripútaný na kreslo a na predlaktie dostal elektródu, ktorá bola prepojená z generátorom šokov za ktorým sedel „učiteľ“. Samozrejme „žiak, teda obeť, žiadne šoky nedostával. O tom však nemal „učiteľ“ žiadnu

vedomosť. Obeť zámerne robila chyby a každú chybu mal učiteľ potrestať elektrošokom, vždy o 15V silnejším. V miestnosti bol prítomný aj vedúci experimentu — ako predstaviteľ autority. Na šoky, žiak — obeť, samozrejme reagoval. Do 75V v podstate nijako. Pri 90 až 105 voltoch bolestivo vzdychal. Pri 120 V kričal na vedúceho experiment, že to začína byť bolestivé a tieto výkriky postupne stupňoval. Pri 150 sa dožadoval žiak — obeť okamžitého ukončenia a prepustenia. Pri 180 V kričal, že to už nevydrží, pri 270 reagoval zmučeným neartikulovaným krikom. Pri 300V obeť vykrikoval, že už nebude na nič reagovať. Vedúci experimentu upozornil „učiteľa“, že mlčanie sa považuje za zlú odpoveď. Pri 315V kričal žiak — obeť, že chce okamžite ukončiť pokus Pri 330 už nereagoval. Učiteľ mohol samozrejme svoje pôsobenie kedykoľvek ukončiť. Pri jeho váhaní vedúci experimentu používal postupne 4 frázy: 1. Prosím pokračujte. 2. Experiment vyžaduje aby ste pokračovali. 3. Je nevyhnutné aby ste pokračoval. 4. Nemáte na výber, musíte pokračovať.

Výsledok experimentu bol, že 65 % účastníkov pokračovalo až do úplného konca. Milgram svoj experiment zopakoval v rôznych krajinách a zúčastnilo sa ho 3000 ľudí. Výsledok sa však vždy líšil len mierne. To je samozrejme len veľmi zredukovaný popis experimentu, ktorý priniesol veľmi veľa zaujímavých zistení.

Všetko doteraz napísané, všetky procesy o ktorých sme hovorili, sa samozrejme dotkli aj Slovenska.

PODIEL SLOVENSKA NA HOLOKAUSTE

Mnohými dnes býva Slovenský štát, resp. Slovenská republika z rokov 1939 — 1945, oslavovaný ako prvý samostatný štát Slovákov, v ktorom sa žilo dobre, životná úroveň bola vysoká a bol poriadok. To je ale len čiastočná pravda. Slovenský štát nebol produktom normálneho politického vývoja, ani normálnych politických jednaní. Slovenský štát vznikol z vôle A. Hitlera a bol produktom agresívnej mocenskej zahraničnej politiky vtedajšieho nacistického Nemecka vrcholiacej v doteraz najkrvavejšom vojenskom konflikte — 2. sv. vojne. Vznik Slovenského štátu, a jeho vyhlásenie 14. marca 1939, možno brať z pohľadu vtedajšej slovenskej politickej reprezentácie ako najracionálnejšiu voľbu, ak alternatívou k jeho vzniku bolo rozdelenie územia Slovenska medzi iné krajiny. Slovenský štát sa stal Hitlerovým satelitom s dobrou životnou úrovňou, krajinou, ktorej sa hrôzy prebiehajúcej vojny naozaj dotkli skôr minimálne, a to takmer až v jej závere.

Časť stenografického záznamu z vystúpenia J. Tisa zo 14. marca 1939 z 1. schôdze Slovenského snemu, v ktorom Tiso referoval poslancom o svojom stretnutí s Hitlerom.

Poslanec dr. Tiso: „Slávny Snem! Po vzrušujúcich udalostiach minulého týždňa v Bratislave a po Slovensku sa odohravších, v noci zo dňa 12. marca na 13. marca bolo mi doručené pozvanie pána ríšskeho kancelára Adolfa Hitlera, ktorý ma volal do Berlína na návštevu. Dostanúc toto pozvanie v noci ihneď som sa odobral do Bratislavy, aby sme sa o veciach poradili. V Bratislave po porade s našimi tu sa nachádzajúcimi činiteľmi a s tými, ktorých sme tu mohli nacytro pozvať, rozhodli sme sa o tomto pozvaní tak, ako to záujem vyžadoval, t. j., že do Berlína odcestujem. Na základe tohoto rozhodnutia vybral som sa do Berlína, kde sme došli v pondelok v podvečer.“

Rokovanie Dr. Jozefa Tisa a Adolfa Hitlera 13. marca 1939

„Prichádzal teraz druhý úsek, ktorý sa týkal nás. Sklamal som sa nielen v Čechoch, ale i v Slovákoch, pokračoval pán ríšsky kancelár. Priznávam, neznal som tento problém v bývalej republike. Nezaoberal som sa týmto problémom, iba naši viedenski páni mi ho koľko-toľko vysvetlili a na základe týchto vysvetliviek, len náhodilých a príležitostných, nadobudnul som si presvedčenie, že slovenský národ chce žiť, že národne bojuje a preto som sa ho zastal, hoci — ako som povedal — nepoznal som bližšie tento problém, len na základe tých kusých informácií, ktoré som náhodile dostal. Bez tohoto zastania bolo by to ináč dopadlo s Vami. Znepriatelil som si Maďarov pre Vás, ktorým som povedal, že: Vy nemôžete mať žiadneho nároku na Slovákov,

na územie nimi obývané, iba že by sa plebiscitom osvedčili, že chcú patriť k Vám. Nakoľko sa ale hlásia k svojskému životu, za ten sa osvedčujú, nemôžete si robiť na nich nárok. Nahnevali sa za toto maďarské páni. Idem za princípom ďalej a teraz vidím, že i v Bratislave vládne starý duch. Nastolená vláda je toho dôkazom. My nechceme Slovákov, ale nebudeme sa ich zastávať, jestli oni dostatočne neprejavia, že chcú žiť svojim samostatným životom, do všetkých konzekvencií. A pri žiadnej príležitosti nepovieme Maďarom, že nepatria k nim, k Maďarom, že nemám záujem, že je to vec Slovákov.

Vycítil som, že tu je ten koreň, tu s tými Maďarmi a že tu je to nebezpečenstvo.

Potom prečítal mi pán ríšsky kancelár zprávu maďarskú, že Maďari sa usilujú obsadiť po tieto dni slovenské územie. A proti tomu treba sa osvedčiť. „Aber blitzschnell“ treba sa osvedčiť. Toto osvedčenie dať patričným činiteľom na vedomie, že slovenský národ má svoj štát, má svoje územie a preto treba zabrániť tomu, aby ktokoľvek si mohol nárokovať prístup na slovenské územie a na slovenské obyvateľstvo. Niet času na vyčkávanie, nie dni, ale hodiny rozhodujú a preto — použil zas slova — „blitzschnell“ riešime a rozriešime otázku tak, ako to nemecký záujem v Európe vyžaduje. Nebudem si viac voči nikomu a kvôli nikomu znepriatelovať druhých, budem si brániť len svojich, podľa toho princípu „Volkstum“. Ale kto podľa svojho národného charakteru žiť chce, ten padá do ochrany tohoto princípu. O tom sa máte rozhodnúť, ako som povedal „blitzschnell“.

Po tomto výklade dovolil som si pár slov pánu ríšskemu kancelárovi povedať, v duchu asi tom že: pod dojmami tejto reči, odpustíte, že Vám nič konkrétneho nepoviem, iba Vás uistujem, že sa v slovenskom národe nikdy nesklamete a že Vám slovenský národ nedá príčinu, aby ste mali a mohli lutovať to, čo ste za slovenský národ vykonali, za čo sme Vám vďační“ (Stenozáznam 14. 3. 1939).

„Dobry život“ však nebol určený pre všetkých obyvateľov. Skutočnosť, že sa Slovenský štát stal spojencom nacistického Nemecka, sa neprejavila len vojenskou spoluúčasťou na Hitlerových vojenských ťaženiach, ale umožnila naplno otvoriť stavidlá antisemitizmu v podobe prijímania protižidovských zákonov a nariadení, v ktorých tvorcovia tejto legislatívy dokonca prekonávali rasistické zákony Ríše. Zároveň sa naplno rozbehla protižidovská propaganda.

ANTISEMITIZMUS

Antisemitizmus znamená nepriateľstvo, nenávisť k Židom. Odkazuje na ponímanie Židov ako cudzej nepriateľskej a nežiadúcej skupiny a na praktiky, ktoré z takéhoto ponímania vychádzajú a podporujú ho. Antisemitizmus nebol výmyslom ani predstaviteľov Slovenskej republiky z rokov 1939 — 1945 a ani nacistov. Má svoje veľmi dlhé trvanie a azda jeho najstaršou formou je antisemitizmus konfesný, náboženský, spojený s obviňovaním, že Židia zabilí Krista. Tento prvok sa často miešal s prvkami xenofóbie — strachu a nenávisti ku všetkému cudziemu. K inakosti, na ktorú je možné zhodiť vinu za všetko zlé. V Hitlerových nenávisťných bludoch boli Židia nebezpeční, pretože „nemali vlastný štát a nemohli sa tak podieľať na univerzálnom boji o moc bežnými metódami vojny, v ktorých išlo o dobytie územia, a museli preto siahať po zákerných, plazivých a klamlivých metódach. Vďaka tomu boli obzvlášť nebezpeční a zlovestní...“ (Bauman 2002, 65).

Na Slovensku mal antisemitizmus oveľa prízemnejší charakter, a okrem toho, že Židia boli prezentovaní ako protislovenský živel, ktorý

v časoch monarchie napomáhal s pomaďarčovaním, bol motivovaný túžbou po ľahkom získaní cudzieho majetku. Jej dokonalým obrazom bola neskôr arizácia — „vyvlastnenie“ židovského majetku a jeho prevod do majetku nežidov — árijcov. Bola to štátom legitimizovaná lúpež. Židia, z ktorých mnohí patrili k strednej vrstve, boli zastúpení v živnostiach a vlastnili hostince, tak mohli byť v krajine, kde stále väčšina obyvateľstva žila z poľnohospodárstva, prezentovaní ako úžerníci, žijúci na úrok Slovákov.

PROTIŽIDOVSKÁ LEGISLATÍVA A PROPAGANDA

Prvé zásahy voči židovskému obyvateľstvu sa objavili po tzv. I. Viedenskej arbitráži v novembri 1938. Československo z rozhodnutia Hitlera a Mussoliniho prišlo o rozsiahlu časť južného a východného Slovenska. Autonómna vláda sa rozhodla túto situáciu propagandisticky využiť a z neúspechu tak obviňovala najmä Čechov a Židov. V tomto období bolo deportovaných na územie pripadajúce Maďarsku 7500 Židov. Oveľa horšia situácia pre židovských spoluobčanov začala prakticky hneď po 14. marci 1939.

Protižidovské opatrenia tvoria medzi vtedy prijímanou legislatívou najväčšiu množinu.

SLOVENSKÝ ZÁKONNÍK – TZV. „ŽIDOVSKÉ ZÁKONY“

Zoznam zákonov a nariadení, prijatých od roku 1939, ktoré vytvorili osobitný právny režim pre Židov na Slovensku a umožnili ich deportácie a arizáciu majetku.

Vyháňanie židov z raja.

Oku bolo ťažko veriť,
neverilo ani ucho,
v akom veľkom blahobyte
židáci si pásli brucho.

Neorali, nekosili,
a jednako len im rástlo,
gój srebrel len srvátočku —
oni slizli všetko maslo.

Kým náš človek nevychodil
pri robote z biedy-blata,
židák mal pri leňošení
celé fúry groši — zlata.

Ale načo vravieť o tom,
veď to nikto neodtají,
že židákom na tom svete
žilo sa už ani v raji.

Lenže ten raj poškvrnili
židácká hriechu smradom,
preto Pravda pomstí sa im
za všetko zlo strašným pádom.

Meč pravdy už pomstou horí
a drží ho mocná ruka —
kade umknúť z tohto klepa
ustrášený židák kuká.

Europa ich viacej nechce,
dosť už mala toho smradu,
len Anglicko-Amerika
držia si ich na parádu.

Ale i tam iba páni,
národ proti židom volá,
tiež sa ich chce čím skôr zbaviť —
taká je dnes Iudstva voľa!

Protižidovská propaganda v „humoristickom“ časopise Kocúr, 1941

Zdroj: archív autora

SLOVENSKÝ ZÁKONNÍK („židovské zákony“)

63. Vládné nariadenie zo dňa 18. apríla 1939
o vymedzení pojmu žida a usmernení počtu židov v niektorých povolaniach.
150. Vládné nariadenie zo dňa 21. júna 1939
o úprave vojenskej povinnosti židov.
184. Vládné nariadenie zo dňa 25. júla 1939
o usmernení počtu židov vo výkone lekárskej praxi.
185. Ústavný zákon zo dňa 21. júla 1939
o ústave Slovenskej republiky.
230. Vládné nariadenie zo dňa 19. septembra 1939
o úprave vojenskej povinnosti židov.
7. Nariadenie s mocou zákona zo dňa 11. januára 1940
ktorým sa pozmeňuje vládné nariadenie o vylúčení židov z verejných služieb.
130. Nariadenie s mocou zákona zo dňa 29. mája 1940
o dočasnej úprave pracovnej povinnosti Židov a Cigánov.
215. Nariadenie zo dňa 14. septembra 1940
o povinnosti Židov odovzdať cestovné pasy.
216. Nariadenie zo dňa 12. septembra 1940
o vylúčení Židov z oprávnení viesť slovenské motorové vozidlá a o povinnosti Židov — držiteľov slovenských motorových vozidiel mať vodiča motorového vozidla nežida.
234. Nariadenie zo dňa 26. septembra 1940
o Ústrední Židov.
256. Nariadenie zo dňa 11. októbra 1940
o zamestnávaní Židov.
257. Nariadenie zo dňa 11. októbra 1940
o dočasných správcoch pre domy Židov a o výpovediach židovským nájomníkom.

305. Nariadenie zo dňa 30. novembra 1940,
ktorým sa mení a dopĺňuje nariadenie o zamestnávaní Židov.
153. Nariadenie zo dňa 4. júla 1941
o pracovnej povinnosti Židov.

Už pri čítaní názvov týchto legislatívnych opatrení je zrejmé, že miera, s akou boli prijímané zákony, ktoré postupne stále viac okresávali občianske práva židovskej menšiny, bola obrovská. Ešte väčšie perzekúcie však nastali v období po tzv. Salzburských rokoch, vyvolaných Nemeckom na žiadosť slovenských radikálov, po ktorých získali na Slovensku väčšie slovo práve radikálnejší politici, najmä Vojtech Tuka a Alexander Mach. V tomto období prichádzajú na Slovensko nemeckí poradcovia (beráteri). V oblasti tzv. židovskej otázky na Slovensku pôsobil ako nacistický poradca Hauptsturmführer SS Dieter Wisliceny, podriadený Adolfa Eichmanna. Vládné nariadenie č. 198/1941 Sl. Z. o právnom postavení Židov (Židovský kódex), ktoré vyšlo 9. septembra 1941, znamenalo spolu s arizáciou, že Židia stratili právo na majetok, chodiť do škôl, uzatvárať manželstvo s Árijcami, nemohli sa prechádzať na verejnosti mimo vyhradených hodín, vlastniť rádio, udicu, navštevovať kiná..., museli nosiť od šiestich rokov života na oblečení žltú hviezdu.

198. Nariadenie zo dňa 9. septembra 1941
o právnom postavení Židov. („Židovský kódex“)
68. Ústavný zákon zo dňa 15. mája 1942
o vysťahovaní Židov.
118. Vládné nariadenie zo dňa 24. júna 1942,
ktorým sa vykonávajú niektoré ustanovenia ústavného zákona o vysťahovaní Židov.

198.

**Nariadenie
zo dňa 9. septembra 1941
o právnom postavení Židov.**

Vláda Slovenskej republiky podľa § 1 zákona č. 210/1940 Sl. z. nariaduje:

VSEOBECNÉ USTANOVENIA.

Vymedzenie pojmu.

§ 1.

(¹) Za Žida podľa tohto nariadenia sa bez ohľadu na pohlavie pokladá:

a) kto pochádza najmenej od troch podľa rasy židovských starých rodičov;
b) židovský miešanec, ktorý pochádza od dvoch podľa rasy židovských starých rodičov [§ 2, písm. a)], ak

1. dňa 20. apríla 1939 bol alebo po tomto dni sa stal príslušníkom izraelského (židovského) vyznania,
2. po 20. apríli 1939 vstúpil do manželstva so Židom [písm. a)],
3. pochádza z manželstva so Židom

HLAVA II.

Označenie.

§ 8.

(¹) Židia sú povinní nosiť židovské označenie. Podrobnosti o tvare označenia a o spôsobe jeho nosenia, ako aj všeobecné výnimky po dohode s rezortne príslušným ministrom určí minister vnútra vyhláškou v Úradných novinách.

(²) Iné označenia v súvislosti s menom (priezviskom) alebo firmou Žida (židovského združenia) môže určiť rezortne príslušný minister.

(³) Kto neposieľať nepoužíva

HLAVA III.

Obmedzenia ohľadom manželstva a mimomanželského pohlavného styku.

§ 9.

(¹) Zakazuje sa uzavrieť manželstvo medzi Židom (Židovkou) a Nežidovkou (Nežidom) a medzi Židom (Židovkou) a židovskou miešankou (miešankom) [§ 2].

(²) Kto vedome uzavrie manželstvo proti zákazu v ods. 1, potrestá sa pre prečin väzením do 3 rokov a stratou úradu a práva volebného.

§ 10.

Vedomý mimomanželský pohlavný styk medzi Židom (Židovkou) a Nežidovkou (Nežidom) sa trestá ako prečin väzením do 5 rokov.

HLAVA IV.

**Vylúčenie z volebného práva
a z verejnoprávnych funkcií.**

§ 12.

(¹) Židia nemajú volebné právo a nie sú voliteľní do Snemu Slovenskej republiky ani do orgánov verejnoprávnych korporácií.

Diel druhý.

Osobné a domové prehliadky.

§ 25.

Štátne bezpečnostné orgány môžu keďkoľvek pr viesť u Židov osobnú prehliadku, a to aj bez písomného príkazu úradu alebo súdu.

Diel tretí.

Obmedzenia ohľadom vzdelania.

§ 38.

(¹) Židia sa vylučujú z akéhokoľvek štúdia na všetkých školách a učebných ústavoch okrem škôl ľudových a okrem kurzov osobitne pre nich zriadených.

(²) Židia, či už ako jednotlivci, náboženské obce alebo korporácie a ustanovizne, nemôžu si zriadiť nijakú školu alebo učebný ústav — okrem škôl ľudových — a vzdelanie, ktoré podávajú tieto školy alebo učebné ústavy, nemôžu nadobúdať ani súkromným vyučovaním.

(³) Vysvedčenia Židov zo škôl a učebných ústavov, vydané v cudzine, nemožno nostrifikovať.

Diel druhý.

Zamestnávanie.

§ 43.

(¹) Zamestnávať Žida v hocakom služobnom, pracovnom alebo učebnom pomere možno len po udelení povolenia (ods. 3).

(²) Ustanovenie ods. 1 vzťahuje sa aj na zamestnávanie — úplné aj bezplatné — židovských rodinných príslušníkov, zamestnávaných Židmi; povolenie podľa ods.

§ 52.

Židia nemôžu nadobudnúť oprávnenie loviť ryby.

§ 53.

Žid nemôže riadiť slovenské motorové vozidlo (§§ 1 a 12 zák. č. 81/1935 Sb. z. a n.), ani obdržať povolenie na jeho riadenie.

507

Slovenský zákonník

Čiastka 22.

Vydaná dňa 23. mája 1942.

Ročník 1942.

OBSAH: (68.—81.) 68. Ustavný zákon o vysťahovaní Židov. — 69. Zákon, ktorým sa mení zákon o hlásení a nútenom presídlení niektorých živnostenských miestností. — 70. Zákon o slovenskej pracujúcej pospolitosti. — 71. Zákon o štepení groli záskritu. — 72. Zákon o dani z liehu. — 73. Vládne nariadenie, ktorým sa vykonáva zákon o zverejnení dane z liehu. — 74. Vládne nariadenie, ktorým sa mení § 219 vykonávajúceho nariadenia k colnému zákonu. — 75. Vládne nariadenie, ktorým sa menia predajné ceny liehu zdareného spotrebnou daňou. — 76. Vyhláška ministra financií o paušalizovaní dane z obratu u liehu a niektorých výrobkov z liehu. — 77. Vyhláška ministra financií o paušalizovaní dane z obratu u usilahlých písniek a výrobkov z nich. — 78. Zákon o združení vysokoškolského študentstva. — 79. Zákon o prirážkach k všeobecnej dani nápojevi, dávke zo šumivého vína a dani z piva. — 80. Zákon o Sociálnom ustave Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. — 81. Zákon o zriadení Ústredia pre sociálnu starostlivosť pri Deutsche Partei.

68.

**Ustavný zákon
zo dňa 15. mája 1942**

o vysťahovaní Židov.

Snem Slovenskej republiky sa usniesol na tomto ustavnom zákone:

§ 1.

Židov možno vysťahovať z územia Slovenskej republiky.

§ 2.

(¹) Ustanovenie § 1 neplatí:

a) na osoby, ktoré sa najneskoršie 14. marca 1939 stali príslušníkmi niektorého kresťanského vierovyznania,

b) na osoby, ktoré žijú v platnom manželstve s Nežidom (Nežidovkou), uzavretom pred 10. septembrom 1941.

(²) Osoby, ktorým prezident republiky udelil alebo udeli oslobodenie podľa § 255 nariadenia č. 198/1941 Sl. z., ďalej lekári, lekárnici, zverolekári, inžinieri a iné osoby, ak príslušné ministerstvo uzná za potrebné ponechať ich vo verejnom, technickom alebo hospodárskom živote Slovenska, nemajú byť vysťahovaní dokiaľ je v platnosti rozhodnutie o ich oslobodení alebo ponechaní.

(³) Vynatie zpod vysťahovania (ods. 1 a 2) platí aj na manželku (manžela), na maloleté deti a v prípade ods. 1 písm. a) aj na rodičov vynatých osôb.

Čena Ks 3.80.

§ 3.

(¹) Židia vysťahovaní a Židia, ktorí územie štátu opustili alebo opuslia, strácajú štátne občianstvo Slovenskej republiky.

(²) Majetok osôb uvedených v ods. 1 prepadá v prospech štátu. Štát ručí verejnom len do výšky hodnoty prevzatého majetku.

§ 4.

(¹) Hnuteľný majetok osôb uvedených v § 2 ponecháva sa im v drže a vo vlastníctve. Nárok na vrátenie hnuteľnosti, ktoré im boli podľa doterajších predpisov odňaté z držby pred 15. májom 1942, nemožno uplatňovať súdne.

(²) O živom a mŕtvom poľnohospodárskom inventári platia osobitné predpisy.

§ 5.

(¹) Na vykonanie ustanovení §§ 1 a 3 najmä na zlikvidovanie osobných a majetkových právnych pomerov vysťahovaných Židov, ako aj Židov, ktorí územie Slovenskej republiky opustili, vydá potrebné predpisy vláda nariadením aj keby Ústava vyžadovala upravu zákonom.

(²) Nariadenia vydané podľa ods. 1 majú platnosť zákona, podpisuje ich predseda vlády a všetci jej členovia a vyhlasujú sa v Slovenskom zákonníku.

§ 6.

Predpisy o právnom postavení Židov, pokiaľ obmedzujú osobné a majetkové pomery nežidovského manžela (manželky)

Slovenský zákonník nariadenie zo dňa 9. septembra 1941 o právnom postavení Židov („Židovský kódex“) — ukážky

Ústavný zákon zo dňa 15. mája 1942 o vysťahovaní Židov

Kocúr

Ročník XIX.

Turčiansky Sv. Martin, 15. októbra 1941.

Číslo 16.

— No, počujte, pán Morávek, to ste si museli vybrať práve mňa pre túto vašu akciu?

Protizidovská propaganda v „humoristickom“ časopise Kocúr, 1941
Zdroj: archív autora

Čo sa však stane s človekom, ak mu vezmete majetok, nemá možnosť sa zamestnať, nemá možnosť zabezpečiť si základnú existenciu? Je bezdomovcom, sociálne odkázaným, záťažou. A presne tento cieľ opatrenia sledovali. Už 2. decembra 1941 podpísal V. Tuka v Bratislave s vyslancom nacistického Nemecka H. E. Ludinom dohodu o deportovaní Židov. Slovenská strana sa zaviazala za každú deportovanú osobu zaplatiť 500 rišských mariek.

24. marca 1942 predostrel minister vnútra A. Mach návrh ústavného zákona o vystahovaní Židov, ktorý bol zaslaný na prerokovanie Snemu Slovenskej republiky. Prijatý bol až 15. mája 1942. Od marca 1942 do októbra 1942 odišlo zo Slovenska 58 transportov a bolo deportovaných 57 628 osôb (približne 2/3 židovského obyvateľstva). Slovensko sa tak stalo prvým nemeckým satelitom, ktorý tak „židovskú otázku“ riešil na vlastné náklady a vlastnými prostriedkami.

Na Slovensku po týchto deportáciách ostalo ani nie 20 000 Židov.

Ďalšie vlny deportácií nastali po vypuknutí Slovenského národného povstania. V tejto etape bolo zo Slovenska do koncentračných táborov deportovaných približne 13 500 ľudí.

Po vojne ich vo vlasti nečakalo žiadne uznanie, ospravedlnenie, vracanie majetku, naopak, objavili sa povojnové pogromy. Výroky ich spoluobčanov — *Viac sa vás vrátilo, ako odišlo.* — hovoria za všetko. Zabavený majetok slovenských Židov ostal v rukách arizátorov a ich potomkov až do dnešných dní.

Píšeme o počtoch. Sú to čísla. Nemalo by to tak však byť. Pod tými číslami sa skrývajú konkrétne mená konkrétnych ľudí. Ich osudy. Aj názov tejto kapitoly je vlastne zavádzajúci. Štát nemôže mať na niečom podiel. Ten štát tvoria ľudia a konkrétny jedinci. So svojou konkrétnou zodpovednosťou.

ZODPOVEDNOSŤ JOZEFA TISA

Samozrejme jedným z tých, čo za tragédiu slovenských Židov niesol najväčšiu zodpovednosť, bol Jozef Tiso. Mnohými dnes oslavovaný a velebený. Ospravedlňovaný tým, že predsa on nič o tom, čo jeho vlastných občanov čaká, nemohol tušiť. Ale:

Až do októbra 1939 — Ako predseda vlády schvaľoval a podpisoval všetky protižidovské zákony.

Ako prezident/vodca — schvaľoval, pripomienkoval protižidovské zákony prijaté slovenským snemom.

Stál na čele strany a bol vrchným veliteľom HG — nesúcich veľký podiel zodpovednosti na tom, čo sa so Židmi dialo.

V neposlednom rade potom existujú jeho prejavy, okrem iného, hovoriace o cudzorodom prvku „Slovák, zbav sa svojho škodcu“.

Jozef Tiso musel mať informácie od slovenských dôstojníkov z Východného frontu, akým spôsobom na okupovanom území zaobchádzajú nacisti so Židmi.

Dr. Kmeťko (v roku 1947 na súde s Tisom, arcibiskup Kmeťko, jeho bývalý cirkevný nadriadený do zápisnice): To som prosím počul, to je vraj aj zistené, že vydanie Židovského kódexu slovenského on ako prezident nepodpísal. Aj to viem, že keď vyšiel ten kódex, že slovenskí biskupi na svojej konferencii v Bratislave zostavili memorandum, obširne a rozsiahle memorandum, kde protestovali proti zavedeniu tohto kódexu, lebo protiví sa naturálnemu zákonu, protiví sa evanjeliu, protiví sa morálke a kričí z neho nacizmus nemecký, ktorý je založený na materializme a na zbožňovaní jedného národa. My sme toto podali. To je zvláštne, že potom, keď začali odvážať tých Židov slovenských do Nemecka, že ja som mohol vyprávať s obžalovaným o tejto otázke v Nitre a povedal mu, ako to vláda môže dovoliť, veď predsa hovorí sa všeobecne, že ich odvážajú na smrť.“

Dnešný obdivovateľ Jozefa Tisa
Zdroj: FB

ČO DNES ROBIŤ, ABY MINULOSŤ NEBOLA PRED NAMI?

Politikov, ktorí v snahe zvýšiť vlastné preferencie využívajú strach či manipulujú hnevom, je stále dosť. Ani vykresľovanie domnelých nepriateľov nezmizlo a stále má obrovský potenciál napáchať veľa zla. Môže ohroziť slobodu a demokraciu. Ale je dobré vedieť, že s emóciami sa dá pracovať.

2. SPRAVÍME PORIADOK S PARAZITMI V OSADÁCH!

Ochránime ľudí pred stupňujúcim sa cigánskym terorom.

Slušní ľudia na Slovensku sú denne okradaní, znásilňovaní a vraždení cigánskymi extrémistami.

Vláda dnes chráni zlodějov a parazitov, a nie obeť ich zločinov. Mohli sme sa o tom presvedčiť aj pod vypálenou

Krásnou Hôrkou, kde vláda dodnes nedokázala ochrániť vlastnícke práva majiteľov pozemkov. Títo pravidelne platia dane, no pozemky okupujú Cigáni.

Vláda nemá odvahu konať a tvrdo zasiahnuť proti cigánskému terorom. My ju však máme! Preto nedovolieme, aby cigánski extrémisti a iní zločinci ďalej ohrozovali slušných ľudí na Slovensku.

Každý zločinec si musí byť vedomý toho, že proti nemu tvrdo nasadíme nielen políciu, ale aj Domobranu! Nebudeme tolerovať ani žiadne čierne stavby. Zlikvidujeme ich všetky - rýchlo a bez rozdielu!

BEZPEČNOSŤ

- Založíme Domobranu, ktorá ochráni slušných ľudí všade tam, kde zlyhala polícia.
- Rozšírime právo pri ochrane života a majetku použiť zbraň.
- Tresty a väzenie sprísňime tak, aby si každý, politik aj parazit, dobre rozmyslel, či bude radšej poctivo pracovať, alebo kradnúť a lúpiť.
- Zavedieme policajné cvičenia v čiernych osadách.
- Zlikvidujeme čierne stavby - paláce zbohatlíkov aj nelegálne osady.

Symbol cigánskeho terorom:
Hrad Krásna Hôrka vypálený cigáncami.

4 KOTLEBA - ĽUDOVÁ STRANA NAŠE SLOVENSKO 19

Ukážka dehumanizačnej kampane

Zdroj: Naše slovensko — noviny politickej strany Mariana Kotlebu

Proti emóciám je možné bojovať používaním racionálnej časti mozgu. Rovnako je možné oslabovať ničivú silu slepej poslušnosti voči autoritám. Radkin Honzák v rámci jednej svojej prednášky poskytol pár bodov: — Podporovať zmysel pre osobnú zodpovednosť. — Odradzovať od najmenších priestupkov, podvodov a ohováraní. — Naučiť sa rozoznávať medzi oprávnenou a neoprávnenou autoritou a naučiť sa k nim správne chovať. — Podporovať kritické myslenie od detstva po celý život. — Byť citlivý na podliehanie niektorej sociálnej norme. — Nikdy nepripustiť obetovanie vlastného ja, svojej osobnej slobody, za príslub bezpečia!

Naozaj to funguje. Aj v takom strašnom režime akým bol nacizmus sa našli ľudia s odvahou vzoprieť sa príkazu „autority“. Všetci títo ľudia postavili vlastné svedomie na prvé miesto bez ohľadu na následky.

Majú dnes svoje miesto medzi Spravodlivými medzi národmi.

OTÁZKY PO PREČÍTANÍ TEXTU

- ? Ktoré dve veci si v živote nemôžete vybrať a rozhodnúť o nich sami?
- ? Viete, čo znamená Spravodlivý medzi národmi?
- ? Kto je pre vás hrdina?
- ? Viete, koľko máte emócií?
- ? Pomohlo Židom, ak sa nehlásili k svojmu náboženskému presvedčeniu, nestýkali sa s rodinou alebo ani nevedeli, že sú židovského pôvodu pred transportom do koncentračného tábora?
- ? Vedel prezident Slovenskej republiky Jozef Tiso v roku 1942 pred transportmi židovských spoluobčanov, že im hrozí smrť?
- ? Viete, aký bol plán nemeckých „rasových expertov“ v prípade víťazstva nacistického Nemecka so Slováckmi?
- ? Dosiaľ sme sa nevyrovnali s tým, že slovenským obyvateľom bol ponúknutý ulúpený majetok a mnohí z nich si ho privlastnili. Čo táto lúpež urobila so svedomím a morálkou mnohých Slovákov? Dodnes vlastní byty, aj v Bratislave, potomkovia arizátorov, ktorí tento majetok reštituovali. Nie je čas pozrieť sa nepeknej pravde do očí?

FEBRUÁR 1948

Výsledkom druhej svetovej vojny bolo okrem porážky nacistického Nemecka a jeho spojencov aj rozdelenie sfér vplyvu medzi víťazné mocnosti. Východná Európa (zemepisne zjednodušený názov aj pre stredoeurópske krajiny včlenené do komunistického bloku vrátane Československa) sa dostala do sovietskej záujmovej sféry. V realite to znamenalo, že krajiny východnej Európy boli ovplyvňované nielen formálne, ale aj prakticky vo všetkých smeroch od zahraničnej politiky cez vnútropolitickú situáciu a ekonomické otázky Sovietskym zväzom. Sovietsky zväz si vytvoril vďaka podriadenosti komunistických strán týchto štátov systém satelitov, kde nešlo o systém rovnoprávneho partnerstva. Osud Československa, ktoré smerovalo do komunistického bloku, určovali už rokovania v čase vojny v roku 1943 (dohoda medzi Benešom a Stalinom v decembri 1943) a 1945. 5. apríla 1945 schválila vtedajšia vláda Košický vládný program, ktorý pripravili zástupcovia KSČ (Komunistickej strany Československa) a upevnil závislosť na ZSSR (Zväz sovietskych socialistických republík). Nekomunistická časť odboja ho prijala bez kritiky.

PRÍPRAVY

V Československu vznikol systém Národného frontu, kde boli v koalícii povolené politické strany s komunistickou stranou, ktorá ich mohla usmerniť a kontrolovať. Znakom novej moci boli národné výbory (obdoba sovietskeho modelu) a smerovanie k tzv. ľudovej demokracii. Predstavitelia komunistickej strany, ktorí sa pripravovali na prevzatie moci v rámci svojej stratégie, obsadzovali bezpečnostné rezorty a bezpečnostný aparát svojimi členmi alebo ľuďmi oddanými komunistickej myšlienke. Vo voľbách do Ústavodarného národného zhromaždenia v máji 1946 v Čechách zvíťazila Komunistická strana Československa, ktorá sa stala najsilnejšou stranou v unitárnom štáte. Na Slovensku však Komunistická strana

Slovenska získala len 30,4 % a víťaznou sa stala Demokratická strana so 62 % hlasov, ktorá vďaka Aprílovej dohode z roku 1946 medzi prevažne evanjelickými predstaviteľmi a zástupcami katolíkov získala aj voličov rozpustenej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Toto víťazstvo Demokratickej strany bolo samozrejme veľmi neprijemnou prekážkou pre ďalšie politické ambície KSČ, a zvlášť pre len formálne nezávislú Komunistickú stranu Slovenska. Nad Demokratickou stranou sa začali „sťahovať mračná“ a komunisti použili na jej diskreditáciu bezpečnostný aparát. Ten zorganizoval proti Demokratickej strane rozsiahlu provokáciu, ktorá vyústila do Jesennej politickej krízy v roku 1947.

V septembri 1947 vydalo Povereníctvo vnútra správu o „odhalení protištátneho sprisahania na Slovensku“. Cieľom komunistami zinscenovaného sprisahania malo byť údajne obnovenie Slovenského štátu a atentát na prezidenta Edvarda Beneša, ktoré mali pripraviť ilegálne skupiny v spojení so slovenskou emigráciou. Komunistami ovládaná ŠtB takto chcela kompromitovať Demokratickú stranu, jej generálnych tajomníkov a poslancov Jána Kempného, Miloša Bugára a podpredsedu vlády Jána Ursínyho. Bezpečnosť v súvislosti so „sprisahaním“ zaistila 707 osôb. ŠtB už vtedy použila nezákonné metódy fyzického a psychického teroru, aby získala nepravdivé svedecké výpovede. Politik Demokratickej strany Michal Géci na 13. schôdzi Slovenskej národnej rady dňa 19. decembra 1947 opísal, aké metódy používala ŠtB na diskreditáciu ich strany.

„O činnosti VII. odboru konkrétne môžem poslužiť aj zápisnicami, a tu si dovoľím prečítať niekoľko úryvkov zo zápisnice, ktoré mám momentálne poruke: „24. mája predpoludním bol som zavolaný z mojej cely na II.

poschodie, kde som bol nadporučikom Večerom a asi 7 až 8 jeho pomocníkmi vypočítavaný. Nadporučík Večera ma prítomným predstavil rečou, v ktorej ma označil za vraha, bruchopasníka a pod. Nato mi rozkázali, aby som sa vyzul, klakol na stoličku, zložil nohy dohromady a začali ma biť po chodidlách gumovými palicami. Keď ma zbili po nohách, musel som si sadnúť, ruky zložiť, gumovými palicami ma bili po rukách. Keďže som toto trýznenie už nemohol vydržať, hodil som sa za každým na zem. Musel som znovu vstať a trýznenie pokračovalo ďalej. Trvalo to asi 1 a 1/2 hodiny. Okrem bitia gumovými palicami bol som udretý pästou do hlavy, sluchu a do pravej strany úst, čo mi spôsobilo krvácanie. Po tomto musel som si obuť topánky, hoci som mal veľmi opuchnuté nohy, a odvliekol som sa do svojej cely, kde som 5 dní nemohol na nohy sa postaviť a pohybovať som sa len šmykom na kolenách.“ To je úryvok jednej zápisnice. (Hlas z lavice: „Odkiaľ ju máte?“)

Iná osoba. „Bol som 23. mája i s viacerými odvezený na nákladnom aute do Bratislavy, začali ma znovu vyšetrovať a biť po rukách žilami. Potom som musel dať ruky na stôl dolu dlaňami a začali ma po nich znovu biť žilami. Medzitým prišiel ich vedúci a držal mi reč, hovoril, že čo nám dala Demokratická strana urobiť. Ďuriš Vám porobil dráhy a majetku Vám dá koľko chcete honor. Kvetko čo Vám dal? Ten vám (odpusťte, že musím sa tak vysloviť) nasere. Potom ma zase vyšetrovali, na to musel som sa vyzuť, klaknúť si na stoličku, pričom mi dali do rúk druhú stoličku, ktorú som musel držať so zaviazanými rukami. Takto ma bili z oboch strán po celom tele, kým som neodpadol. Jeden z nich ma bil retiazkou, ktorá mala na konci

zámok, čo mi pri každom šľahnutí spôsobilo nesmierne bolesti. Potom ma priviedli do inej malej izby, kde bol obraz, ktorý znázorňoval ako nemeckí dôstojníci trýznili slovenských vojakov, aby som sa na tento díval. Pri tomto ma zase bili pästami do hlavy.“

Úryvok ďalšej zápisnice. Poznamenávam, že sú to originálne zápisnice. (Hlasy: „Odkiaľ ich máte?“)

„23. mája bol som zaistený. Asi o 11. hodine v noci predvolali ma na II. poschodie na výsluch. Žiadali na mne, aby som vypovedal, že pán farár Čierny nadával na komunizmus a ja že som spolu s pánom farárom navádzal Kolára na vraždu. Vyšetrujúci vytiahol pištoľ, ktorú položil na stôl, vyhrnul si rukávy a pästami ma bil po tvári, takže som bol celý dokrvavený. Keď ma takto zbilí, potom som sa ku všetkému priznal tak, ako si to oni žiadali. Na druhý deň t. j. 24. mája m. r. volali ma znovu asi o 11. hodine predpoludním na výsluch. V miestnosti do ktorej ma dovedli, sedelo asi 6 — 7 mužov, ktorí hneď po mojom príchode uzamkli dvere, zatvorili okná, žiadali ma, aby som vypovedal, ako sa to stalo. Ja som vypovedal, ako to v skutočnosti bolo. S touto výpoveďou však neboli spokojní a preto mi kázali, aby som si klakol na stoličku a vyzul sa. Dlho som to nechcel urobiť, až keď vytiahli gumové obušky, som sa vyzul a klakol si pričom ma jeden chytil za vlasy (výkriky) a dvaja ma mlátili gumovými obuškami. Bili ma po celom tele, pri tomto bití sa vystriedali asi štyria (Výkriky: „To je všetko pre americkú. Jednotu!“ „To je vládna strana!“ „Alebo chcete pomáhať Ďurčanskému!“ „Ukradne zápisnice a potom ich číta.“ O 16.45 hod. členovia SNR sa KSS opustili zasadaciu miestnosť.), že

som nemohol stáť ani na nohách. Po tomto ma prevzal iný vyšetrujúci, ktorý ma odviezol do jednej miestnosti, kde so mnou spísal zápisnicu. Čo odo mňa chceli, to som im povedal a priznal. Začal ma už pästami biť po tvári, takže som takmer ohluchol. Súčasne mi tento vytýkal, prečo nie som komunistom, prečo idem s Lettrichom, za poslancom Vidom a za americkými a anglickými lordami. Poukazovali na to, že som robotník a za nimi som nemal ísť. Vyšetrujúci, keď ma zbilí, nútili ma, aby som sa po izbe prechádzal, čo som ja nemohol urobiť. Vyhrážali sa mi, že rozpáleným železom ma ku tomu prinútiť. Keď som toto počul, s napnutím všetkých síl a za veľkých bolestí som sa prechádzal, pričom oni poukazovali, že ako dobre viem chodiť. Poznamenávam ešte ďalej, že pri výsluchu v trestnej veci proti nadporučíkovi Večerovi pri predvážaní pred vojenského prokurátora, tých, čo ma vyšetrovali počas môjho zaistenia, poznal som niektorých, medzi nimi aj majora Baláža, ktorý ma tiež bil.

Nakoniec žiadam pána povereníka vnútra Dr. Ferjenčika o nápravu a odpoveď na uvedené otázky. Verím, že náprava príde, lebo zákony obchádzať a zneužívať je trestné. A kto to urobil, musí byť tiež potrestaný podľa platných zákonov a nariadení. Keby sa tak nestalo, bolo by koniec nášmu dobrému menu, našej demokracii, nielen doma, ale aj v zahraničí. Bol by koniec spravodlivosti, koniec slobode pre ktorú sme Republiku československú utvorili a vlastnou krvou nášho národa obnovili.“

Protest Michala Gécího v Slovenskej národnej rade však už vývoj smerujúci k prevzatiu absolútnej moci komunistickou stranou zvrátiť nemohol.

ŠTÁTNY PREVŔAT

Rovnako na celoštátnej úrovni sa stupňovalo politické napätie. Nekomunistické strany nedokázali predvídať závažný mocenský stret a jeho dôsledky, neboli na ne vôbec pripravené. 13. februára 1948 sa československá vláda uzniesla, aby komunistický minister vnútra Václav Nosek odvolal rozkaz krajiniského veliteľa bezpečnosti o premiestnení 8 nekomunistických obvodných veliteľov z Prahy, išlo o ďalšiu plánovanú komunistickú provokáciu, jednu z mnohých, ktorá poslúžila záverečnému dejstvu prevratu. Súčasne námestník ministra zahraničných vecí ZSSR Valerian Zorin priniesol inštrukcie priamo od Stalina (19. februára 1948), aby komunisti prešli k rozhodujúcemu stretu o moc. Následne 20. februára 1948 po nesplnení uznesenia vlády ČSR podávajú ministri za Čs. stranu ľudovú, Čs. stranu národnosocialistickú a Demokratickú stranu demisiu. Demisiu podalo 12 z 26 ministrov, teda menšina. Na Slovensku 21. februára predseda Zboru povereníkov, ambiciózny komunistický politik Gustáv Husák, protiprávne odvolal povereníkov za Demokratickú stranu s odôvodnením, že demisiu vo vláde ČSR musí nasledovať demisia v Zbore povereníkov. Vyvrcholením štátneho prevratu bolo oznámenie predsedu vlády za KSČ Klementa Gottwalda 25. februára pred stotisícovým davom v Prahe na Václavskom námestí, že prezident Edvard Beneš prijal návrhy na demisiu nekomunistických členov vlády z 20. februára a rovnako jeho návrh na rekonštrukciu vlády. V uliciach pochodovali milicionári (neskôr Ľudové milície), ktorých tajne vyzbrojila KSČ ešte ako závodné stráže a demonštrovali silu a podporu štátnemu prevratu ako stranícka ozbrojená zložka. Už predtým Klement Gottwald vyzval na vznik Akčných výborov, ktorých cieľom bolo odstrániť „reakčné a rozvrtné živly“ z verejného života. Akčné výbory po prevrate vylúčili 28 000 štátnych a verejných zamestnancov

Rudé právo z 27. 2. 1948
Zdroj: archív autora

v celoštátnom meradle. Vysoké školy muselo opustiť 7 000 študentov (24 %).

Práve tisíce študentov pražských vysokých škôl chceli 25. februára 1948 v Prahe protestovať proti komunistickému prevratu. Mierili k Pražskému hradu vyjadriť podporu prezidentovi Edvardovi Benešovi a ďalšiemu demokratickému vývoju. Na pražskej Nerudovej ulici im prehradili cestu ozbrojené oddiely. Josef Řehounek bol na mieste postrelený a v ďalších týždňoch bola väčšina účastníkov študentskej demonštrácie pozatýkaná a prenasledovaná.

Priamy účastník Václavík si 25. februára 2003 pripomenul vtedajšie udalosti pre Český rozhlas.

„Byli jsme zastaveni na Jánském vršku, naproti nám stály dvě řady esenbáků, mladí kluci v uniformách. Měli samopaly, a když se dali do pochodu, tak jsme zazpívali poprvé hymnu. To se zastavili. Pak, když skončila hymna, tak se dali do pochodu znovu a při druhé hymně už stáli naproti nám. To už cvakali samopalama a pak se do nás pustili.“

Komunistická strana si prevratom vo februári 1948 uzurpovala všetku moc v štáte a zlikvidovala oklieštený pluralitný politický systém, ktorý dovtedy v povojnovom Československu existoval. Prakticky ihneď sa začalo s budovaním železnej opony, ktorá mala uzatvárať juhozápadné úseky hranice so západom a boli prijímané zákony ako zákon 231/1948 Sb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky, ktorý kriminalizoval bežnú ľudskú činnosť a zavádzal tresty za politické trestné činy. Bol deštruovaný právny štát a občanom bol ulúpený obrovský majetok (podnikatelia, živnostníci, samostatne hospodáriaci roľníci, cirkvi a ďalší). Tisíciky občanov rôznych spoločenských vrstiev, politického presvedčenia, národnosti a náboženského vierovyznania boli označené za „triednych nepriateľov“. Perzekúcie sa postupne začali

dotýkať bývalých nekomunistických politikov, úradníkov, podnikateľov, živnostníkov, samostatne hospodáriacich roľníkov, spisovateľov, učiteľov, duchovných, príslušníkov bývalých bezpečnostných zložiek a armády, ktorí boli označení za tzv. bývalých ľudí. Paradoxne sa perzekúcie dotýkali aj robotníkov, v ktorých mene mala byť vlastne triedna spravodlivosť vykonávaná. Ich robotnícky pôvod im v prípade, že nesúhlasili s predstavami KSČ nepomohol. Skutoční a aj domnelí odporcovia komunistického režimu boli masovo vysťahovaní z domovov, posielaní do pracovných táborov, zaraďovaní do PTP (Pomocné technické prápory). Mnohých postavili pred Štátny súd a po odsúdení ich popravili alebo uväznili v neľudských podmienkach v najtvrdších väznicach.

OTÁZKY PO PREČÍTANÍ TEXTU

- ? Ktoré zložky štátu boli pre KSČ dôležité pri pláne prevziať moc v Československu vo februári 1948?
- ? Akú úlohu zohrala ŠtB pred februárom 1948?
- ? Ktoré občianske práva a slobody obmedzila KSČ po štátnom prevrate vo februári 1948?
- ? Dotkli sa perzekúcie po februári 1948 členov Demokratickej strany a ďalších nekomunistických strán?

POLITICKÉ PROCESY

Každá totalita udržuje „poriadok“, teda vlastnú moc, tým, že v spoločnosti zakorení strach. Strach hoci nahlas vysloviť vlastný názor.

Predstavitelia totalitného režimu potrebujú spoločnosť zbabelo poslušnú, spoločnosť, ktorá nie je schopná sa brániť jeho zlovôli.

Osvedčenou metódou vytvárania atmosféry strachu bola výroba — doslova mechanická konštrukcia monsterprocesov, ktoré postihovali ľudí zo všetkých vrstiev a sfér spoločnosti. Monstreprocesy postihovali všetky skupiny, ktoré pre komunistickým režim predstavovali hoc i len domnelú hrozbu.

TOTALITA

„Je to všeprenikajúce ovládnutie všetkého, vrátane mimopolitického života. Celá spoločnosť je politizovaná. Ak súkromné oblasti života dosiaľ prežívajú, je to len za tichého súhlasu takpovediac vlády, keďže táto ich môže kedykoľvek a z akéhokoľvek dôvodu kontrolovať, narušovať alebo odnímať...“ (Sartori 1993, 199).

SOVIETSKY VZOR

Začnime v tomto prípade širšími historickými súvislosťami. 24. — 25. októbra 1917 (mimochodom podľa gregoriánskeho kalendára to bolo 6. — 7. novembra) vyvrcholila v Rusku Októbrová revolúcia alebo aj boľševická revolúcia. Pamätníci pred roku 1989 ju môžu poznať pod názvom Veľká októbrová socialistická revolúcia, pretože ju komunistický režim slávnostne pripomínal každý rok. V každom prípade to bola posledná fáza ruskej revolúcie z roku 1917, kedy boľševická strana prevzala všetku moc v Rusku a etabloval sa sovietsky režim na čele s Leninom. Boľševici sa hlásili k marxistickej doktríne, ateizmu a revolučnému boju proti buržoázii, ale de facto voči všetkým obyvateľom, ktorí nesúhlasili s ich

diktatúrou alebo by len mohli nesúhlasiť. Čoskoro prišlo k znárodneniu bánk, tovární a celého priemyslu. Začal sa masový teror voči tzv. porazeným triedam. So vznikom bolševického štátu a ZSSR (1922) súvisel rozvrat všetkých hodnôt a práva, ktoré uznávalo civilizované spoločenstvo národov. K červenému teroru sa nakoniec hlásil ZSSR až do svojho zániku v roku 1991. V roku 1918 bol zástupcom náčelníka Čeka na Ukrajine Martin Ivanovič Lacis. Pod skratkou Čeka sa skrývala Všeruská mimoriadna komisia, skrátene VChK, a bola prvou z radu organizácií sovietskej tajnej polície. Lacis žiadal a aj realizoval teror voči obyvateľstvu tak, že tresty sa neurčovali podľa viny alebo nevinu, ale podľa sociálnej triedy. Podľa jeho vlastných slov:

„Nebojujeme proti jednotlivcom. Vyhladzujeme buržoáziu ako triedu. Nehľadajte v materiáloch, ktoré ste zozbierali, dôkazy o tom, že podozrivý konal alebo hovoril proti sovietskym orgánom. Prvá otázka, ktorú by ste mu mali položiť je, do akej triedy patrí, aký je jeho pôvod, vzdelanie, povolanie. Tieto otázky by mali určiť jeho osud. Toto je podstata Červeného teroru.“ (Johnson 1991, 74).

Teror bol podstatou sovietskeho štátu — ZSSR. Americký prezident Ronald Reagan 8. júna 1982 v britskej Dolnej snemovni a neskôr v roku 1983 v Orlande na Floride použil na označenie Sovietskeho zväzu termín „Ríša zla“ (po angl. Evil Empire). Po Leninovej smrti v roku 1924, sa po mocenskom zápase, v ktorom zlikvidoval väčšinu svojich oponentov, dostal do čela Sovietskeho zväzu Josif Vissarionovič Stalin. Vlastným menom Džugašvili. Stalin vládol v ZSSR až do svojej smrti v roku 1953. V dejinách je zapísaný ako jeden z najmasovjších vrahov.

Vzorom monsterprocesov neskôr realizovaných aj v komunistickom Československu bol samozrejme Sovietsky

Martin Lacis na poštovej známke ZSSR z roku 1988

Zdroj: https://pt.wikipedia.org/wiki/Ficheiro:The_Soviet_Union_1988_GPA_6011_stamp_%28Birth_centenary_of_Martin_Latsis,_Soviet_politician,_Bolshevik_revolutionary_and_state_security_high_officer_of_the_Cheka_from_Courland%29.jpg

zväz, kde tieto procesy v najväčšej miere fungovali práve v období tzv. veľkého teroru, v rokoch 1934 — 1938. Stalinom iniciované procesy postihli okolo 44 tisíc komunistov, z nich 85 % bolo popravených. Okrem verejných procesov s vyššou nomenklatúrou (vyššie postavenými členmi strany) bolo v neverejných, tajných procesoch postihnutých cca 1,5 milióna obyvateľov, z nich 700 tisíc bolo popravených. Pre predstavu každý stý občan bol zatknutý a každý dvestý popravený.

Tieto mechanizmy sa objavili prakticky v každej krajine, ktorá sa po druhej svetovej vojne ocitla v ich záujmovej sfére. Po uchopení moci komunistami vo februári 1948 sa tak monsterprocesy, ako nástroj likvidácie oponentov a zastrasovania obyvateľstva, stali realitou i v Československu.

Mimoriadne dôležité je upozorniť, že sami predstavitelia strany, v prípade Československa KSČ (Komunistická strana Československa), sa stali prostredníctvom podriadených štátnych orgánov a svojho dôležitého nástroja udržania moci Štátnej bezpečnosti nositeľmi najtvrdších perzekúcií a porušovateľmi ľudských práv, vlastných zákonov a Ústavy.

Táto perzekúcia bola plánovaná a organizovaná podľa sovietskeho vzoru. Jej mimoriadne efektívnym nástrojom bola práve organizácia monsterprocesov. Ich realizáciou sledovali komunisti dva ciele. Zbavenie sa akýchkoľvek oponentov a už zmienené vyvolanie strachu v celej spoločnosti.

ROZVRAT PRÁVNEHO ŠTÁTU

Po nastolení totalitného režimu vo februári 1948 prišlo v československom trestnom práve k viacerým zmenám a podstatným zásahom do dovtedajšej koncepcie trestného práva. Hneď v počiatočkoch totality bol vydaný zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky, zákon č. 232/1948 Sb. o štátnom súde a zákon č. 247/1948 Sb. o táboroch nútených prác. Už tieto zákony výrazne zmenili charakter trestného práva, ktoré sa postupne stalo nástrojom ostrej represie zameranej proti občanom nesúhlasiacim s danými politickými zmenami a proti celým spoločenským skupinám.

Trestný zákon bol koncipovaný podľa zásad sovietskeho práva. Hranica trestnej zodpovednosti bola stanovená dovŕšením 15. roku veku. Skutkové podstaty jednotlivých trestných činov boli formulované voľne a neurčito tak, aby umožňovali široký výklad a trestný postih všetkých foriem jednania proti záujmom štátu, najmä v politickej a hospodárskej oblasti.

Plagát k mesiacu Československo-sovietskeho priateľstva
Zdroj: <https://www.posterplakat.com/es/the-collection/posters/pp-880>

231/1948 Sb.

Zákon

zo dňa 6. októbra 1948

na ochranu ľudovodemokratickej republiky.

Národné zhromaždenie republiky Československej uznieslo sa na tomto zákone:

**Hlava I.
Trestné činy proti štátu.**

**§ 1.
Velezrada.**

(1) Kto sa pokúsi:

- a) zničiť samostatnosť alebo ústavnú jednotnosť republiky,
- b) odtrhnúť od republiky časť jej územia,
- c) zničiť alebo rozvrátiť ľudovodemokratické zriadenie alebo spoločenskú alebo hospodársku sústavu republiky, zaručené ústavou, alebo
- d) násilím znemožniť ústavnú činnosť prezidenta republiky alebo jeho námestníka, zákonodárneho sboru alebo vlády (Sboru povereníkov),

potresce sa pre zločin ťažkým žalárom od desať do dvadsaťpäť rokov alebo doživotne.

(2) Rovnako sa potresce, kto sa na čin, uvedený v odseku 1, s niekým spolčí alebo vojde do priameho alebo nepriameho styku s cudzou mocou alebo s cudzími činiteľmi.

(3) Smrťou sa vinník potresce:

- a) ak spácha čin, uvedený v odseku 1 alebo 2, za brannej pohotovosti štátu alebo v čase ozbrojeného napadnutia republiky,
- b) ak boli takým činom zvláštnou mierou ohrozené samostatnosť, ústavná jednotnosť alebo územná celistvosť republiky, jej ľudovodemokratické zriadenie, spoločenská alebo hospodárska sústava, zaručené ústavou, alebo ak bola znemožnená ústavná činnosť prezidenta republiky alebo jeho námestníka, zákonodárneho sboru alebo vlády (Sboru povereníkov),
- c) ak sa na taký čin použila branná moc alebo ozbrojený alebo na vojenský spôsob organizovaný sbor alebo ak boli na taký čin zbierané alebo organizované branné alebo pomocné sily alebo hromadné zbrane alebo streľivo,
- d) ak sa pri takom čine kladol násilný odpor brannej moci alebo ozbrojenému sboru, alebo
- e) ak je tu iná zvlášte prítiažujúca okolnosť.

**§ 2.
Združovanie proti štátu.**

(1) Kto sa s niekým spolčí s úmyslom podvracať samostatnosť, ústavnú jednotnosť alebo územnú celistvosť republiky alebo jej ľudovodemokratické zriadenie, jej spoločenskú alebo hospodársku sústavu alebo jej národnú povahu, zaručené ústavou, potresce sa pre prečin tuhým väzením od troch mesiacov do troch rokov.

(2) Kto spácha čin, uvedený v odseku 1, za brannej pohotovosti štátu alebo v čase ozbrojeného napadnutia republiky, potresce sa pre zločin ťažkým žalárom od jedného do päť rokov.

Ukážka zo Zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky

Zdroj: archív Jána Langoša

Zodpovednosť za vyšetrovanie politických trestných činov bola vložena výhradne do rúk Štátnej bezpečnosti.

Prokurátori boli pri svojich rozhodnutiach odkázaní len na informácie Štátnej bezpečnosti. Sami nemohli vykonávať kontrolu a svojimi podpismi a pečiatkami len potvrdzovali a kryli nezákonné opatrenia Štátnej bezpečnosti.

Štátna prokuratúra a prokuratúra všeobecne získala zvláštne postavenie voči súdu. Návrhy prokurátora boli pre senát súdov záväzné.

Na činnosť Štátnej prokuratúry mali bezprostredný vplyv stranické orgány v tzv. bezpečnostných päťkách krajských výborov KSČ (od 2. 2. 1949 ich tvorili: krajský politický tajomník, bezpečnostný referent, krajský veliteľ Štátnej a národnej bezpečnosti a bezpečnostný tajomník) a bezpečnostné komisie ÚV KSČ (Ústredný výbor Komunistickej strany Československa). Uvedené stranické orgány prerokovávali konkrétne trestné veci u Štátnej prokuratúry a pred rozhodovaním súdu. Prax prerokovávať procesy v politických orgánoch zostala zachovaná aj po zrušení tzv. bezpečnostných päťiek v septembri 1951. Neskôr rozhodoval politický sekretariát ÚV KSČ, niekedy prerokovávalo veci predsedníctvo KV KSČ alebo politické byro ÚV KSČ.

Uznesenia politického byra ÚV KSČ (o schválení schém žalôb, navrhovaných trestoch, propagandistickom využití procesov) boli v konkrétnych prípadoch zasielané Generálnej prokuratúre a podľa nich boli dávané pokyny intervenujúcim prokurátorom a sudcom. Tieto

uznesenia boli pre justičné orgány záväzné v zmysle rešpektovania „vedúcej úlohy KSCĽ“. Bol to úplný rozvrat právneho štátu. Povedané zjednodušene, o rozsudku a vine rozhodovali stranické orgány a nie súdy a prokuratúra. Súd bol vlastne len vopred pripraveným divadlom, ktoré malo u obyvateľov vyvolať pocit, že odsúdený človek svoj čin naozaj spáchal, že si trest zaslúži a že sa všetko deje v súlade s právom.

PROCESY

Aby bol dopad monsterprocesov účinný, postihli prakticky všetky oblasti spoločnosti. Prvými obeťami procesov boli ľudia, ktorí mohli pre režim predstavovať skutočnú bezpečnostnú hrozbu, teda predstavitelia armády. Jeden z vôbec prvých inscenovaných procesov bol proces s generálom Heliodorom Píkom. Ten bol zatknutý už v máji 1948. Generál Píka bol odsúdený za špionáž a vlastizradu. Jedným z motívov jeho zavraždenia, bola i osobná pomsta Sovietov a viacerých predstaviteľov československej komunistickej strany. Generál Píka totiž v rokoch 1941 — 1945 pôsobil ako náčelník vojenskej misie československej londýnskej exilovej vlády v ZSSR a podieľal sa na budovaní československých vojenských jednotiek v ZSSR. Tak sa dostal k rozsiahlym informáciám a svedectvám o sovietskych koncentračných táboroch — gulagoch. Rovnako mal informácie a vedomosti o komunistických politikoch, prebývajúcich v čase vojny v Moskve, ktorí už vtedy, poslúchajúc Stalinove direktívy, dlho sabotovali československý zahraničný protinacistický odboj. Píka začal s formovaním vojenských jednotiek formovaných práve z občanov Československa, držaných už v tom čase v sovietskych gulagoch. Proces s ním odštartoval veľké čistky v armáde.

Vyšetrovatelia ŠtB Bohumil Doubek (vedúci vyšetrovania v procese s R. Slánským) a vpravo Milan Moučka (vedúci vyšetrovania v procese s M. Horákovej)
Zdroj: ABS ČR

S likvidáciou cirkví súviseli procesy s predstavenými reholí, prvý z cirkevných monsterprocesov v marci 1950, po ňom komunisti realizovali akcie: K proti mužským rehoľam, R proti ženským rádom a P pravoslavizáciu gréckokatolíckej cirkvi (záujem Sovietov). Na Slovensku bol najväčším monsterprocesom proces s „vlastizradnými“ biskupmi. Tento monsterproces sa konal na Štátnom súde v Bratislave 10. — 13. januára 1951. Proces s biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom mal na religióznom Slovensku podľa predstáv vedenia komunistickej strany pôsobiť propagandisticky a zastrašujúco. Biskupi boli odsúdení ako špióni Vatikánu. Buzalka a Gojdič na doživotie, Vojtaššák na 24 rokov. Po ich odsúdení nasledoval ďalší proces s cirkevnými hodnosťarmi (Barnáš, Hopko, Rajnoch, Zavarský).

Jedným z najznámejších monsterprocesov je samozrejme proces s Miladou Horákovou a spol. Keďže sa mu venujú i učebnice, nebudeme ho podrobnejšie rozoberať. Proces s Miladou Horákovou je typickým príkladom monstrprocesu s členmi nekomunistických politických strán. S brutálnymi metódami vyšetrovateľov ŠtB sa stretli aj predstavitelia Demokratickej strany na Slovensku, a to dokonca ešte pred prevratom v roku 1948, keď sa ich komunisti, ktorým prekážal volebný úspech Demokratickej strany na Slovensku, pokúsili falošne obviňovať a zdiskreditovať v očiach verejnosti.

Nasledovali ďalšie procesy, napríklad s roľníkmi, poľnohospodármi odmietajúcimi kolektivizáciu.

Okrem „veľkých“ známych procesov pred Štátnym súdom v Prahe, Brne a Bratislave, často vysielaných rozhlasom, pre čo najväčší „zásah“ verejnosti, prebiehali procesy i na krajskej a okresnej úrovni. Práve na základe presne pripravenej inštrukcie prebehlo len od januára do marca 1951 300 procesov „nižšej“ úrovne v Čechách a 90 na Slovensku. Netreba zabúdať aj na trestnú represiu Národných výborov, ktorých trestné komisie mohli len na základe administratívneho rozhodnutia posilať ľudí do Táborov nútených prác.

ZNIČENIE OSOBNOSTI A INTEGRITY ČLOVEKA

Všetci odsúdení pred súdom svoje skutky priznávali napriek tomu, že ich obžaloba išla veľmi často až za hranicu absurdity. Priznania pred vyšetrovateľmi a priznania pred súdom boli samozrejme dosahované fyzickým a psychickým mučením. Zvrhliou absurditou týchto vyšetrovaní bolo, že často ani sami vyšetrovatelia netušili, o čom majú vyšetrovaní vypovedať, resp. sa násilne vynútené výpovede prispôbovali tomu, čo vyšetrovaný pri mučení povedal. Vyšetrovatelia z týchto

výpovedí napokon zostavili výpoveď, ktorá sa jednoducho najviac hodila alebo mohla hodiť. K vybranej teórii potom ďalším mučením zostavovali príbeh a nútili vyšetrovaného, aby označoval ďalších ľudí zapojených do vymyslenej protištátnej činnosti.

„Šling bol teda k tejto teórii vypočúvaný a nútený k tomu, aby menoval svojich spoločníkov. Už som skôr písal, že sa tomu húževnato bránil a že sa z úvodu bránil tomu, že mal spoločníkov nevedomých... To ale bolo málo, jeho výpoveď bola označovaná za lživú a trvalo sa na tom, že Šling musel mať spoločníkov vedomých. Keď sa Šling stále bránil, prešlo sa po pokyne s. Vladimíra (pozn. sovietsky poradca) od dlhodobých vyčerpávajúcich výsluchov k ostrejšiemu spôsobu, priamo k bitiu Šlinga... K tomuto hrubému nátlaku je nutné tiež pripočítať to, že Šling nemohol sedieť, nemohol spať a v dobe svojho vypočúvania a pobytu v cele bol držaný vo zvieracej kazajke a živý iba raz denne chlebom a vodou. V tej dobe vznikli niektoré Šlingove výpovede na niektoré osoby, ktoré označoval za svojich spoluvinníkov. Keď už bol Šling pod takým tlakom, že menoval aspoň jednu osobu, bol stále (podľa inštrukcii) dotazovaný: „Kto ešte?“ Keď nechcel hovoriť, bol zas bitý. Keď potom menoval viac ľudí, spísal sa s ním protokol. Pamätám sa na jeden taký prípad, keď s ním protokol písal Košťál v pivničnej cele vo Wintrovej ulici, kde bola taká zima, že Košťál musel písať v zimnom kabáte a klobúku. Šling bol vtedy vo zvieracej kazajke, v ľahkých nohaviciach a bol bosý“ (Kaplan 2002, 78).

Toto je úryvok z výpovede Bohumila Doubka, jedného z veliteľov správy vyšetrovania, pod ktorého spadali vyšetrovania tzv. nepriateľov vo vnútri strany. Bol hlavným vyšetrovateľom v monsterprocesse s vedením „protištátneho sprisahaneckého centra“ na čele s Rudolfom Slánskym. Vyšetrovanie bolo, podobne ako iné, spojené s pôsobením sovietskych poradcov, ktorých spolu s Klementom Gottwaldom

Používání nezákonných metod umožňovaly již nesprávné a nezákonné služební předpisy.

Především je nutno uvést instrukci pro vyšetřovatele, vydanou ministerstvem nřr.bezpečnosti v r.1949:

"Jak postupovat při výsledku zatčení osoby?"

V této instrukci se nejprve vysvětluje postup jak protokolovat výpovědi obviněného a vysvětlení je provedeno následujícím způsobem:

"Vyslýcháný líčil důvody, pro které chtěl ilegálně uprchnout do zahraničí, takto: Za hranice jsem chtěl uprchnout proto, že komunisté vyhazovali příslušníky naší strany a i já jsem musel opustit pro své přesvědčení místo v min.zahraníčí a přijmout jako právník podřadnější místo. Tímto odchodem za hranice jsem se chtěl vyhnout terorizování se strany komunistů.

Rozklad této výpovědi: Celé tato formule je falešné, nesprávné, není vůbec výstižné a pravdivé. Obviněný vůbec neříká, jací lidé byli po únoru 1948 propuštěni. Své propuštění líčí jako výsledek boje dvou politických stran. Také vůbec nemluví o tom, že odchodem za hranice chtěl zrazovat, protože každý, kdo za hranice utíká, dává se do služeb nepřítel našeho národa. Tak se musí vysly-

chejší na věc dívat a tek musí na věc neučit se dívat i vyslychaného. Po řádném zpracování a přesvědčování formuloval vyslychaný potom svou výpověď takto: Přiznávám, že hlavní, základní příčinou mého útěku za hranice byl můj nepřátelský vztah k lidově-demokratické republice, vládě této republiky a politice touto vládou prováděné a ke komunistické straně. Moje již dřívější nepřátelské stanovisko bylo posíleno ještě tím, že jsem byl jako reakční a nepřátelský element propuštěn z místa, z něhož bych mohl lidově-demokratické republice škodit. Tím, že jsem se pro útěk rozhodl, postavil jsem se otevřeně do řad nepřítel této republiky a jejího lidu.

Toto je jediná formulace, které v tomto případě správné a pravdivě hodnotí čin i pohnutky vyslychaného."

Rehabilitační Pillerova komisia 1968 – 69 (Dokumentácia príčin vzniku nezákonností v činnosti čs. prokuratury) – ukážka
Zdroj: NA ČR

pozval do ČSR práve Rudolf Slánsky, aby tu aplikovali svoje skúsenosti a pomohli zefektívniť činnosť bezpečnostných zložiek najmä Štátnej bezpečnosti. Tento proces bol skutočným potvrdením slov o revolúcii požierajúcej vlastné deti, keďže Slánsky bol prakticky druhým mužom strany a druhým človekom v mocenskej hierarchii v krajine. Slánsky bol strojcom a organizátorom prevratu z februára 1948, vedel o politických procesoch aj spôsoboch, akým sú konštruované a realizované. Tento proces je dôkazom o absolútne vazalskom postavení československých komunistov vo vzťahu k Moskve a Stalinovým neustálym hľadaním nového a nového nepriateľa, škodcu „ohrozujúceho“ budovanie komunizmu. Takéto procesy, ktoré prebehli aj v iných sovietskych satelitoch, slúžili na udržiavanie poslušnosti vazalských vlád.

Proces so Slánskym skončil vynesením 11 rozsudkov smrti. Traja obžalovaní boli odsúdení na doživotie.

Niekoľkomesačné násilie, spojené s odopieraním spánku a prijímaním potravy, ktorého účelom bolo zlomenie vyšetřovaného, viedlo pravidelne k úplnému psychickému zrušteniu vyšetřovaných osôb, neraz až k rozdrojeniu osobnosti, kedy vyšetřovaní nevedeli rozlíšiť realitu od halucinácií. Pred súdom potom stáli ľudské trosky, ktoré boli zbavené akejkoľvek ľudskej dôstojnosti. Navyiac boli nútení učiť sa svoje výpovede naspamäť, a to vrátane otázok prokurátora, ktoré im boli kladené v priebehu inscenovaného procesu.

POLITICKÉ PROCESY POKRAČUJÚ

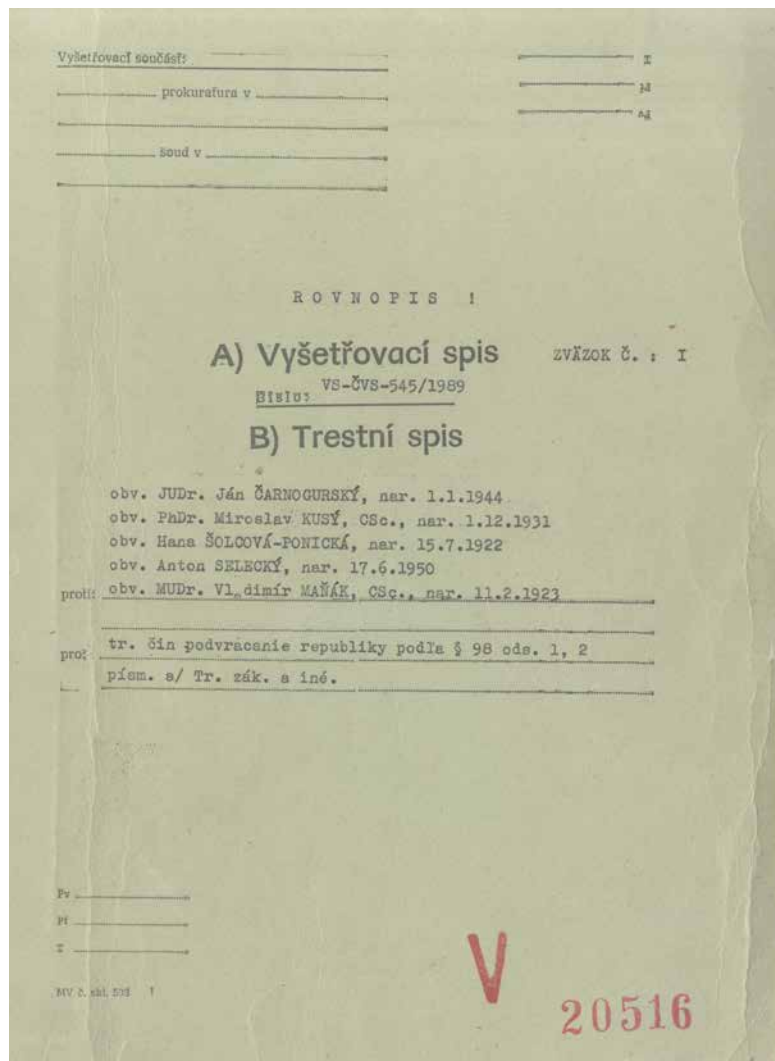
Uvedené metódy neskončili ani po smrti Stalina a politické procesy sa odohrávali i ďalej, metódy vyšetřovateľov sa zmiernovali len veľmi postupne a ustávajú až v roku 1956 v súvislosti s prvými snahami o čiastočné zmiernenie tvrdosti režimu. Objavili sa vnútrostranícke komisie, ktoré len veľmi

opatrne prešetrovali tzv. „nezákonnosti“ z predchádzajúcich rokov. Prešetrovanie nezákonností bolo vedené v súvislosti s likvidáciou vlastných členov strany.

Tieto vyšetrovania neskôr viedli k prvému udeľovaniu amnestií. Ako prví boli amnestovaní členovia Komunistickej strany. Amnestie opäť nie je možné označiť za amnestie, tak ako sú realizované v právnom štáte, kde je udelenie amnestie samostatným rozhodnutím prezidenta. O amnestiách bolo rozhodované v najužšom vedení Komunistickej strany podľa značnej ľubovôle. Poslední prepustení, nezákonne vyšetrovaní sa z komunistických väzení dostávali až v roku 1968.

Celkovo bolo na základe monsterprocesov popravených 248 ľudí. Ide o justičné vraždy. Ďalšie tisíce boli odsúdené na dlhoročné tresty odňatia slobody alebo otrockú prácu v komunistických uránových lágroch. Ja ťažké odhadnúť konečný počet ľudí, ktorí boli touto mašinériou postihnutí. Zvykne sa udávať počet rehabilitovaných, teda tých, ktorí boli totalitným režimom odsúdení za to, za čo by v demokratickej spoločnosti nikdy odsúdení byť nemohli. To číslo sa pohybuje niekde okolo 260 tisíc osôb. Je potrebné si uvedomiť, že nejde o konečné číslo, keďže represia postihla i rodiny nespravodlivo odsúdených. Ich rodiny niesli dopady odsúdenia — prepadnutie majetku, nútené vysťahovanie, ukončenie akejkoľvek kariéry či možnosti štúdií. Tresty postihovali rodinu aj „obgeneračne“.

Fenomén politických procesov ale v rámci komunistickej totality nikdy celkom nezmizol. Posledným procesom, ktorý niesol znaky politického procesu, tentoraz však bez použitia hrubého fyzického násillia, bol proces s tzv. Bratislavskou päfkou z roku 1989. Podnetom k trestnému stíhaniu bola výzva k ucteniu si obetí invázie vojsk Varšavskej zmluvy. Trestný postih zastavili až udalosti z 17. novembra 1989.

Predná strana vyšetrovacieho spisu proti „bratislavskej päťke“ z roku 1989. (A ÚPN)

Zdroj: <https://www.posterplakat.com/es/the-collection/posters/pp-880>

Ani po roku 1989 nebol nikto z vyšetrovateľov za svoje skutky potrestaný. Jedinou výnimkou je odsúdenie prokurátorky z procesu s Miladou Horákovou v Českej republike. Ludmila Brožová Polednová bola v roku 2008 za svoju účasť na justičnej vražde odsúdená po zdĺhavom procese na 6-ročný trest. Po 1 roku a 9 mesiacoch bola napokon omilostená vtedajším českým prezidentom Václavom Klausom.

GEORGE ORWELL 1984

V roku 1984 začala ŠtB vyšetrovať dvoch mladých ľudí, Stanislava Filu, nar. 1946 a Milana Jamricha, nar. 1946 za rozširovanie diel Erica Arthura Blaira, známeho pod pseudonymom George Orwell, okrem iného, aj jeho najznámejšieho románu „1984“, v ktorom ešte v roku 1950 podal mrazivú víziu totalitnej spoločnosti. V odbornom vyjadrení pre Správu vyšetrovania ŠtB Bratislava sa uvádza hodnotenie zhabaných prekladov fotokópií diel Georga Orwella „1984“ a „Farma zvierat“.

Dielo „Farma zvierat“ bolo podľa posudzovateľa karikatúrou histórie sovietskeho štátu, ktorá bola jednoznačne zameraná protisovietsky a antisocialisticky. Toto odborné vyjadrenie spracoval PhDr. Dalimír Hajko, CSc. ako vedecký pracovník Ústavu filozofie a sociológie SAV. Krajský súd v Banskej Bystrici na verejnom zasadnutí v novembri 1985 prejednal odvolanie okresného prokurátora a obžalovaných Stanislava Filu a Milana Jamricha proti rozsudku Okresného súdu v Banskej Bystrici zo septembra 1985 a poslal Filu a Jamricha na 6 mesiacov do väzenia za politický trestný čin poburovania formou spolupáchateľstva.

Od začiatku roku 1980 do novembra 1984 mali Jamrich a Fila z nepriateľstva k socialistickému spoločenskému zriadeniu rozširovať v okruhu svojich známych (najmenej tri osoby) časopis Listy č. 6 z decembra 1983, vydaný na západe Jiřím Pelikánom, literárnu stať „Obnovení pořádku“ od Milana Šimečku, fotokópie románov „Farma zvierat“ a „1984“ od Georga Orwella. Fotografie „1984“ zhotovil z fotografického negatívu Jamrich na svojom pracovisku. Prokurátor žiadal prísnejší trest, pretože uvedené diela rozširovali vo väčšom rozsahu a kvôli ich spoločenskej angažovanosti v rokoch 1968/1969 nebol predpoklad, že by ich výchova bola postačujúca. Dôležité boli predovšetkým Orwellove romány, Fila v odvolaní uviedol, že si nebol vedomý toho, že by román „1984“ a „Farma zvierat“ boli spoločensky závadné, a že ich držanie by bolo stíhateľné. Román „1984“ je utópia, ktorej dej sa odohráva v Anglicku, a ktorý možno vykladať aj ako satiru na kapitalizmus. Záleží aj od interpretácie a intelektu čitateľa.

OTÁZKY PO PREČÍTANÍ TEXTU

- ? Čo je to právny štát?
- ? Je dnešné Slovensko podľa vás právnym štátom?
- ? Čím boli podľa vás motivovaní vyšetrovatelia z monsterprocesov pri svojej činnosti?
- ? Aké prostriedky má demokratický štát, aby zabránil nespravodlivému rozsudku?

ROK 1968 A NÁSLEDNÁ NORMALIZÁCIA

Dnes, viac ako päť desaťročí od invázie vojsk Varšavskej zmluvy na čele so Sovietskym zväzom do Československa 21. augusta 1968, sa mladým ľuďom vybavujú tanky s bielymi pruhmi, ktoré snáď videli v televíznych dokumentoch alebo si možno spomenú na rozprávanie starších, čo práve robili, keď bola naša krajina okupovaná. Ale akou krajinou bolo vlastne Československo pred rokom 1968? Samotný rok 1968 bol plný nádeji a neskôr plný tragédií, poníženia, sklamaní.

KOMUNISTICKÍ POLITICI PRED AUGUSTOM 1968

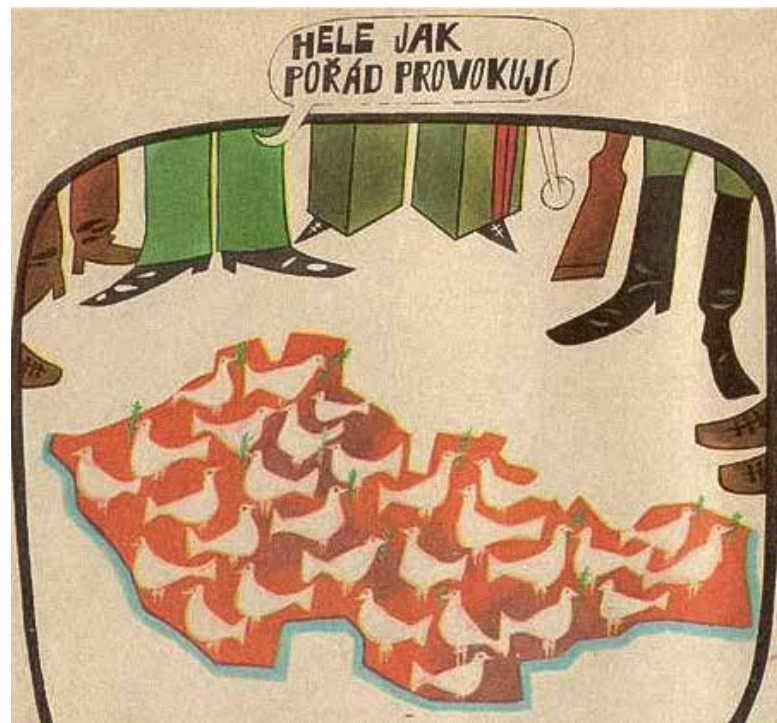
V roku 1960 prepustili z väzenia na amnestiu Gustáva Husáka, ktorý po invázii v roku 1968 zohral ako prvý tajomník ÚV KSČ a neskôr prezident kľúčovú úlohu nenávideného normalizátora v 70. a 80. rokoch 20. storočia. Tento komunistický politik bol začiatkom 50. rokov obvinený z tzv. buržoázneho nacionalizmu, prežil mučenie vyšetrovateľmi ŠtB, ako v tom čase tisíce nevinných ľudí v politických procesoch, aby bol napokon vo vykonštruovanom procese posadený na dlhé roky do väzenia. Po prepustení z väzenia sa čoskoro prejavili Husákovy politické ambície a túžba po rehabilitácii v rámci komunistickej strany. V roku 1964 už vystupoval na mestskej konferencii Komunistickej strany Slovenska v Bratislave, kde kritizoval pomalé odstraňovanie krívd minulosti, stalinské deformácie a bral na zodpovednosť konkrétnych ľudí na čele štátu. V tom čase to bola od Husáka trúfalosť, pretože vtedajší prvý muž štátu a prezident Antonín Novotný, ktorý sa stal aj brzdou pokroku pre direktívne — byrokratické riadenie hospodárstva, bol priamo spätý s brutalitou politických procesov v 50. rokoch. Ako komunistický aparatčik bol prítomný, keď súdruhovia „kráľovali“ na príkaz z Moskvy iných súdruhov vo vykonštruovanom monsterprocesse s generálnym tajomníkom ÚV KSČ Rudolfom Slánskym v roku 1952, a kde schválili, koľko „bude povrazov“ (trestov smrti). Medzi inými v tomto

procesu skončil na popraviske aj Husákov priateľ a politický súputník Vladimír Clementis, bývalý minister zahraničných vecí. Aby však bolo ešte jasnejšie, kto a s akou charakterovou výbavou tu držal pevne opraty v rukách do roku 1968, tak prezident Antonín Novotný si podľa Zdeňka Mlynára, člena ÚV KSČ v roku 1968, pri rozpredávaní vecí popravených funkcionárov za bagatel zobrať s manželkou posteľné prádlo a čínsky porcelán po Vladimírovi Clementisovi.

Prezident Antonín Novotný sa preto díval na Husákovu vystúpenie s nevôľou. Následne sa zišla mimoriadna schôdza predsedníctva vrcholného orgánu slovenských komunistov, kde Alexander Dubček v hlavnom referáte odsúdil Husákov prejav ako demagogický, deštruktívny a namierený proti politike najvyššieho vedenia KSČ na čele s Novotným. Nakoniec však Novotného po jeho politickom páde v januári 1968 vystriedal vo funkcii prvého tajomníka ÚV KSČ práve Alexander Dubček, ktorý sa po posilnení svojej pozície stal jeho kritikom. Novotného vo funkcii nepodržal ani sovietsky generálny tajomník Brežnev ÚV KSSZ (Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho zväzu), ktorý sa onedlho stal nočnou morou Dubčeka aj celého obrodného procesu v Československu.

POKUS O REFORMU KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Alexander Dubček bol komunistickým politikom, ktorý detstvo a mladosť prežil v Sovietskom zväze, politické skúsenosti získaval vo vnútri stranického aparátu aj v temných 50. rokoch. Napriek tomu sa tento slovenský politik, ktorý pôsobil neautoritársky a s vrúcnyim vzťahom k ľuďom stal symbolom pozitívnych zmien a nádejí spojených s rokom 1968. S jeho prítomnosťou na čele štátu je spojené obdobie vzopätia spoločnosti. Bola zrušená cenzúra tlače. Áno, dovtedy si nemohol písať bez súhlasu súdruhov niekto len tak

Karikatúra A. Borna, Dikobraz 1968

niečo, čo nebolo v súlade s marxisticko — leninskou ideológiou. Zdvihla sa vlna obrovského nadšenia verejnosti, začalo sa slobodne uvažovať, aké ekonomické reformy posunú Československo dopredu, otvorene písať o terore 50. rokov a uvažovať o politickej pluralite. Nadšený bol aj Alexander Dubček. Nemožno sa čudovať, spontánne prejavy podpory verejnosti bez starostlivej organizácie stranických a bezpečnostných orgánov predtým neboli mysliteľné. Alexander Dubček sa stal symbolom „socializmu s ľudskou tvárou“. Malo to len jednu „chybu krásy“, stranickému vedeniu v Moskve sa takýto vývoj vôbec nepozdával. Čoskoro prekvapený Dubček

zistil, že Brežnevova doktrína obmedzenej suverenity nie je len teoretickým konštruktom a Sovietsky zväz si vo sfére svojho politického vplyvu nastolí poriadok, tak ako v NDR v roku 1953 alebo v Maďarsku v roku 1956. Sovietska KGB nečakala so „založenými rukami“ a ešte pred príchodom samotných vojsk tajne rozmiestnila v Československu svojich príslušníkov, tzv. nelegálov. Vydávali sa za občanov západných krajín, ktorí sa podieľali na mnohých provokáciách v rámci operácií Progress.

Jednou z hlavných úloh KGB bolo vytypovať spoľahlivých členov KSČ verných Sovietskemu zväzu, aby po invázii vytvorili kolaborantskú vládu. Vybrali súdruhov Aloisa Indru, Jozefa Lenárta, Drahomíra Koldera, Vasiľa Biľaka a bývalého ministra vnútra Rudolfa Baráka. Nakoniec sa okruh verných súdruhov, ktorí mali vytvoriť po invázii robotnícko-roľnícku vládu, ešte zmenil. Aloisovi Indrovi, Drahomírovi Kolderovi, Oldřichovi Švestkovi, Antonínovi Kapekovi a Vasiľovi Biľakovi sa to nepodarilo, zásluhou prezidenta Svobodu. Pred inváziou však odovzdali tzv. pozývací list, ktorým žiadali Sovietov o záchranu Československa pred „kontrarevolúciou“. Týmto spôsobom mali legitimizovať inváziu vojsk. Jednou z ciest, ako sa pozývací list mal dostať do rúk Sovietom, bolo jeho odovzdanie Vasiľom Biľakom na stretnutí na toalete, ktoré zorganizovala KGB. Do dnešných dní Ruská federácia originál pozývacieho listu neposkytla. Vasiľ Biľak, ktorý žil do roku 2014, napriek tomu, že bol po roku 1989 vyšetrowaný slovenskou políciou, nebol za vlastizradu nikdy potrestaný. Ale poďme späť do roku 1968 pred obsadenie Československa vojskami Varšavskej zmluvy. Sovietska KGB pripravila väčšie množstvo tzv. aktívnych opatrení (operácie využívajúce aj dezinformácie), ktoré mali prostredníctvom provokácií agentov KGB usvedčiť bývalých politických väzňov z K — 231 a Klubu angažovaných nestraníkov z kontrarevolučnej

konšpirácie pod vedením západných spravodajských služieb. Ďalšia operácia KGB bola zameraná na vytvorenie „tajných skladov amerických zbraní“ na území Československa. Niektoré z nájdených balíkov zbraní boli na obale označené „Made in USA“. Tieto odhalenia boli potom prostredníctvom KGB prezentované v ostatných socialistických štátoch. Zo strany KGB to bol starý osvedčený postup.

Príchod okupačných vojsk do Československa 21. augusta 1968 a následná normalizácia

V dôsledku príchodu vojsk Varšavskej zmluvy na čele so ZSSR 21. augusta 1968 do Československa bolo podľa posledných poznatkov usmrtených 402 ľudí. Bola to najväčšia vojenská operácia v dejinách Varšavskej zmluvy, paradoxne proti vlastnému členovi, a zúčastnilo sa jej 27 divízií, z toho 12 tankových, 13 motostreleckých, 2 výsadkové a letecká armáda, 6300 tankov, 800 lietadiel, 2000 diel a raketometov. Samotná vojenská operácia mala krycie meno DUNAJ. Celá jedna generácia zažila dezilúziu, keď pochopila, že socializmus je nereformovateľný a keď s holými rukami presvedčala ruských vojakov, že tu k žiadnej kontrarevolúcii a útoku na základy socializmu neprišlo. Toto obdobie pasívneho odporu sa navždy zapísalo do ich pamäti. Pošliapanie demokratického procesu a opätovný návrat do totalitných pomerov označovaný ako normalizácia, ktorý pretrval až do roku 1989, napáchal obrovské škody.

NORMALIZÁCIA A MORÁLKA

Bolo to obdobie krivenia charakterov, zastrašovania, špehovania, udávania, perzekúcií a sociálnej korupcie zo strany totalitného štátu. Veľmi výstižne toto obdobie charakterizoval český katolícky kňaz, teológ a bývalý disident Tomáš Halík.

„Doba normalizácie bola strašná, strašnejšia, ako sa mnohým ľuďom zdalo a zdá, dokonca by som ju označil za najstrašnejšiu v celých moderných dejinách našej krajiny — z jedného jediného, lenže najdôležitejšieho aspektu: zdevastovala morálne klímu našej krajiny viac ako dve svetové vojny, aj ako neporovnateľne krutejšie päťdesiate roky stalinského teroru.

Tie predchádzajúce temné doby stáli naše národy oveľa viac obetí na životoch i materiálnych strát, áno, aj za nacizmu a stalinizmu bolo veľa kolaborantov a zbabelcov. Ale nie tie kruté zimy teroru, ale skôr to teplé klzké bahno, tých dvadsať rokov ľží, predstieraní, kompromisov, korupcie, keď sa k moci ľahko dostávali najneschopnejší a najbezcharakternejší ľudia a iní boli podozriví už len preto, že boli schopní a charakterní — to skrivilo chrbtice a otráviló dôveru oveľa viac.

Zlo bolo plazivé a dobre zamaskované, nastupovalo po malých krôčikoch, počítalo s únavou ľudí. Boli sme ako žaby v hrnci, v ktorom teplota vody stúpa takmer nepozorovane. Cenzúra médií, rušenie inštitúcií, práv a slobôd, výpovede z práce — to všetko prichádzalo postupne, často s komentárom, že ide o dočasné opatrenia, až sa rozzúrený ruský medveď zas trochu upokojí: hlavne nedráždiť, neriskovať “nedozerné následky“. Ale ten nedozerný následok spočíval v tom, koľko ľudí na to pristúpilo“ (Palata 2018).

Samotný Alexander Dubček — ikona československého obrodného procesu, bol odvečený s ďalšími predstaviteľmi reformného krídla KSČ do ZSSR. Po prilete ďalších československých politikov na čele s prezidentom Ludvíkom Svobodou pod nátlakom Brežneva podpísali tzv. Moskovský protokol, ktorý okrem iného znamenal zákaz „protisocialistických organizácií“, opätovné zavedenie cenzúry, upevnenie orgánov bezpečnosti a armády, kádrové zmeny výmenou za etapovitý odchod okupantov. Nakoniec sa z dočasného pobytu sovietskych vojsk stal trvalý a odišli z Československa až v roku 1991.

Jediný z odvečených československých politikov, ktorý odmietol podpísať Moskovský protokol, bol František Kriegel.

Alexandra Dubčeka vo funkcii prvého tajomníka ÚV KSČ nahradil v apríli 1969 už spomínaný Gustáv Husák, ktorý po Moskovských rokovaníach zmenil svoje reformné postoje a stal sa spojencom sovietskeho vodcu Brežneva.

Alexander Dubček v politike ako predseda Federálneho zhromaždenia ešte stihol podpísať Zákonné opatrenie predsedníctva Federálneho zhromaždenia č. 99/1969 Sb., tzv. „obuškový zákon“. Tento slúžil na perzekúciu ľudí, ktorí nesúhlasili s opustením predchádzajúcej politiky „socializmu s ľudskou tvárou“.

V januári 1970 už odletel Alexander Dubček do Ankary ako nový veľvyslanec v Turecku. Pod kontrolou ŠtB bol jeho pobyt monitorovaný v akcii s krycím názvom BUKANÝR. Nie je vylúčené, že ŠtB išlo o Dubčekovu emigráciu a následnú diskreditáciu tohto muža obrodného procesu. Dubček však ani v Ankare nezanevrel na Sovietsky zväz, ktorý považoval za svoju „druhú vlasť“ a nemienil šíriť svoje názory odlišné od vedenia KSČ, ako to zaznamenala ŠtB. Západným diplomatom v Ankare sa Dubček vyhýbal a k jeho emigrácii neprišlo. Po svojom návrate do Československa a vylúčení z KSČ sa dostal pod stálu kontrolu ŠtB ako hlavný predstaviteľ tzv. pravicovo oportunistických síl. Dubčekova perzekúcia zo strany normalizačného režimu a jeho nástroja ŠtB trvala až do roku 1989. Napriek tomu tento politik nedokázal do pádu totalitného režimu vystúpiť z tieňa komunizmu.

V súvislosti s tým, čo sa dialo po invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa, je potrebné spomenúť ešte jednu mimoriadnu a tragickú udalosť. 16. januára 1969 sa v Prahe upálil študent Filozofickej fakulty Karlovej Univerzity Jan

Invázia vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR v roku 1968

Zdroj: https://sk.wikipedia.org/wiki/Vpád_vojsk_Varšavskej_zmluvy_do_Česko-Slovenska#/media/Súbor:10_Soviet_Invasion_of_Czechoslovakia_-_Flickr_-_The_Central_Intelligence_Agency.jpg

Palach. Jedným z mála mýtov o udalostiach súvisiacich s inváziou je, že sa upálil na protest proti nej. Svoj čin sa rozhodol vykonať proti dôsledkom invázie, proti ochabovaniu vôle ľudí odporovať nastupujúcej normalizácii a proti zaduseniu zvyškov politických výsledkov demokratizačného procesu z roku 1968.

O dvadsať rokov, v roku 1989 pri príležitosti výročia Palachovho činu, prerástli občianske spomienkové aktivity známe ako Palachov týždeň do demonštrácie proti komunistickému režimu v Československu. O ďalších desať mesiacov totalitný režim v Československu padol.

Obdobie zmrazenia demokratizačného procesu v Československu a postupnej likvidácie väčšiny jeho výsledkov, proces obnovy prosovietskeho režimu od augusta 1968 do mája

1971, kedy sa konal XIV. zjazd KSČ (oficiálny slovník používal termín konsolidácia) bolo nástupom normalizácie. Pojmom normalizácia býva označované aj obdobie od augusta 1968 do novembra 1989, keď išlo o systémovú obnovu neostalinizmu, postupné unavovanie a otupovanie politického odporu. Režim pracoval s využívaním hrozieb, tlaku, ponúk rôznych výhod, sociálneho korumpovania poslušných, ďalej používal spochybňovania a očierňovania inak zmýšľajúcich ľudí, manipuláciu s faktami aj hodnotami ako výsledok činnosti ŠtB. Súčasne to bolo obdobie neutešeného ekonomického vývoja, devastácie životného prostredia, úpadku pracovnej morálky, resp. morálky vôbec.

Hlavný odkaz udalostí dní po 21. auguste 1968 pre súčasnosť možno vidieť v tom, že obyvatelia Československa prekonalí strach a dokázali prísť do ulíc miest, kde neozbrojení s holými rukami a telami bránili tankom v pohybe a presvedčali vojakov, aby sa vrátili domov. To všetko robili, aby bránili to málo slobôd, ktoré získali v takom krátkom období. O to skôr dnes môžu mladí ľudia bez cenzúry a bez hrozby, že ich prejde tank alebo zachytí guľka zo samopalu brániť na námestiach svoje ideály, novonadobudnuté slobody a demokraciu, keď sú v ohrození.

NAUČENÁ BEZMOCNOSŤ

„Musíte vychádzať z reality, v ktorej sa nachádzate“ sú slová z karikatúry Mariána Vaneka z roku 1968. Na tej karikatúra sa skláňa postavička nad záchodovou misou, z ktorej trčia dve ruky a kričí do nej úvodné slová. To je skvelé vystihnutie augustových udalostí z roku 1968 a hlavne toho, čo nasledovalo. Výborná umelecká skratka. Možno na nej chýba už len postava v ruskej uniforme, ktorá nakoniec potiahne za splachovaciu šnúru.

Pre tých, ktorí sa v roku 1968 zaujímali o to, čo sa okolo nich deje a zdá sa, že vtedy bola skutočne z letargie vytrhnutá väčšina, museli byť udalosti z jari 1968 obnovením nádeje. Nádeje na možný život bez strachu, strachu, ktorým komunistickí vládcovia za pomoci cenzúry a Štátnej bezpečnosti ovládali vlastných občanov. Reformy, koniec cenzúry, závan slobodnejšieho života museli byť skutočne po 20 rokoch života v totalitne ovládanej spoločnosti nádherným pocitom. Nádejou. Príchod okupačných armád nádej zničil. Vodcovia v Moskve a ich lokaji v jednotlivých krajinách Východného bloku veľmi dobre vedeli, že prípadné uvoľnenie sa môže zmeniť v záplavu, ktorá by zničila ich, či nebodaj by ich postavila pred zodpovednosť za zverstvá, ktoré roky na vlastných ľuďoch páchali.

Rok 1968 znamenal pre každého niečo iné. Pre niekoho, kto emigroval, to bol nový začiatok, pre iného ťažkú dezilúziu a vlastne tiež nový začiatok, začiatok života v obavách a strachu zosobneného v členoch previerkových komisií, zvlášť dbajúcich na otázku „aký bol váš postoj k poskytnutiu bratskej pomoci v tzv. krízovom období“? Ťažko sa odpovedá, ak viete, že za váš „nesprávny názor“ budú perzekvované ešte aj vaše deti. Takých, ktorí povedali, čo si skutočne myslia, veľa nebolo. Ale tak je to vždy. Pre mnohých bol august 1968 skutočne koncom nádeje. Helena Klímová, psychoterapeutka a signatárka Charty 1977, v súvislosti s okupáciou povedala, že bádatelia zaoberajúci sa chovaním živočíchov popisali jav nazvaný „naučená bezmocnosť“ (Klímová 2010, 148). Živočích, ktorý je pri snahe jednat slobodne opakovane trestaný, sa nakoniec prestane snažiť, stiahne sa do kúta a znehybnie. V našej krajine v po auguste 1968, v čase, keď neexistovala budúcnosť, takto konali mnohí. Znehybneli citovo aj duchovne. Zmizla nádej na nezávislosť, zmizla súvislosť medzi ľudským konaním a možnosťou zmeny. Ľudia sa zamerali na osobné drobné ciele, mnohokrát zbavené morálneho náhľadu. Klamstvo, politická korupcia, kraďnutie sa stali normou, nestálo

za to snažiť sa. A tak je namieste otázka, či sme sa tohto nánosu neslobody, ktorý začal 21. augusta 1968, už skutočne zbavili? Skutočne sme to už prekonali? Sme skutočne slobodní a uvedomujeme a vážime si slobodu? Prítomnosť je stále tehotná minulosťou. A je len na nás, ako sa k nej postavíme a či sme schopní sa z nej poučiť. Alebo si ju radšej nepamätáme? To by nebolo veľmi múdre. Je sloboda samozrejmosťou? Nie je a je potrebné sa o ňu starať, lebo takých, čo túžia po moci a ľudia sú pre nich len prostriedkom na dosiahnutia a plnenie vlastných cieľov, bude vždy dost.

OTÁZKY PO PREČÍTANÍ TEXTU

- ? 24. februára 2022 zaútočila Ruská federácia na svojho suseda Ukrajinu, vidíte nejakú podobnosť s udalosťami pred 21. augustom 1968 a po ňom v Československu?
- ? Chcela sovietska moc zvrhnúť v roku 1968 československé stranické vedenie a ustanoviť robotnícko-roľnícku vládu na čele s kolaborantmi?
- ? Pripravovala sovietska tajná politická polícia KGB na území Československa pred 21. augustom 1968 provokácie ako napr. „nájdenie“ tajného skladu amerických zbraní?
- ? Operácia DUNAJ, teda invázia a okupácia územia Československa vojskami Varšavskej zmluvy sa po 21. auguste 1968 nemohla nazývať okupáciou, aké pomenovania pre tento stav presadzovali oficiálni predstavitelia Československa počas obdobia normalizácie až do roku 1989?

Akou bola ŠtB vlastne organizáciou? Totalitný štát (boľševické klany v Politbyre, resp. v Predsedníctve ÚV KSČ /najvyšší mocenský orgán 1948 — 1989/) si vyhľadal, preveril a najal na zastrašovanie alebo likvidáciu názorových oponentov, ľudí bezvýhradne lojálnych komunistickej nomenklatúre, ale bezcharakterných, schopných ubližovať, a túto vlastnosť v nich pestoval. Na oplátku im poskytol širokú úradnú donucovaciu moc nad bežnými občanmi a nadpriemernú sociálnu dávku alebo žold, a pritom utajoval ich nemorálne správanie a trestnú činnosť.

ZAČIATKY

Už v roku 1945, hneď po druhej svetovej vojne, venovala KSČ veľkú pozornosť tvoriacim sa spravodajským a štátne-bezpečnostným zložkám. Na území Slovenska bolo plnenie týchto úloh zverené odbočkám Štátnej bezpečnosti, ktoré riadil VI. odbor, od januára 1947 VII. odbor Povereníctva vnútra. Uvedené kľúčové bezpečnostné zložky, aj v rámci celého Československa, boli obsadené ľuďmi oddanými komunistickým myšlienkam a pripravenými zasiahnuť do boja proti nekomunistickým stranám a potenciálnym odporcom štátneho prevratu, ktorý so Sovietmi pripravovala komunistická strana. Išlo zväčša o bezškrupulózných a násilných ľudí, ktorí mali skúsenosť s vojnou ako bývalí partizáni, ale boli to aj predvojnoví členovia komunistickej strany alebo tí, čo vstúpili do strany nie dlho pred februárovým prevratom.

O úlohe ŠtB pri príprave „odhalenia protištátneho sprisahania na Slovensku“ ako cielenej diskreditácie Demokratickej strany počas jesennej politickej krízy v roku 1947 viac v časti o februárovom prevrate v roku 1948.

PO FEBRUÁRI 1948

Štátna bezpečnosť začala po februárovom prevrate v roku 1948 plniť úlohu najzásadnejšieho mocensko-represívneho nástroja Komunistickej strany Československa na udržanie totalitnej moci. Stranícka nomenklatúra uplatňovala voči veľkej časti svojho obyvateľstva teror, masové súdne aj mimosúdne perzekúcie. ŠtB v 50. rokoch pod vplyvom sovietskych poradcov zásadnou mierou prispela k „výrobe“ politických procesov, v ktorých boli odsúdení skutoční aj domnelí „triedni nepriatelia“. Štátna bezpečnosť využívala často aj metódu provokácie, keď sa do vytipovanej skupiny osôb z radov „triednych nepriateľov“ infiltroval agent alebo príslušník ŠtB, ktorý potom inicioval odbojovú alebo trestnú činnosť.

Od sovietskych poradcov prevzala ŠtB pri vyšetrowaní zadržaných osôb metódy psychického a fyzického mučenia. Používalo sa zastrasovanie vyšetrowaných prostredníctvom existenčných hrozieb o uväznení, vystahovaní, šikanovaní ich rodinných príslušníkov, bitie vyšetrowaných, odopieranie spánku, nepretržité státie, chodenie v cele a ďalšie metódy vedúce k zlomeniu vôle vyšetrowaných vzdorovať voči vykonštruovaným obvineniam.

Vypočúvanie vyšetrowateľmi ŠtB v 1951 opísal v svojich spomienkach aj katolícky kňaz Viliam Mitošinka, ktorý bol odsúdený za velezradu na 20 rokov väzenia. V apríli 1951 bol zadržaný so skupinou saleziánskych bohoslovcov a kňazov, mimo inými bol v tejto skupine zadržaný aj Anton Srholec, ktorí sa neúspešne pokúšali uniknúť pred náboženským prenasledovaním prekročením rieky Morava do Rakúska.

„Odsotil ma a povedal môjmu referentovi: — Daj sem ten písací stroj! Uviažeme mu ho na genitálie (povedal iné vulgárne

MINISTERSTVO NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI
KÁDROVÝ ODBOR

PERSONÁLNÍ SPIS

Obal personálneho spisu príslušníka ŠtB
Zdroj: A ÚPN

slovo) a nech chodí s ním po cele. Ten skutočne vzal stroj a podišiel ku mne. Čakal, kým mi Šafárov referent stiahne nohavice. No keď mi už gate strhali, začal som kričať: — *Ludia, buďte ludmi! Pane Bože, zachráň ma! Mój výkrik muselo byť počuť vari v celej väznici. Nakoniec ma prepustili do mojej samoty*“ (Mitošinka 1992, 105).

Úlohou vyšetrovateľov ŠtB bolo za každú cenu získať od vyšetrovaných priznanie. Obeťou týchto metód sa stali tisícky československých občanov. Dnes už žiaľ v drvivej väčšine prípadov nemožno určiť, ktoré úmrtia zadržaných vyšetrovaných možno pripísať týmto zločinným metódam vyšetrovateľov ŠtB ešte pred priznaním. Tieto zločiny už nikdy nebudú potrestané.

K najväčším zločinom a systémovému bezpráviu prichádzalo, keď Štátna bezpečnosť spadala pod samostatné Ministerstvo národnej bezpečnosti, ktoré bolo odčlenené od Ministerstva vnútra. Na jeho čele stál od mája 1950 do januára 1952 Ladislav Kopřiva a od januára 1952 do septembra 1953 viedol toto ministerstvo Karol Bacilek. Obaja presadzovali maximálnu mieru zainteresovanosti sovietskych poradcov pri vyšetrovaní zadržaných Štátnou bezpečnosťou. Autorita sovietskych poradcov bola neotrasiteľná, ich rady, pokyny a rozhodnutia mali váhu rozkazu a väčšina príslušníkov Štátnej bezpečnosti ich plnila s presvedčením o ich správnosti a prospešnosti. Mnohí považovali za prirodzené alebo dokonca nevyhnutné, že podávali informácie najprv sovietskemu poradcovi a až neskôr svojmu nadriadenému alebo len poradcovi.

„Výroba“ politických procesov sa dotkla najširších vrstiev obyvateľstva. ŠtB po rozkaze ministra vnútra Rudolfa Baráka z roku 1959 o rozpracovávaní, pozorovaní

a evidovaní „bývalých ľudí“ viedla evidenciu nepriateľov v šestnástich kategóriách. Medzi tzv. „bývalými ľuďmi“, ako ich režim označil, sa ocitli predstavitelia cirkví a inteligencie, funkcionári nekomunistických strán, kulaci (bývalí samostatne hospodáriaci roľníci, ktorým režim znárodnil pôdu a majetok), štátni úradníci a príslušníci policajných zložiek Československej republiky z rokov 1918 — 1938, riaditelia bánk a tovární, bývalí podnikatelia a živnostníci ako „buržoázia“ a ďalší. Uvedených vrstiev sa dotýkalo vyradenie z verejného života, prenasledovanie zo strany ŠtB a nezriedka uväznenie na dlhé roky. Táto evidencia bola vedená ŠtB do obdobia, keď už svojim vekom nepredstavovali tzv. „bývalí ľudia“ pre režim ohrozenie.

ŠTB POČAS NORMALIZÁCIE

Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968 zamerala ŠtB pozornosť na občanov, ktorí odmietli akceptovať okupáciu a odmietli ju nazvať „bratskou pomocou“ pred previerkovými komisiami na začiatku normalizácie. V novej evidencii, ktorú viedla ŠtB až do roku 1989, išlo o tzv. nepriateľské osoby (NO). Týkala sa občanov vylúčených z radov KSČ, rovnako ako občanov bez straníckej príslušnosti, ktorí prejavili nesúhlas s okupáciou. Medzi nepriateľské osoby na Slovensku patrili aj výrazné osobnosti z prostredia Tajnej cirkvi a občiansky disent. Prostredníctvom masívnej agentúrnej siete ŠtB, ktorá sa rozprestierala nad celou spoločnosťou, boli kontrolovaní prakticky všetci občania ČSSR. Rozsiahly aparát ŠtB v 70. a 80. rokoch, skrytý v neprehľadných štruktúrach Federálneho ministerstva vnútra, sa zameral na politickú kontrolu spoločnosti a poskytoval najvyšším predstaviteľom KSČ informácie o náladách v spoločnosti. Štátna bezpečnosť sledovala a evidovala všetky prejavy odlišných názorov na spoločnosť,

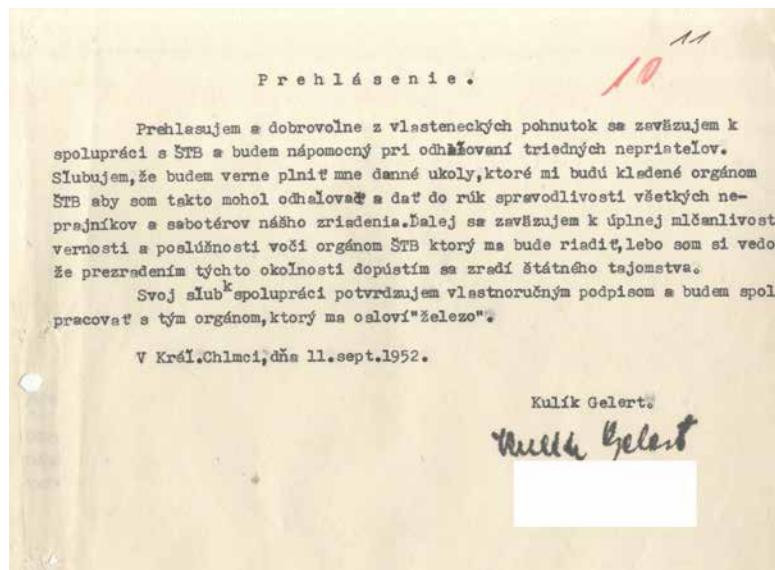
o ktorých sa dozvedela. Svojou agentúrou sa pokúšala infiltrovať jednotlivé opozičné skupiny a disent, v prípade Slovenska išlo hlavne o ľudí aktívnych v Tajnej cirkvi.

Na konci 70. a na začiatku 80. rokov sa v Československu odohrala séria záhadných úmrtí predstaviteľov Tajnej cirkvi, ktoré jednoznačne súviseli s činnosťou ŠtB a zostreňm kurzom federálneho ministra vnútra Jaromíra Obziny voči cirkvi a odporcom totalitného režimu. Vo februári 1981 bola v byte na ulici Luda Zúbka v Bratislave nájdená mŕtvola tajne vysväteného kňaza Přemysla Coufala. Pred smrťou Coufala vydierali príslušníci ŠtB, keď sa pokúšali získať jeho rozsiahle informácie o Tajnej cirkvi na Slovensku a jej prepojenia na Vatikán a cirkevnú emigráciu.

TAJNÍ SPOLUPRACOVNÍCI

Aby mohla ŠtB plniť svoju úlohu systematického dozoru nad celou spoločnosťou, budovala rozsiahlu agentúrnu sieť na odhaľovanie vnútorného a vonkajšieho nepriateľa v Československu. Tú tvorili tajní spolupracovníci v rôznych kategóriách: rezidenti, agenti, informátori, držiteľia prepožičaného bytu, dôverníci (u dôverníka nemuselo ísť o vedomú spoluprácu).

V terminológii ŠtB bol tajným spolupracovníkom občan, ktorý sa písomne alebo ústne zaviazal spolupracovať, udržiaval so svojim riadiacim dôstojníkom ŠtB konšpiratívny styk a podľa svojich možností a schopností plnil informačné, dezinformačné, rozkladné a dokumentačné úlohy vo vzťahu k protirežimnej činnosti. Tajných spolupracovníkov ŠtB využívala v sledovaných problematikách, ktoré stanovila (napr. vylúčeni z KSČ, cirkvi a náboženské spoločnosti, predstavitelia disentu, predstavitelia

Vlastnoručne podpísaný záväzok spolupráce s ŠtB
Zdroj: A ÚPN

vedy, kultúry, školstva, podniky zahraničného obchodu a iné). Podľa smerníc ŠtB nemohli byť pre spoluprácu získavaní funkcionári KSČ a vyšší štátni funkcionári. ŠtB pre získanie československých občanov a cudzincov pre spoluprácu s ňou používala v zásade tri druhy motivácie: ideové dôvody (súhlas alebo spriaznenosť s režimom), materiálny prospech a kariérny postup, použitie kompromitujúcich materiálov. Väčšina spolupracovníkov ŠtB v 70. a 80. rokoch 20. storočia bola získaná pre spoluprácu z prvých dvoch menovaných motívov alebo ich kombinácie.

Rozviedna časť ŠtB (I. správa ZNB), operujúca v zahraničí, používala odlišné kategórie

spolupracovníkov. Jednou z týchto kategórií boli ideoví spolupracovníci, predovšetkým československí občania, ktorí pravidelne vycestovávali či pracovali oficiálne v zahraničí. Mnohým z nich bol výjazd povolený na základe ich spolupráce s ŠtB. Podávali napr. správy o súkromí svojich spolupracovníkov z „československých kolónií“ v zahraničí, niekedy však i ďalšie informácie zo svojich pracovísk (stážisti v ústavoch, na vysokých školách a pod.).

ROZVEDKA ŠTB

Rozvedka bola zložkou ŠtB, ktorá spravodajsky operovala v zahraničí, jej teritória pôsobenia určovala najmä KGB, s ktorou úzko spolupracovala. Vykonyvala v zahraničí politickú, hospodársku a vedecko-technickú špionáž. Od 60. rokov 20. storočia sa čoraz masívnejšie venovala tzv. aktívnym opatreniam — propagande, dezinformáciám a v obmedzenej miere aj atentátom a únosom.

Plánovanie únosov a atentátov bolo charakteristické pre rozvedku najmä v 50. rokoch, počas éry ministra vnútra Rudolfa Baráka. Na ich realizácii sa podieľali aj iné zložky ŠtB. Medzi najznámejšie prípady patrí únos sociálnodemokratického politika Bohumila Laušmana z roku 1953, ktorý bol proti zlúčeniu Sociálnodemokratickej strany s KSČ. Ďalším známym prípadom bol únos redaktora a organizátora vysielacky Biela légia Jozefa Vicena v roku 1957. V rovnakom roku rozvedka ŠtB naplánovala a zrealizovala atentát na André Trémauda, prefekta francúzskeho Alsaska. Obeťou výbuchu bomby maskovanej v škatuli na cigary sa stala jeho manželka. Tento atentát mal zasadiť klin do zlepšujúcich sa vzťahov medzi Francúzskom a Nemeckom a mal poškodiť proces európskej integrácie.

SLEDOVANIE

Medzi centrálnymi súčasťami ŠtB bola aj správa sledovania (IV. Správa ZNB). Tomuto centrálnemu útvaru boli podriadené útvary sledovania správ ŠtB na krajskej úrovni. V praxi mali svoje priestory, kancelárie, garáže a prípadne iné miestnosti zvyčajne mimo budov, ktoré verejnosť poznala ako sídla Zboru národnej bezpečnosti. Používali zakamuflované technické prostriedky, napríklad autá nerozoznateľné od civilných. Pracovníci sledovacích útvarov mali vysielacky, magnetofóny, zamaskované fotografické prístroje alebo videokamery. Preukazovali sa kryciami dokladmi totožnosti, používali maskovacie prostriedky, prezlečenie a pod. Je potrebné dodať, že na rozdiel od súčasnej demokratickej spoločnosti neboli na také masívne zásahy do osobnej slobody jednotlivca, akými boli sledovanie, tajná technická prehliadka bytu, tajný odposluch potrebné súhlasy sudcu. V totalitnej spoločnosti pred rokom 1989 boli tieto úkony definované v prísne tajných podzákonných normách, ktoré nikdy neboli súčasťou zbierky zákonov. Súhlas na ne vydávali funkcionári ŠtB. V tomto zmysle, ak boli používané proti politickým oponentom, tak aj pred rokom 1989 boli protiprávne.

Skutočný postoj komunistického režimu k občianskym právam a slobodám bolo možné zistiť aj v dielach teoretikov marxizmu — leninizmu.

„U sovětského člověka není v rozporu jeho osobní život s životem společnosti. Společenské závazky sovětského občana — jeho poměru k vlasti, k práci, k socialistickému vlastnictví — nemohou býti odděleny od jeho osobního života. Osobní život sovětského člověka nemůže být jen jeho soukromou záležitostí, ale musí být podřízen společenským zájmům. Sovětský člověk pokládá zájem společnosti o jeho soukromý život za zcela zákonitý a nevidí v tom omezování svobody.“ (Zis 1950, 63).

Fotografie ŠtB zo sledovania spisovateľa a disidenta Dominika Tatarku
Zdroj: A ÚPN

AGENT BERTO

Prenikanie ŠtB do Traiskirchenu prostredníctvom zahraničného agenta „Berto“

Krajská správa ZNB, Správa ŠtB v Bratislave uskutočnila 26. novembra 1966 „verbovku“ rakúskeho štátneho príslušníka Herberta Bustu, nar. 1931 vo Viedni, na ktorej dostal krycie meno „Berto“. So spoluprácou súhlasil dobrovoľne. Viazací akt realizoval nadstrážmajster Svěchota zo 4. oddelenia, 2. odboru Správy ŠtB Bratislava, ktoré pracovalo po línii — Nemecko, Rakúsko, za účasti mjr. Štufku z II. správy ŠtB v Prahe.

S kandidátom bol udržiavaný styk od marca 1966. Za agenta bol získaný z dôvodu, že mal možnosť rozpracovávať vedenie utečeneckého tábora v rakúskom Traiskirchene, s ktorým často prichádzal do kontaktu, podobne aj s utečencami, najmä s bývalými občanmi ČSSR. Udržiaval tiež styky s orgánmi rakúskej polície, ktoré mali priateľský charakter. V roku 1966, potom ako sa stal zahraničným spolupracovníkom ŠtB, nadviazal kontakt s tlmočníkom v utečeneckom tábore Dr. Berszenyim, ktorý pochádzal z Maďarska. Použil legendu, že sa chce učiť češtinu. Odmenu za jazykové zdokonaľovanie mu hradila ŠtB. Cieľom spolupráce s „Bertom“ bolo ustanoviť personál utečeneckého tábora v Traiskirchene, ďalej príslušníkov rakúskej spravodajskej zložky Abwehru a polície Stapa v súvislosti s táborom. Nemenej dôležitou bola úloha kontrolovať činnosť a zámery utečencov z ČSSR a ostatných socialistických krajín, ako aj zisťovať pomery a administratívne procesy v uvedenom tábore.

Spolupracovník „Berto“ prejavil dobrý vzťah k ČSSR a orgánom Ministerstva vnútra. Dôležité ale bolo najmä to, že sa mienil oženiť s čs. štátnou príslušníčkou, ktorá bola spolupracovníčkou ŠtB s krycím menom „Julliette“. Mal osobnú záľubu v jazdení s automobilom, vlastnil značku Citroen. Vo voľnom čase zápasil vo voľnom štýle. Busta vychodil textilnú školu a neskôr sa venoval elektrotechnike. Pokiaľ išlo o jazykové znalosti, hovoril nemecky a anglicky. V blízkosti Traiskirchenu mal prenajatý obchod s elektrosúčiastkami, ktorý bol súčasťou firmy Schwelle.

Na spolupracovníka použila ŠtB metódu postupného pripútavania, čo v praxi znamenalo udržiavať s ním priateľské vzťahy, posilniť puto k ČSSR a dlhodobo ho finančne odmeňovať. Najmä posledné zmienené sa mohlo neskôr využiť v prípade, keby spolupracovník chcel prerušiť spoluprácu. Zadokumentované odmeňovanie sa potom využívalo ako kompromitujúci materiál s hrozbou, že jeho činnosť bude vyzradená domovským orgánom a bude mu hroziť trestné stíhanie.

V priebehu spolupráce sa „Berto“ osvedčil a poskytol ŠtB veľké množstvo kvalitných správ z okolia svojho pracoviska a z utečeneckého tábora Traiskirchen. Medzi obzvlášť dôležité informácie patrili správy o Pittermanovi, majiteľovi hotela Schweigerhofer vo Viedni, a poznatky o osobe rakúskeho policajta Leichmanna, ktorý mal na starosti obsluhu telefonických ústrední rezortu. Zahraničný agent „Berto“ poskytol ŠtB stovky podrobných informácií o čs. utečencoch a ich

zámeroch. Úlohy plnil ochotne a počítalo sa s ním na využitie aj na plnenie úloh v SRN. Zásadou, ktorú príslušníci ŠtB mali dodržiavať bolo, že agent „Berto“ nemal pracovať priamo proti Rakúskej republike. Schôdzky boli uskutočňované v blízkosti Bratislavy a správy diktoval na magnetofón. Zo strany ŠtB bola pre spojenie zavedená krycia adresa Miroslav Zeman, Prievozská ul. 7, Bratislava.

Od roku 1972 si však uplatnila nárok na využívanie „Berta“ sovietska KGB a prístup k dokumentom o jeho činnosti v tomto období nemala ani ŠtB. Tá formálne viedla jeho zväzok až do ukončenia spolupráce v roku 1987 a do uloženia jeho zväzku v archíve so špeciálnym režimom utajenia aj v rámci samotnej ŠtB (fond Z).

OTÁZKY PO PREČÍTANÍ TEXTU

- ? Aká bola úloha ŠtB?
- ? Aké boli úlohy spolupracovníkov ŠtB?
- ? Aké boli motívy pre spoluprácu s ŠtB?
- ? Aký bol rozdiel medzi príslušníkom a spolupracovníkom ŠtB?

ŽELEZNÁ OPONA

Dnes je Slovenská republika členským štátom Európskej únie a patrí do spoločného Schengenského priestoru, kde je sloboda cestovania hlavne mladými ľuďmi vnímaná ako čosi prirodzené a normálne. Pojem železná opona pre nich predstavuje niečo vzdialené, patriace do druhej polovice 20. storočia. Zabíjanie na železnej opone sa však stáva prítomným v okamihu, keď si uvedomíme, že je „otvorenou ranou na tele pacienta“, ktorou je spravodlivosť v Slovenskej republike. Po roku 1989 politickí predstavitelia a občania pripustili, aby boli zotreté úplne iné hranice, ktoré vedú priamo našou spoločnosťou. Vedľa seba žijú príbuzní zabitých na železnej opone a v ich blízkosti strojcovia železnej opony, najvyšší komunistickí stranícki funkcionári a pohraniční velitelia, ktorí si užívajú „zaslúžené“ výsluhové dôchodky a nadštandardné sociálne postavenie. Zotrela sa hranica medzi obeťami a páchatelmi, medzi spravodlivosťou a nespravodlivosťou.

HRANICA PO FEBRUÁRI 1948

Do konca roku 1989 bola železná opona veľmi reálna a fyzicky prítomná. V prípade Slovenska ju tvoril slovensko-rakúsky úsek hranice obohnaný systémom drôtených plotov s nízkonapätovým signálnym zariadením, ktoré strážili dobre ozbrojení a politicky spoľahliví príslušníci Pohraničnej stráže ochotní zastaviť utečencov z komunistického Československa a z okolitých sovietskych satelitov akýmkoľvek spôsobom.

Prekročenia hranice nedovoleným spôsobom bez cestovného pasu bolo pred februárom 1948 v Československu kvalifikované ako priestupok neoprávneného prechodu hranice.

Po komunistickom prevrate v roku 1948 sa situácia dramaticky zmenila. Zákon č. 231/1948 Zb. kvalifikoval nedovolené prekročenie hranice ako trestný čin neoprávneného opustenia územia republiky a neuposlušnosti výzvy k návratu.

Železná opona vo Vysokej pri Morave v 80. rokoch
Zdroj: A ÚPN

Nedovolené prekročenie hranice bolo kvalifikované ako trestný čin vo všetkých trestných kódexoch Československa až do roku 1989. Od roku 1976 bola táto kvalifikácia v priamom rozpore s čl. 12, III. časti Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach (Dokument OSN A/RES/2200/XXI Annex alebo vyhláška ministra zahraničných vecí č. 120/1976 Zb.), ktorý bol pre Československo právne záväzný. Vzťah komunistickej moci k právu a medzinárodným záväzkom vynikajúco vystihol známy britský profesor, filozof a publicista Roger Scruton:

„...komunisti zákon nenávidia jednak preto, že obmedzuje ich moc, a jednak preto, že ich núti, aby sa z neho sami zodpovedali. Ale súčasne, a to je paradox, túžia po legitimitate a po všetkom, čo ju poskytuje a to je práve zákon, ktorý aj ospravedlňuje. Preto

zháňajú všetko, čo poskytuje zdanie úzkostlivej legality a zakrýva ich svojvoľné konanie. V skutočnosti vymysleli zvláštny druh práva — potemkinovskú tzv. socialistickú zákonnosť, čo bol zvláštny druh manipulatívnej politiky skrývajúci sa za zákon a vyjadrujúci vôľu komunistickej strany“ (Scruton 1990).

VYBUDOVANIE ŽELEZNEJ OPONY

Zásadný prelom v systéme stráženia hranice Československa so Západom nastal v roku 1951. Uskutočnila sa rozsiahla reorganizácia, v rámci ktorej vznikla vojensky organizovaná Pohraničná stráž Ministerstva národnej bezpečnosti (MNB) podľa vzoru sovietskych Pohraničných vojsk NKVD/KGB.

Pohraničná stráž MNB bola mohutne materiálne aj personálne posilnená, pričom boli do tohto útvaru zaradovaní vojaci základnej vojenskej služby. Na základe zákona č. 69/1951 Zb. bolo vydané ministrom národnej bezpečnosti Ladislavom Kopřivom nariadenie č. 70 zo 14. júla 1951 o práve príslušníka Pohraničnej stráže (PS) použiť zbraň, ktoré umožňovalo strelbu proti akýmkoľvek osobám, ktoré sa neoprávnene pokúsia prejsť na územie cudzieho štátu a na výstrahu sa nezastavia.

V roku 1951 navrhol a presadil bývalý príslušník Štátnej bezpečnosti, v tom čase veliteľ Pohraničnej stráže, plk. Ludvík Hlavačka, na spevnenie a zabezpečenie pomerne širokých a neprehľadných zalesnených úsekov kombináciu ľudskej sily (hliadok PS) a zabezpečenie technickými zariadeniami. Okrem kontrolných pásov a drôtených prekážok v zakázanom pásme, ktoré podľa plk. L. Hlavačku sťažovali „nepriateľovi“ postup, ale nezastavili ho, mali byť niektoré najviac používané, nebezpečné a neprehľadné úseky štátnej hranice zamínované. Mínové polia pozostávali z jednej rady črepinových mín (POMZ — 2) s nástražným drôtom a boli umiestnené medzi nízkymi a vysokými prekážkami.

Železná opona v 80. rokoch
Zdroj: A ÚPN

Rozkazom veliteľa Pohraničnej a Vnútornej stráže MNB, toho istého, už genmjr. Ludvíka Hlavačku z 12. júna 1953 bol do drôtených zátarás zavedený elektrický prúd pod vysokým napätím 2000 — 4000 V.

V roku 1953 bola v úseku 11. brigády Pohraničnej stráže (útvar, ktorý strážil slovensko-rakúsky úsek hranice) dobudovaná trojstenná drôtená zátarasa v dĺžke 111,5 km. Na vizuálny prieskum terénu boli postavené nové pozorovacie veže.

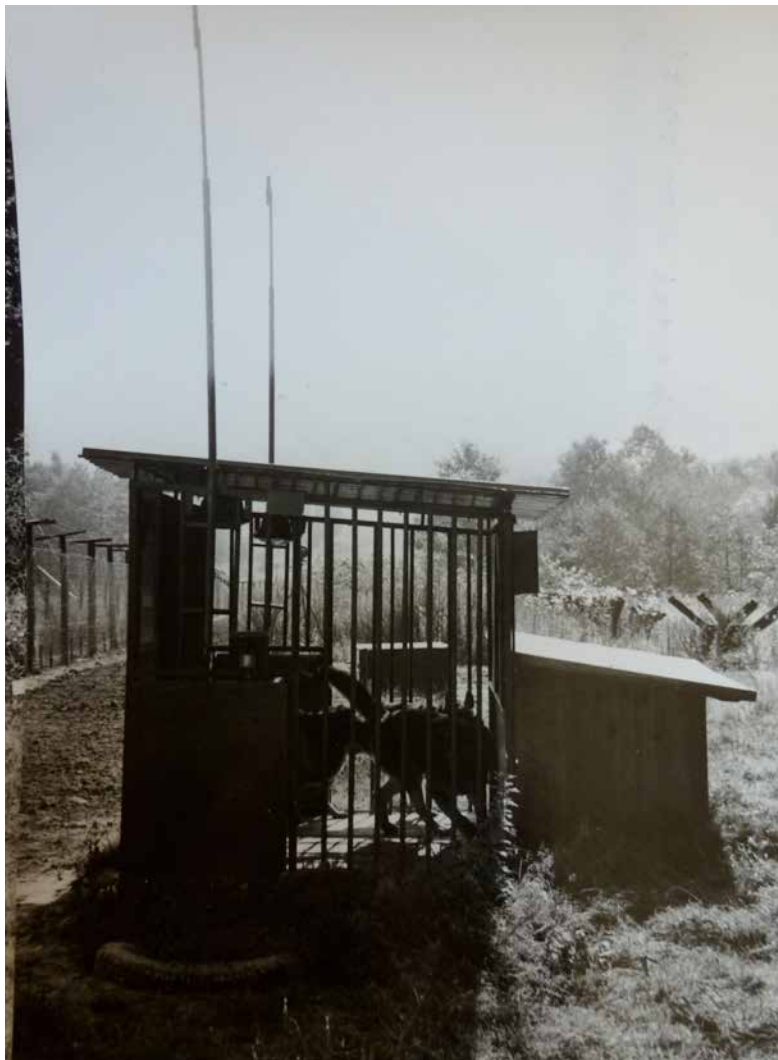
Koncom roka 1953 bol ich celkový počet 72. Neskôr, od roku 1954, sa začali budovať ešte dokonalejšie pozorovateľne — vybavené hromozvodom, telefonickým spojením, zateplením pre zimné obdobie.

V roku 1956 sa pristúpilo k odminovaniu drôtených zátarás, nebol to však humánný čin. Množstvo výbuchov a zranení hlavne príslušníkov PS, teda nielen utečencov, ako aj komplikácie pri strážení hranice, sa podpísali pod rozhodnutie úseky odminovať. Častými výbuchmi mín dochádzalo k poškodzovaniu drôtených zátarás a výpadkom na elektrických zátarasách. Takto, pri súbežnom použití zamínovania a elektrifikácie zátarás pôsobili kontraproduktívne. Elektrifikované zátarasy plnili okrem úlohy zneškodnenia utečencov aj signalizačnú úlohu, pretože po vzniknutom skrate sa na jednotlivých úsekoch rozsvецovali špeciálne umiestnené farebné lampy, ktoré určovali pohraničnikom miesto prekonávania zátarasy.

Po odstránení elektrického prúdu z elektrickej zátarasy a dobudovaní nového systému v polovici 60. rokov 20. storočia využívala 11. brigáda na svojich úsekoch dvojstennú drôtenú zátarasu, kde prvá stena bola signálnou.

POSLEDNÝCH 20 ROKOV KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Výzor slovensko-rakúskeho úseku hranice sa v 70. a 80. rokoch zásadne nemenil. Popri drôtených zátarasách boli umiestnené pozdĺžne zorané pásy na zachytenie stôp. Cesty pred kontrolnými pásmi boli prehradzované betónovými ihlanmi spojenými oceľovým lanom, na niektorých miestach boli umiestnené protitankové zátarasy. Tieto opatrenia smerovali k zmareniu pokusov preraziť drôtené zátarasy ťažkými nákladnými vozidlami a rôznymi opevnenými automobilmi. Bolo to poučenie z prípadov, ktoré sa vyskytli v 60. rokoch. Ďalšie pokusy sa napriek tomu opakovali.

Supy (svorka samostatne útočiacich psov) v automatickom koterci – železná opona v 80. rokoch
Zdroj: ABS ČR

Prvá drôtená zátarasa, ktorá bola nízkonapäťovou signálnou stenou, po vzniku skratu odovzdávala signál do signálnej ústredne s presnou lokalizáciou úseku, ktorý prekonával utečenec. V teréne aj na stĺpoch pozdĺž kontrolných pásov boli umiestnené reflektory a systémy bezdrôtovej signalizácie. Reflektory s veľkým dosahom spôsobovali u utečencov moment prekvapenia a plnili aj funkciu demonštratívneho osvetlenia určitých úsekov hranice.

Po podaní signálu a rýchlom zhodnotení situácie bol na rotách PS vyhlásený pohraničný poplach a zadržanie utečenca alebo utečencov bolo dosiahnuté komplexom opatrení a dobre organizovanou súčinnosťou medzi pohraničnými hliadkami. Účinnosť a rýchlosť zásahov sa zvyšovala používaním terénnych automobilov a vo výnimočných prípadoch aj vrtulníkov. Na prenasledovanie utečencov, pokiaľ to bolo potrebné, boli organizované pohraničné akcie na základe rozhodnutia veliteľa roty PS, pri ktorých boli nasadené väčšie sily. Zúčastňovali sa na nich aj pomocníci PS, ľudové milície, prípadne súčinnosťné útvary Československej ľudovej armády.

SUPY

V období tzv. normalizácie, teda ešte aj v druhej polovici 80. rokov 20. storočia československá Pohraničná stráž používala aj na slovensko-rakúskom úseku hranice na zastavenie utečencov také drastické metódy ako použitie tzv. Supov — samostatne útočiacich psov „na voľno“.

Na vonkajšej strane drôtených zátarás (medzi DZ a štátnou hranicou) boli budované koterce, ktoré ovládal psovod na diaľku lankom z vnútornej strany drôtenej zátarasy, resp. automatické koterce pre psiu svorku, ktoré boli otvárané súčasne so signálom o prekonávaní oplotenia aj diaľkovo z roty PS. Takto od šteniat cvičená dvojčlenná svorka psích

súrodencov na samostatný útok, bola veľmi nebezpečná a jej správanie nebolo ovládateľné, ako pri použití jedného služobného psa. Nezriedka tieto svorky poranili aj samotných pohraničníkov. Prebehnutie samostatne útočiacich svoriek na územie cudzieho štátu bolo možné, pretože svorka z pochopiteľných dôvodov „neovládala“ priebeh štátnej hranice. Použitie tohto systému bude v prípade Bratislavy už navždy spojené s nesmierne tragickým prípadom 18-ročného utečenca Hartmuta Tautza z bývalej NDR, ktorý sa odohral v roku 1986.

Vďaka tomu, že Ústav pamäti národa, ktorý založil Ján Langoš, po svojom vzniku v roku 2002 prebral od Slovenskej informačnej služby utajované dokumenty, ktoré vznikli z činnosti ŠtB, je dnes možné študovať a analyzovať aj mnohé z dramatických prípadov, ktoré sa odohrali pri útekoch cez železnú oponu. Úteky cez železnú oponu počas existencie komunistického režimu zásadne vyšetřovala jej tajná politická polícia ŠtB.

OBETE ŽELEZNEJ OPONY

V období od 25. februára 1948 do 17. novembra 1989 usmrtili príslušníci Zboru národnej bezpečnosti a Pohraničnej stráže na slovenskom úseku vtedajšej hranice ČSR, resp. ČSSR so sovietskou okupačnou zónou Rakúska, resp. s Rakúskou republikou najmenej 42 civilných osôb — strelbou, elektrickým prúdom v elektrickej drôtenej zátarase, výbuchom nástražných mín, roztrhaním služobnými psami a inými zákrokmi. Na všetkých úsekoch československej časti železnej opony zahynulo najmenej 286 civilných osôb. Ďalšie tisícky ľudí pohraničníci zadržali a odovzdali na trestné stíhanie.

Slovenská polícia a justícia dosiaľ nepokročila vo vyšetřovaní a súdení komunistických pohlavárov a veliteľov Pohraničnej stráže, ktorí železnú oponu budovali a udržiavali, čím

sa dopustili zločinov. Nedostatočné vyrovnanie sa s vlastnou totalitnou minulosťou slovenská spoločnosť dodnes pociťuje.

Naopak naši rakúski susedia aj v minulosti, v čase existencie železnej opony, veľmi citlivo vnímali, čo sa dialo na našej spoločnej hranici, keďže boli priamo konfrontovaní s bezprávím a nespravodlivosťou. Rozhodne nemlčali a dodávali morálnu silu tým obyvateľom vtedajšieho Československa, ktorí sa nechceli poddať totalitnej moci a propagande. Navyše neboli ovplyvnení komunistickým vnímaním práva.

30. augusta 1967 uverejnil v rakúskych novinách Express redaktor Günther Winklbauer svoju reakciu na zavraždenie utečenca Richarda Schlenza a prenasledovanie jeho spoločníkov z NDR československou Pohraničnou strážou v blízkosti hradu Devín na výsostnom rakúskom území.

„Otvorený list vrahom

Zastreli ste v nedeľu človeka. Mladého muža, ktorý vám nič zlého neurobil. Chcel len opustiť krajinu, na ktorej hranici ste slúžili. To je podľa zákonov vašej krajiny zakázané. Bolí ste vycvičení a vydrézúvaní v takýchto prípadoch používať zbraň. Urobili ste to a stali ste sa v očiach súdnych ľudí vrahmi. Pochybujete o tom? Predsa aj vo vašej krajine je zvykom tých, ktorí porušia zákon, postaviť pred súd, obžalovanému dať príležitosť právneho zastúpenia a až potom odsúdiť. Vy ste ale boli policajti, sudcovia a kati v jednej osobe. Toho, kto prekročil hranicu, ste potrestali smrťou. A preto budete nazývaní právne uvažujúcimi ľuďmi na oboch stranách hranice vrahmi. Vo vašej krajine sa pravdaže sotvarkto odváži povedať vám to do očí. Naopak. Pokiaľ by to urobil, musel by byť potrestaný a vám snáď bude vyslovená chvála. To nemení nič na tom, že ste vrahmi. Vaši priatelia, kamaráti, známi to budú vedieť. Keď vám niekto podá ruku, bude váhať, pretože mimovoľne pomyslí na krv, ktorá na nej utkvela. Bude sa vyhýbať pohľadu do vašich očí a bude vás nenápadne mínať

na ceste. Bude za vašim chrbtom o vás hovoriť. Lebo aj vo vašej krajine sú mnohí ľudia, ktorí sa riadia svedomím. A kto by sa rád stýkal s vrahom. Zaveste si pokojne zarámovaný pochvalný list do vašej obývačky — nechcel by som byť vo vašej koži“.

HARTMUT TAUTZ [* 10.2.1968 – † 9.8.1986]

Do roku 1986 žil Hartmut so svojou rodinou v Magdeburgu v bývalej NDR. Jeho otec pracoval ako zubár a venoval sa aj opernému spevu. Hartmut zdedil jeho hudobný talent a obľúbil si hru na klarinet. V bývalej NDR však nemohol pre svojich príbuzných, ktorí žili na západe, študovať hudbu. Po smrti otca a šikane, ktorú zažil na armádnom cvičení v maturitnom ročníku, sa rozhodol, že emigruje. Dostal sa do vtedajšieho Československa a ubytoval sa na vysokoškolskom internáte Družba v Bratislave, kde premýšľal, ako by prešiel do Rakúska. Životná cesta 18-ročného Hartmuta sa skončila 22 metrov pred rakúskou hranicou v blízkosti obce Kittsse, keď bol roztrhaný svorkou samostatne útočiacich psov (tzv. SUPOV) Pohraničnej stráže. Pohraničníci ho nechali na zemi v tesnej blízkosti hranice vykrvacať, a dôležitejšie pre nich bolo pátrať po ďalších možných „narušiteľoch“ štátnej hranice, ignorujúc pritom jeho zúfale prosby o pomoc.

OTÁZKY PO PREČÍTANÍ TEXTU

- ? Čo dnes musíte urobiť preto, aby ste sa dostali na určitý typ strednej alebo vysokej školy?
- ? Postačovalo by vám pred rokom 1989 pre štúdium na vybranej strednej alebo vysokej škole vaše

nadanie, schopnosti a vedomosti? Čo potrebujete na cestu do Viedne, ak sa dnes rozhodnete, že zajtra pôjdete na výlet?

- ? Čo všetko ste museli urobiť a aké administratívne úkony podstúpiť pred rokom 1989, aby ste sa dostali do Viedne?
- ? Aký máte názor na to, že Pohraničná stráž mohla pred rokom 1989 usmrtiť
- ? kohokoľvek na železnej opone pri pokuse o útek z krajiny?
- ? Čo by ste urobili na mieste Hartmuta Tautza?

DEZINFOR- MÁCIE

„Ak si nebudeš vážiť druhého, nebudeš. Na tejto dohode spočíva Západ dvesto rokov. Banálnosť východiska je vykúpená komfortným výsledkom. Základnou ošklivosťou ruského života nie je chrapúnstvo, ba ani zaobchádzanie s človekom ako s hovnom, ale tichý súhlas s pokračovaním nedôstojného života a snaha zdôvodniť ho. V schopnosti všetko zdôvodniť spočíva ruská pravda.“ Viktor Jerofejev, Encyklopédia ruskej duše

Predstavte si, že máte nejaký cieľ a vašou úlohou je ten cieľ dosiahnuť za každú cenu. Tým cieľom je získať cudzie územie, krajinu či rozvrátiť tamojší, doposiaľ relatívne dobre fungujúci systém. Napríklad zastupiteľskú demokraciu. V snahe dosiahnuť tento cieľ nie ste limitovaný žiadnymi zákonmi, normami. Neexistujú žiadne pravidlá, snád s výnimkou jedného, že zatiaľ nemôžete použiť priame násilie. Neexistujú pravidlá, pretože vo vojne žiadne pravidlá neexistujú... Ideálnym výsledkom vášho snaženia je zisk krajiny, územia a rozbitia systému bez výstrelu, teda bez použitia konvenčných zbraní. Demokracia, politický systém, v ktorom žijeme, a ktorý je zárukou našej slobody, našich práv a v neposlednom rade aj životnej úrovne, eroduje. Ohrozujú ju jednotlivci a skupiny, vládnuci politici autoritatívnych režimov, pre ktorých sú pojmy sloboda a právny štát cudzími. Majú z nich strach, pretože vnímajú ich samotnú existenciu ako svoje ohrozenie a majú obavy zo straty vlastného mocenského postavenia.

Súčasná epocha sa vyznačuje nielen pretrvávajúcim pôsobením tzv. „nových“ hrozieb, ktoré sa naplno prejavili po skončení Studenej vojny — tj. medzinárodným terorizmom, extrémizmom najrôznejšieho razenia, ale súčasne aj

návratom hrozieb „starých“, ktoré v 90. rokoch 20. storočia na nejaký čas zmizli z nášho „obzoru“. „Vrátilo sa tak mocenské súperenie, ktoré už nemá bipolárnu povahu ako za Studenej vojny; čelíme tu vzostupu či obnovenej asertivite nových aj staronových geopolitických pólov. Geopolitický stret týchto pólov však prepája dlhodobo nemenné mocenské záujmy a dosiaľ neznáme inštrumenty opierajúce sa o invazívne možnosti najnovších technológií, najmä kybernetických nástrojov. Staré a nové sa teda prelína... Veľkou výzvou je cieleňé vplyvové pôsobenie cudzích mocností, namierených do vnútra spoločnosti, ktoré vyvoláva informačný chaos, neistotu, falošné obavy a oslabuje spoločenskú odolnosť súdržnosť a identifikáciu s oficiálnou štátnou politikou...“ (Šimandl 2018)

HYBRIDNÁ A INFORMAČNÁ VOJNA

Sú to pojmy, ktorých je dnes mediálny svet plný. Vo verejnom a mediálnom priestore sa objavili v roku 2013, keď sa predmetom záujmu bezpečnostných analytikov, vojakov a stratégov stal krátky text náčelníka ruského generálneho štábu gen. Valerija Gerasimova, ktorý hovoril o novom koncepte vedenia moderných vojen. Hybridná vojna predstavuje konflikt, ktorý v sebe kombinuje využitie klasického spôsobu boja s ďalšími nevojenskými metódami vedenia konfliktu, na ktoré je kladený veľký dôraz. „Úloha nevojenských prostriedkov dosahovania politických a strategických cieľov narástla a v mnohých ohľadoch prekonáva silu klasických zbraní. Ťažisko vedenia konfliktov sa presúva k politickým, ekonomickým, informačným prostriedkom a jeho ťažisko spočíva vo využití – protestného potenciálu populácie.“ Inak povedané, cieľom takéhoto snaženia je v maximálnej možnej miere rozložiť systém, stabilitu v krajine, ktorú vnímame ako hrozbu, resp. na ktorú cieľime. Takýto štát sa stáva podstatne jednoduchším cieľom. „Dokonale prosperujúci štát sa môže v priebehu

Valerij Vasilievič Gerasimov náčelník generálneho štábu ozbrojených síl Ruskej federácie (vpravo)
Zdroj: FB

niekoľkých mesiacov alebo dokonca dní zmeniť na arénu divokého ozbrojeného konfliktu, stať sa obeťou zahraničnej intervencie, upadnúť do chaosu, humanitárnej katastrofy a občianskej vojny“, napísal generál Gerasimov.

V súvislosti s hybridnými hrozbami je najčastejšie spájané práve pôsobenie Ruskej federácie (ale nielen). Uznesenie Európskeho parlamentu z 23. novembra 2016 o strategickej komunikácii EÚ s cieľom bojovať s propagandou tretích strán zameranou proti Únii, jasne v 8. článku konštatuje, že: „(EP) uznáva, že ruská vláda využíva širokú škálu nástrojov a prostriedkov, ako sú expertné skupiny (think tanks) a osobitné nadácie (napr. Russkij mir), osobitné orgány (Rossotrudničestvo), viacjazyčné televízne stanice (napr. RT), domnelé tlačové

agentúry a multimedialne služby (napr. Sputnik), cezhraničné sociálne a náboženské skupiny, keďže režim sa chce predstaviť ako jediný obhajca tradičných kresťanských hodnôt, sociálne médiá a internetových trolov s cieľom spochybniť demokratické hodnoty, rozdelovať Európu, získavať domácu podporu a vytvárať dojem zlyhávajúcich štátov vo východnom susedstve EÚ; zdôrazňuje, že Rusko investuje významné finančné zdroje do svojich dezinformačných a propagandistických nástrojov, ktoré využíva buď priamo štát, alebo spoločnosti a organizácie ovládané Kremľom; zdôrazňuje, že na jednej strane Kremľ financuje politické strany a ďalšie organizácie v rámci EÚ s úmyslom poškodiť politickú súdržnosť, a že na druhej strane sa jeho propaganda priamo zameriava na konkrétnych novinárov, politikov a jednotlivcov v EÚ.“ (Uznesenie EP 23.11.2018, čl.7 — 15)

RUSKÁ KONTINUITA

Je smutným faktom, že spôsob myslenia súčasnej politickej a vojenskej reprezentácie Ruska sa od čias Studenej vojny a rozpadu ZSSR prakticky nezmenil. Nadalej tu panuje personálna a mentálna kontinuita. K zmene paranoidného vnímania slobodného sveta ako nepriateľa, ktorý sa údajne snaží Rusko zničiť doposiaľ neprišlo. Prezidentom krajiny je bývalý dôstojník Výboru pre štátnu bezpečnosť — komunistickej tajnej polície KGB. Príslušníci KGB patrili k elitným zložkám komunistického totalitného režimu. Príslušníci KGB boli tak, ako ich kolegovia z ŠtB, ľudia, ktorí komunistický režim „bránili“ predovšetkým vyvolávaním strachu. Teda represiou a klamlivou propagandou. Základom všetkých totalitných, nedemokratických režimov je lož, manipulácia a strach. Vďaka personálnej kontinuite v súčasných bezpečnostných zložkách služieb Ruskej federácie majú tieto prostriedky a nástroje (manipulácia, prekrúcanie faktov a dezinterpretácia skutočností) opäť svoje významné postavenie. Aj dnes

Vladimir Vladimirovič Putin ako príslušník rezidentúry KGB v Drážďanoch
Zdroj: wilsoncenter.org

sú vnímané ako najistejšia forma udržania mocenského postavenia. Personálna diskontinuita v ruských tajných službách bola minimálna a naopak môžeme konštatovať, že sú to ľudia s minulosťou (a tiež aktuálnym postavením) v bezpečnostných zložkách, ktorí majú v dnešnom Rusku vládnuce postavenie. V závislosti na personálnej kontinuite je možné očakávať a predpokladať aj istú kontinuitu myslenia prenášanú generačne. „Ruskú kontinuitu myslenia ulahčila kontinuita vedenia.“ (Giles 2016, s. 36) „Techniky a prístup, ktorý dnes sledujeme predstavujú vyvrcholenie evolučného procesu v teórii a praxi ruskej informačnej vojny, snažiace sa oživiť osvedčené techniky subverzie a destabilizácie aktualizované na internetový vek. Aj napriek inováciám v oblasti využívania sociálnych médií a internetu, majú súčasné ruské metódy hlboké korene v dlhodobej sovietskej praxi.“ (Tamže)

AKTÍVNE OPATRENIA

Jednou z hlavných činností sovietskej KGB bola totiž realizácia tzv. aktívnych opatrení — z ruského „*aktivnoje meroprijatja*“. Pod dozorom a v spolupráci s KGB realizovali aktívne opatrenia aj všetky tajné služby ostatných krajín komunistického „východného bloku“. Teda aj I. Hlavná správa Zboru národnej bezpečnosti (I. HS ZNB), teda rozviedka komunistického Československa. V dochovaných archívoch je možné dokumenty o týchto akciách študovať. Sú skvelým zdrojom informácií a najmä poučenia z minulosti. Čo vlastne pojem aktívne opatrenie znamená? Použijeme vlastnú dobovú definíciu:

„Ide o prísne tajné opatrenia, smerujúce v konečnom účinku k podpore zahraničnej politiky a bezpečnosti svetovej socialistickej sústavy, alebo k naplneniu určitého operatívneho zámeru.“

Smerovanie aktívnych opatrení bolo určované na základe vzájomných porad medzi predstaviteľmi KGB a ŠtB. Nedá sa ale hovoriť o poradách v pravom slova zmysle. ŠtB jednoducho len plnila vôľu svojej „staršej sestry“. Ciele vo všeobecnej rovine sa samozrejme prispôbovali okolnostiam a vývoju svetovej politiky, no zhruba od roku 1954 až do pádu režimu bolo cieľom aktívnych opatrení nasledovné:

- „Podporovať socialisticke krajiny v ich boji za mier a odzbrojovacie stratégie, odstránenie od zbrojenia vo vesmíre... podporovať zóny bez zbraní... dosiahnuť likvidáciu chemických zbraní..., zrieknutie sa vývoja nových zbraňových systémov...“
- Pomáhať protivojnovému hnutiu v západnej Európe a USA, podporovať mierové iniciatívy nezúčastnených krajín s cieľom zvýšiť politický tlak na vlády NATO.
- Oslabiť pozíciu USA v západnej Európe a vyostriť konflikty v NATO.

Vladimír Krjučkov (v strede) náčelník rozviedky KGB na porade delegácií rozviedok krajín socialistickeho společenstva k aktívnym opatreniam v Prahe v roku 1978

Zdroj: ABS ČR

- *Aktívne pôsobiť na vlády, jednotlivých verejných činiteľov a veľkých podnikateľov hlavných kapitalistických krajín s cieľom stimulovať ich ku konštruktívnemu postojovi voči socialistickým krajinám...*
- *Odhalit agresívny charakter zahraničnopolitického kurzu USA, ich politiku štátneho terorizmu.*
- *Zdiskreditovať nepriateľské tajné služby, centrá ideologickej diverzie, odhalit činnosť špeciálnych služieb západných krajín zameranú na pomoc disentu a tzv. ochranu ľudských práv...“*

Ak sa nad týmito cieľmi zamyslíme v kontexte politiky dnešnej Ruskej federácie vo vzťahu k Západu (teda demokratickým krajinám), ak sledujeme rétoriku jej vrcholných

predstaviteľov, môžeme konštatovať, že sa ciele ruských dezinformačných kampaní veľmi nezmenili.

Konštatovať plynulú kontinuitu môžeme na základe skúmania realizácie jednotlivých dezinformačných kampaní v ich prostriedkoch a formách. Medzi základné spôsoby a prostriedky realizácie vykonávaných Aktívnych opatrení patrili:

- *organizovanie štrajkov, protestných zhromaždení, demonstrácií, konferencií, rozhovorov, verejných zhromaždení,*
- *využívanie vysokopostavených osôb (politikov, novinárov), dokumentov rôznych organizácií, štátnych úradov na šírenie prosovietskych názorov,*
- *interpelácie v parlamente, rozpravy v parlamente, prejavy vo vláde, nóty ministrov,*
- *oficiálne intervencie veľvyslanca,*
- *vyhlásenia politických strán,*
- *uverejňovanie článkov, dokumentov, komentárov v tlači a rozhlase,*
- *tlačové konferencie, vyhlásenia,*
- *televízne programy a filmy,*
- *protestné telegramy, listy čitateľov, výhražné listy,*
- *solidárne listy vládnym predstaviteľom,*
- *vydávanie kníh, brožúr, letákov, nálepiek, plagátov,*
- *používanie napodobenín bulletinov, listov, dokumentov,*
- *ovplyvňovanie politiky prostredníctvom vysokopostavených jednotlivcov, organizácií alebo skupín.*

AKO TO VYZERALO V PRAXI?

V roku 1964 verejnosť vo vtedajšom Československu a okolitých krajinách zažila senzáciu.

Pri prvom potápaní členov Zväzarmu v dovtedy neprístupnom Čiernom jazere na Šumave, ktoré „zhodou okolností“ natáčala aj československá televízia (nepriístupné bolo z dôvodu, že ležalo v tzv. Hraničnom pásme, do ktorého verejnosť nesmela), bolo na dne tohto jazera objavených niekoľko drevených debien. Po otvorení bolo zistené, že sú plné dokumentov z obdobia nacistickej okupácie. Samozrejme tento objav vzbudil mimoriadny záujem novinárov a masmédií po celej Európe. Vtedajší minister vnútra Lubomír Štrougal na tlačovej konferencii oboznámil novinárov z celého sveta s obsahom debien. Bola to senzácia. Materiály totiž dokazovali, že mnohí nemeckí politici aktívni v dobe nálezu majú temnú nacistickú minulosť, že Nemecko sa ani po 20 rokoch od konca vojny stále nie je schopné zbaviť tieňov nacizmu atď. Tento „fantastický nález“ bol, samozrejme, v skutočnosti „aktívnym opatrením“ Odboru aktívnych opatrení Československej rozviedky. Jeho tvorcom bol Ladislav Bittman, zástupca náčelníka dezinformačného odboru. Ten celú akciu naplánoval a realizoval. Materiály v debnách boli v skutočnosti čisté hárky papiera. Dokumenty neskôr prezentované verejnosti a médiám boli čiastočne pravé, čiastočne upravené terminológiou ŠtB tzv. „falsdokumenty“ pochádzajúce najmä z archívov v ZSSR. Dodané a prezentované materiály kompromitovali viacerých nemeckých a rakúskych politikov. Cieľom akcie malo byť donútenie Spolkovej republiky Nemecka, v ktorom sa vážne uvažovalo o uplynutí premlčacej doby nacistických zločinov, aby túto lehotu predĺžila. Zdá sa to ako cieľ vlastne veľmi cnotné a dobré. Napokon sa ho podarilo dosiahnuť. Ale hlavný zámer predĺžiť premlčaciu dobu nacistických zločinov nebola spravodlivosť. Išlo o možnosť poukazovať na nacistickú minulosť Nemecka a jeho predstaviteľov ľubovoľne dlhú dobu. Naratív nacistickej minulosti, tak mohli komunistickí

AO STAV

Cíl: prohloubit diskreditaci koalice CDU/CSU/FDP v demokraticky orientovaných kruzích NSR.

Provedené: formou vydání brožury v NSR.

Ohlasy: brožura hodnocena funkcionáři SPD i organizacemi (např. městská org. v Bonnu) velmi pozitivně; využívají v předvolebních shromážděních a označují jako pozitivní přínos k aktivizaci a k organizačně propagačnímu vyzbrojení základny SPD.

AO REHAN

Cíl: vyvolat v Bavorsku protiamerické nálady v souvislosti s šířením smyšlené informace o US zájmu vybudovat v oblasti vojenské cvičiště a zároveň diskreditovat Strausse a ministra obrany jako prosazovatele zájmů USA v NSR.

Provedené: formou faks-dopisu (informace o chystané výstavbě cvičiště a pozvánka na shromáždění); falsleták jménem organizace ochránců životního prostředí napadající Strausse aj.

Ohlasy: akce (fiktivní shromáždění) vyvolala rozsáhlá policejní opatření. Členové CDU žádali objasnění záležitosti.

Ukážka realizovaných aktivních opatření v roku 1987
Zdroj: ABS ČR

predstaviteľa kedykoľvek ľubovoľne používať. Ak by boli nacistické zločiny premlčané, mala by táto „karta“ oveľa nižšiu silu. Zneužívanie naratív nacistickej minulosti bolo v KGB a v Sovietskom zväze jedným z najobľúbenejších. Je to tak mimochodom dodnes.

Mimoriadne priaznivé podmienky pre realizovanie aktívnych opatrení sa rozviedke naskytli v súvislosti s anti-americkými náladami, v krajinách západnej Európy, na základe

rozhodnutia o rozmiestnení raketových systémov. I keď bolo toto rozhodnutie v podstate odpoveďou na rozmiestňovanie ruských rakiet typu SS 20, vyvolalo to nesmiernu vlnu kritiky a oživilo aktivity rôznych mierových hnutí v západnej Európe. To bolo samozrejme výzvou pre rozvedky Východného bloku pri napĺňaní jednej z najdôležitejších úloh — zabrániť rozmiestneniu rakiet v západnej Európe. Táto problematika bola rozpracovávaná československou stranou v dlhodobom AO s krycím názvom AKTÉR.

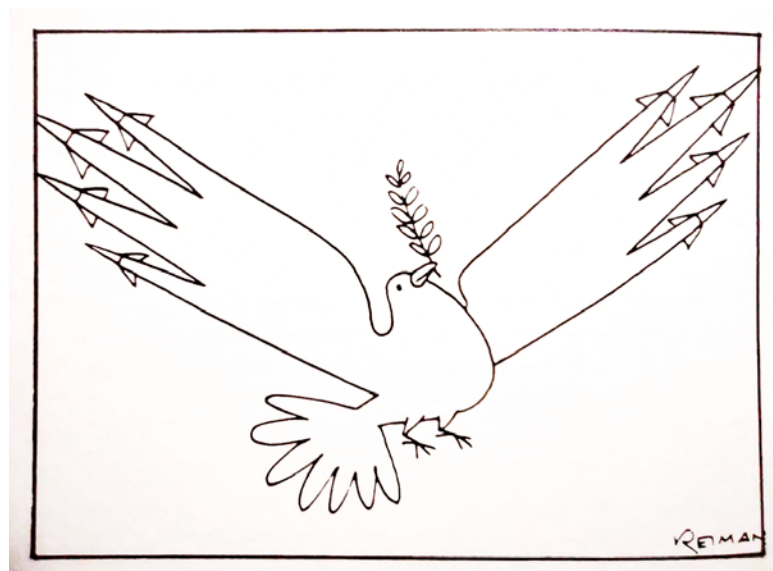
Spolupráca so sovietskou rozviedkou sa sústreďovala na výmenu informácií o organizáciách a osobách v SRN a iných štátoch západnej Európy, ktoré aktívne vystupovali proti rozmiestňovaniu rakiet, výmenu informácií o priestorochoch, kde mali byť rakety umiestnené a na konzultáciu spoločných AO v tejto línii. Väčšina AO realizovaných I. Správou ZNB (rozvedka ŠtB) bola zameraná na podporu mierových hnutí v západnej Európe.

Mimoriadne aktívna bola v boji proti rozmiestňovaniu rakiet rezidentúra (skryté umiestnenie rozviedky v cudzine) v Bonne. V marci 1980 rozoslala v mene ochrancov životného prostredia leták s mapou skutočných a čiastočne vymyslených raketových základní, z ktorej malo vyplynúť, že jadrové zamorenie hrozí celému územiu NSR. Rezidentúra sa prostredníctvom svojej agentúry podieľala na organizovaní demonštrácie proti bruselským záverom NATO o raketovom zbrojení. Styky čs. rozviedky v prostredí Sociálnodemokratickej strany Nemecka (SPD) zorganizovali v Bonne v novembri 1980 manifestáciu z účasťou asi 7 tis. osôb proti zvyšovaniu zbrojenia, militarizácii SRN a proti raketám. Manifestácia bola zároveň protestom proti verejným oslavám výročia založenia Bundeswehru. Agentúra čs. rozviedky organizovala v tom istom mesiaci zhromaždenie členstva SPD v mestskej

hale v Bonne. V referátoch na tomto zhromaždení bolo kritizované rozhodnutie o rozmiestnení rakiet, militaristická politika SRN a USA, a tiež vedenie SPD ako spoluzodpovedné za túto politiku.

Takýchto aktivít a „demonštrácií za mier“ organizovali tajné služby Východného bloku pod kuratelou KGB desiatky. Odzbrojenie, ktoré demonštrácie požadovali, malo byť samozrejme jednostranné, teda zbraní sa mal vzdať Západ. Podobné „mierové“ demonštrácie môžeme vidieť aj dnes. Je zaujímavé vidieť analógiu pri počúvaní niektorých rečníkov, keď tvrdia, že mier v kontexte vojny na Ukrajine je možné dosiahnuť, ak sa Ukrajina vzdá časti svojich území, najlepšie ak sa vzdá úplne.

Dnes sa v súvislosti s „popularizáciu“ témy ruských dezinformačných kampaní často skloňuje téma „tajných laboratórií“ vyvíjajúcich chemické a biologické zbrane. Presne v duchu dezinformácie o vývoji a šírení vírusu HIV. Fakt, že na šírení fámy o vzniku AIDS v amerických laboratóriách bývalé východoeurópske služby aktívne pracovali, je ľahko overiteľný aj v tunajších archívoch. Rozhodne nešlo o jedno AO, téma bola námetom viacerých a pracovali na nej v kooperácii takmer všetky satelitné služby KGB. V lete 1985 sa v Prahe konal Svetový biochemický kongres, aj za účasti prof. Jakoba Segala (Jeho identita ako agenta STASI/štátna bezpečnosť v NDR/ je dnes už známa), popredného advokáta tejto dezinformácie. Na kongrese sa „choval podľa inštruktáže priateľov z NDR a bol skôr zdržanlivý a nevystupoval“. Československá rozviedka rozpracovávala tému AIDS v AO „Detrick“, spadajúcom pod operácie „Sépie“. Pri rokovaníach v Berlíne predstavitelia odboru AO nemeckej služby informovali, že „na problematike AIDS pracujú značnými silami, ktoré ešte hodľajú

Karikatúra v dobovej exilovej publikácii reagujúca na sovietsku predstavu odzbrojenia a mierové iniciatívy, 1984
Zdroj: Opus Bonum

znásobiť. Vo všetkých akciách zdôrazňujú podiel USA a pokusy na ľuďoch vo Fort Detricku. Nie je nutné vracat sa k tomu, či je pôvod ochorenia v Afrike či nie, snažia sa problém preniesť na teritórium USA. Pre NSR pripravujú o téme hodinový TV program. Po odvysielaní nám ho zašlú pre informáciu a prípadné zakúpenie ČS. televíziou.“ (ABS, f. I. S-SNB, reg.č. 90083).

Aktívnych opatrení bolo v časoch komunizmu realizovaných niekoľko desiatok až stoviek ročne. Najväčším problémom KGB a jej satelitov však bolo ich masovejšie šírenie. Nie každé AO malo taký dopad ako napríklad spomenuté AO „Neptún“. Mimochodom jej tvorca Ladislav Bittman po invázii vojsk do ČSR v roku 1968 „precitol“ a emigroval do USA, kde prekvapenému svetu aj viacerými knihami prezentoval

skutočnú realitu a rozsah činnosti komunistických tajných služieb. Ich činnosť, pôsobenie a účinok zhrnul v prirovnaní ku kvapkám jedu sústavne podávaných jednotlivcovi: „*Kým následok užitia jednej kvapky je väčšinou nezistiteľný, celkový účinok môže byť osudný*“. Je to skutočne obrovské bezpečnostné riziko.

ROZVRAT DEMOKRACIE?

Súčasnosť môžeme definovať ako dobu post-faktuálnu, post-faktickú, kde skutočné pravdivé fakty a informácie prestávajú byť dôležité. Kde prím hrajú najmä emócie. Samozrejme to tiež súvisí s rozvojom internetu a sociálnych sietí, prostredníctvom ktorých sa k nám dostáva obrovské množstvo informácií. Súvisí to i s danosťou ľudského mozgu. Ľudia skôr siahnu po fotografii alebo krátkej „výbušnej správe“, a už menej často riešia jej pôvod, prípadne pravdivosť. Je pohodlné mať názor rýchlo a lacno. Takto to robí väčšina z nás. Ale práve v tom sa skrýva riziko, že podľahneme rôznym manipuláciám.

Riziko pre demokraciu je o to väčšie, že žijeme v „dobe davov“. Dav vôbec nemusí znamenať len veľké zhromaždenie ľudí na jednom konkrétnom fyzickom mieste. Môže to byť pokojne aj zhromaždenie (nespokojných, frustrovaných) ľudí na sociálnych sieťach, ktorí sú ovplyvňovaní vzájomnou interakciou, kde podstatnú úlohu zohrávajú rovnaké emócie na základe konkrétneho podnetu. Masu silným emóciám podliehajúcich, „atomizovaných“ jedincov (v dobe internetu a sociálnych sietí je reálna sociálna interakcia ešte menšia a šírenie lží ešte jednoduchšie) možno ľahko manipulovať. V minulosti tento sociálno—psychologický fenomén a jeho účelové posilňovanie propagandou, úmyselnou manipuláciou a šírením lží, viedol k tomu, že moc získali tí, pre ktorých boli ostatní ľudia len prostriedkom k jej nadobudnutiu.

Získanú moc potom uplatnili len na to, aby potlačili slobody a práva všetkých ostatných.

Bolo by naivné myslieť si, že toto všetko je dnes už len predmetom minulosti. Vždy tu budú tí, ktorí budú využívať vyššie zmienené fenomény vo svoj prospech, šíriac dnes už každému známe dezinformácie, fake news a hoaxy, snažiac sa pretvoriť svet k „obrazu svojmu“. Bez pravdivých informácií a poznania faktov ťažko možno niečomu dôverovať. Cielený útok na fakty a pravdivé informácie je práve útokom na dôveru. A ak neveríme ničomu, neveríme inštitúciám, zákonom ani ľuďom vo svojom okolí, budeme osamelí. Môže to skončiť apatickým mávnutím rukou nad všetkým, alebo sa budeme utiekať tam, kde budeme cítiť záruku aspoň nejakého „poriadku“, pokojne aj v náručí autoritatívneho vodcu. Apatia a strach zo slobody sú zaručeným „receptom“ nástupu rôznych totalít.

OTÁZKY PO PREČÍTANÍ TEXTU

- ? Akú krajinu vojensky porazíte ľahšie — krajinu vnútorne jednotnú, alebo krajinu, kde je spoločnosť názorovo silno rozdelená?
- ? Je Slovensko súčasťou informačnej vojny?
- ? Ako je možné bojovať s dezinformáciami?

NOVEMBER 1989

PÁD KOMUNISTICKÉHO REŽIMU V ROKU 1989

O Nežnej revolúcii, teda o nekrvavých udalostiach z konca roku 1989 v Československu, ktoré viedli k odstráneniu komunistického režimu, už bolo napísaných mnoho textov. Pre mladých ľudí, ktorí chcú pochopiť, čo sa vlastne vtedy stalo, je okrem vymenovania konkrétnych udalostí a dátumov najdôležitejšie pochopiť, aký režim vlastne skončil a aký bol jeho charakter. Vtedy „nežnosť“ ustúpi do pozadia, totalitný režim v Československu bol totiž do svojho pádu spätý s prenasledovaním ľudí s inými politickými názormi, náboženským vierovyznaním, ich administratívnym šikanovaním, vynucovaním si lojality, trestaním stratou zamestnania a odopieraním občianskych slobôd. Režim nemal zábrany ani fyzicky likvidovať občanov na železnej opone alebo vo vlastnom domove zinscenovaním kriminálneho činu alebo nehody v réžii ŠtB.

Napriek represii, ktorú komunistický režim vytrvalo používal voči svojim odporcom, československé komunistické špičky vo vedení štátu „vek nehybnosti“ v druhej polovici 80. rokov 20. storočia udržiavali s čoraz väčšími problémami a obavami. Prispeli k tomu zmeny v medzinárodne-politickej situácii a nástup Michaila Gorbačova do najvyššej mocenskej pozície v ZSSR.

V Československu sa aktivizujú občianske hnutia, ktoré sa pravidelnejšie prejavujú menšími, ale otvorenejšími verejnými protestami obyvateľov proti porušovaniu občianskych a politických práv. V rokoch 1988 a 1989 sa v Prahe konali pri významných dátumoch pripomínajúcich obeť Jana Palacha a okupáciu Československa z roku 1968 verejné demonštrácie predstaviteľov disentu a občianskych aktivistov.

Na Slovensku predstavovali opozíciu voči režimu najmä masy veriacich ľudí, ktoré boli organizované štruktúrami tajnej cirkvi a skupina občianskych disidentov. Jedno z najväčších verejných vystúpení na obranu porušovaných

náboženských a občianskych práv sa uskutočnilo v Bratislave 25. marca 1988 (Sviečková manifestácia). Bezpečnostné zložky totalitného štátu voči týmto vystúpeniam tvrdo a s násilím zasahovali. Nasledovala perzekúcia aktérov zo strany ŠtB.

Bod zlomu prišiel po brutálnom zásahu proti demonštrujúcim študentom 17. novembra 1989 na Národnej triede v Prahe. Občianska spoločnosť v Československu sa prebudila. V Prahe, Bratislave a v Brne a postupne vo všetkých mestách krajiny začali od 20. novembra prebiehať masové demonštrácie žiadajúce vyšetriť brutálny zásah na Národnej triede v Prahe a dodržiavanie ľudských a občianskych práv v Československu. Občania generálnym štrajkom 27. novembra 1989 dokázali vyvinúť rozhodujúci tlak na komunistické vedenie štátu a prinútiť režim k rokovaniam s formujúcimi sa politickými hnutiami v Čechách a na Slovensku, s Občianskym fórom a Verejnou protinásilniou.

KONŠPIRAČNÉ TEÓRIE A MÝTY O 17. NOVEMBRI 1989

Generálny tajomník ÚV KSČ (Ústredný výbor Komunistickej strany Československa) Miloš Jakeš a celá najvyššia stranícka garnitúra, rovnako ani jej „tieňová proreformná“ skupina, ktorá si mala želať výmenu na najvyššom poste a dosadenie vedúceho oddelenia štátnej administratívy ÚV KSČ Rudolfa Hegenbarta alebo niekoho iného, v skutočnosti neboli pripravené na rozhodujúcu situáciu, pri ktorej nastali podmienky na mocenský zvrät. Želaná mocenská rošáda sa neuskutočnila ani predtým, keď dňa 17. decembra 1987 Gustáv Husák po dlhom váhaní v dôsledku rastúcich mocenských ambícií niektorých členov predsedníctva ÚV KSČ abdikoval z funkcie generálneho tajomníka ÚV KSČ a ponechal si len post prezidenta.

Napriek špekuláciám a konšpiračným teóriám, ktoré absolutizujú dokonale zorganizovaný mocenský prevrat,

November '89 — Momenty dějín, multimediálna expozícia v NMP
Zdroj: archív autora

kde mali hrať svoju presne stanovenú úlohu študenti ako „bábky“ v rukách proreformnej skupiny komunistického aparátu, príslušníkov ŠtB po dohode s disentom, jestvujú hodnoverné dokumenty, ktoré vyvracajú tieto teórie.

Dôležitým zdrojom informácií sú zachované dokumenty, ktoré vytvorila Štátna bezpečnosť o svojej činnosti a ich správna interpretácia. V tejto súvislosti je účelné zamerať pozornosť na jeden z dôležitých zdrojov informácií. Sú ním zachované tzv. autentizované zošity vysokých dôstojníkov ŠtB a predstaviteľov federálneho ministerstva vnútra. V podstate ide o poznámkové zošity s vlastnoručnými záznamami z dôležitých pracovných porád na pôde FMV, ktorých stránky boli číslované a obsah mal charakter tajných a prísne tajných

skutočností, takže manipulácia s týmito dokumentmi bola kontrolovaná.

Z autentizovaného zošita pplk. Ing. Miroslava Chovanca, zástupcu náčelníka Hlavnej správy kontrarozvedky ZNB (II. správa Zboru národnej bezpečnosti), dnes vieme, akým osobám, udalostiam a informáciám o nich venovalo najvyššie vedenie ŠtB pozornosť, ako hodnotilo situáciu v spoločnosti. Tieto informácie a hodnotenia boli, samozrejme, určené straníckemu vedeniu štátu, keďže ŠtB bola de facto tajná politická polícia Komunistickej strany Československa.

Poznámky pplk. Chovanca z pracovných porád v pražskej centrále ŠtB v priebehu novembra 1989 ukazujú, že ŠtB popri monitorovaní aktivít popredných osobností disentu, rôznorodých občianskych iniciatív až po opatrné pokusy presadiť návrhy na reformu plánovaného hospodárstva zo strany Obrody (Klub za socialistickú prestavbu), sa zaoberala rutinnou kontrolou práce jednotlivých súčastí kontrarozvedky. Rozhodne nič nenasvedčuje tomu, že existovali prípravy na mocenský zvrat. ŠtB veľmi dôsledne rozkladala a rozoštvávala všetky náznaky opozičných aktivít a ani v najmenšom nehľadala spojencov v osobách vylúčených z KSČ po roku 1968 alebo akýchkoľvek ľavicových iniciatívach mimo oficiálny rámec.

Na poradách zaujímali dôležité postavenia dlhodobé plány agentúrno-operatívnej činnosti, vnútorné administratívne kontroly zväzkovej agendy, odstraňovanie nedostatkov, ktoré spôsobili jednotliví príslušníci ŠtB pri zaraďovaní niektorých dokumentov do operatívnych a agentúrnych zväzkov, vedených v prvom prípade na prenasledované osoby a v druhom prípade na tajných spolupracovníkov ŠtB. Vzhľadom na nadchádzajúcu situáciu bolo až komické, aká pozornosť bola venovaná rozdeľovaniu odmiern pre

jednotlivých riadiacich pracovníkov ŠtB, prípadne nepriemerané nasadenie centrály ŠtB na vypátranie „páchatela“, ktorý vyniesol na verejnosť známu nahrávku prejavu Miloša Jakeša z Červeného Hrádku pri Plzni zo 17. júla 1989, ktorý ho pred verejnosťou zosmiešňoval. Pplk. Chovanec si poznačil na vrcholnej pracovnej porade FMV (Federálne ministerstvo vnútra), ktorá sa konala 13. novembra 1989 (!) do svojho poznámkového zošita, že Jakešov prejav mohlo nahráť 53 ľudí. Z toho 48 ľudí zo štúdia, 5 ľudí z prenosového voza a pátranie po „páchatelovi“ mal zabezpečiť Chovancovi podriadený 11. odbor v spolupráci s V. správou ZNB (zabezpečovala ochranu straníckych činiteľov).

Napriek tomu, že centrála ŠtB, rovnako ako najvyššie stranícke vedenie, vedeli už 3. novembra aj z letákov vylepovaných Nezávislým študentským združením o pochode Prahou pripravovanom na 17. novembra a o jeho trase, je evidentné, že mu neprisudzovali podstatnú dôležitosť a nevenovali mu väčšiu pozornosť ako iným pripravovaným akciám zo strany nezávislých občianskych iniciatív. Vo svojej výpovedi pred parlamentnou vyšetrovacou komisiou 10. januára 1990 pplk. Chovanec uvádzal, že situácia v ČSSR v roku 1989 bola najmä v ekonomickej oblasti oproti Poľsku odlišná. V Poľsku prichádzalo k demonštráciám spontánne a v masovom rozsahu. V Československu sa javili koncom roka tri príležitosti, keď bolo možné očakávať protesty, 17. novembra 1989, 10. decembra 1989 a 16. januára 1990. Uviedol, že pokiaľ išlo o jeho poznámky v autentizovanom zošite z porady FMV z inkriminovaného 17. novembra 1989, je z nich zrejme, že išlo o bežné pracovné úlohy, ktoré sa vlastne ani netýkali 17. novembra 1989.

Stranícke vedenie a ŠtB teda vedeli o pripravovanom pochode študentov Prahou 17. novembra a neprikladali

tejto manifestácii zásadný význam. Z návrhu dokumentu Vývoj bezpečnostnej situácie v ČSSR, ciele a hlavné úlohy služobnej činnosti ZNB, PS a vojsk ministerstva vnútra na rok 1990, ktorý pripravovali funkcionári vybraných zložiek FMV v novembri 1989, je zrejmé, že dôraz bol kladený na udržanie „verejného poriadku“ a „zabránenie protispoločenským vystúpeniam“, ktoré nemali mať rozsah a význam ako po 17. novembri. S takýmto skorým nepriaznivým vývojom nepočítali. Podstatnú časť úloh pri udržaní „verejného poriadku“ mali útvary VB (Verejnej bezpečnosti). Proti zhromaždeniam mali byť ďalej používané osvedčené metódy represie, provokatérov ŠtB, priebežného zatýkania a použitia hrubej sily.

17. novembra po oficiálnom ukončení zhromaždenia na Albertove, pri ktorom si prítomní pripomenuli výročie smrti Jana Opletala, sa časť zhromaždených chcela vydať na Václavské námestie. Skupina usporiadateľov sa ich pokúšala nasmerovať na Vyšehrad. Z Vyšehradu sa napokon demonštranti vydali do centra Prahy. Odzneli heslá: „Ať žije Havel“, „Nechceme Štěpána“, „Nechceme kůl v plotě“, „Devátý“, „Chceme svobodné volby“, „Zrušte armádu a Lidové Milice.“

Situácia sa začala dramatizovať. Po telefonáte medzi podplukovník JUDr. Michalom Danišovičom (náčelník mestskej správy VB v Prahe, veliteľ zásahu) a generálmajorom Karlom Novákom (1. námestník ministra vnútra a životného prostredia ČSR) približne o 18.30 hod. zaznel povel prehradiť Vyšehradskú a zabrániť demonštrantom dostať sa do centra mesta. Podrobný a vyčerpávajúci opis pohybu demonštrantov a ich konfliktu s príslušníkmi pohotovostného pluku ZNB je dostatočne známy. Okrem príslušníkov pohotovostného oddielu ZNB zasahovali aj oddiely zvláštneho určenia (tzv.

červené barety) a príslušníci ŠtB v civile. Výsledkom bol brutálny zásah týchto zložiek voči pokojným a neozbrojeným demonštrantom, ktorý si vyžiadal množstvo zranených.

Vtedajší mocní vôbec neboli pripravení na situáciu, ktorej sa tajne obávali, že tvrdý zákrok voči demonštrantom, ktorých nezanedbateľnú časť tvorili študenti, spustí spontánne vystúpenie obrovského množstva občanov — mlčiacej väčšiny.

Podstatu toho, čo sa odohralo na námestiach vo vtedajšom Československu, vynikajúco vystihol popredný publicista a disident Milan Šimečka: „*Novembrová revolúcia v Československu bola revolúciou ... morálnej vízie slobody, ľudských práv a ľudskej dôstojnosti. Spolu sa premiešala lútosť nad zbitými študentmi, hanba za dlhý život v lži, odpor k nehybnej existencii štátu, ktorý zabil svojou podpriemernou existenciou akúkoľvek zámienku pre vlastenectvo, hnus z pretvárinky, ktorou bol zasiahnutý každý občan, pokorenie za pomalé pokrívávanie za západnými susedmi, prebudená túžba povedať, čo si myslím*“ (Prečan 1999, 14).

Voči desaťtisícim ľuďom na uliciach miest v Československu a bez podpory Moskvy a Michaila Gorbačova zostala mocenská garnitúra a jej silové zložky paralyzované a nedokázali už ovplyvniť vývoj v prospech udržania mocenského monopolu KSČ. Ako oneskorené sa ukázali aj pokusy o podporu a rokovanie s Obrodou, ktorá im bola najbližšia, a hlavne bola pod dokonalou operatívnou kontrolou ŠtB. Partnermi na dialóg sa stali mocou obávaní a prenasledovaní disidenti. Žiaľ, ako sa čoskoro ukázalo, až takými obávanými byť nemuseli. Pri rokovaní Občianskeho fóra s Ladislavom Adamcom a ďalšími predstaviteľmi režimu sa ukázalo, že disidenti len málo tušia o fungovaní a rozsahu mocenských štruktúr, akou bola aj ŠtB. V reflexiách po rokoch po páde režimu si mnohí disidenti neskôr „sypali popol na hlavu“,

prečo väčšina z nich rezignovala na výkon reálnej politickej moci. Ovela potrebnějšía by však bola reflexia na tému, prečo rezignovali aj na faktické obnovenie právneho štátu súvisiace s trestnoprávnym vyrovnaním sa s mnohými ešte žijúcimi páchatelmi najhorších nezákonností bývalého režimu.

V záverečnej správe o činnosti spoločnej komisie pre dohľad nad vyšetrením udalostí zo 17. novembra zarezovala na verejnosti najmä časť o činnosti členov komisie Václava Bartuška a Romana Kříže. Komisiou boli poverení samostatne získavať informácie o podiele ŠtB na príprave a uskutočnení zákroku na Národnej triede. Hovorili s niekoľkými desiatkami vysokých dôstojníkov ŠtB. Ich zistenia sú zhrnuté v záverečnej správe. Alojz Lorenc, vtedajší I. námestník Federálneho ministerstva vnútra a zároveň posledný šéf ŠtB, ktorý bol jednou z kľúčových postáv celej akcie, bol 17. novembra 1989 na večeri s námestníkom predsedu KGB, náčelníkom správy kontrarozviedky, generálom Gruškom. Prítomný bol aj plukovník Vykypěl, náčelník II. správy FMV, teda Chovancov nadriadený. Podľa zistení členov komisie mala večera pracovný charakter, pretože počas poldruha hodiny vybavil generál Lorenc a plukovník Vykypěl približne dvadsať telefonických rozhovorov. Predtým podľa ich zistení bol na prelome augusta a septembra Lorenc na návšteve v Moskve, kde rokoval s predsedom KGB Vladimírom Krjučkovom, oboma prvými podpredsedami KGB a námestníkom predsedu KGB Viktorom Gruškom. Obsah ich rokovania ostal neznámy.

Generál Lorenc bol nesporne jeden z najinformovanejších a v mocenskej hierarchii najvyššie postavených ľudí, napriek tomu, jeho údajná zásluha pri nenásilnom zvrhnutí režimu v konšpiračných teóriách je neopodstatnená. Jeho úloha bola v skutočnosti rovnaká ako u strnulých

predstavitelov „jakešovskej“ garnitúry. Logické vysvetlenie jeho úlohy je prosté. Tento človek, vždy verne slúžiaci režimu, ktorý koncentroval obrovskú moc, nebol schopný konať a myslieť inak ako v zažitých intenciách represie voči odporcom režimu. O tom nakoniec existuje dostatok dokumentov s jeho vyjadreniami, ktoré sa dochovali. Ani Lorenc nebol imúnny voči ilúzii, že o svoju moc nemôže prísť.

„MŔTVY ŠTUDENT“

Kľúčom k pochopeniu známych konšpiračných teórií je fáma o údajnej smrti študenta, ktorého predstavoval príslušník ŠtB Ludvík Zifčák, ktorý sa infiltroval medzi demonštrantov so skupinou agentov ŠtB. Fámu o mŕtvom študentovi Martinovi Šmídovi mala rozšíriť Drahomíra Dražská. Okolnosti jej vzťahu k orgánom MV nie sú potom, ako menila výpovede, dodnes zrejmé. „Mŕtvy“ študent tak mal poslúžiť radikalizácii politickej situácie a rozsiahlym protestom obyvateľov, čo malo mať za následok výmenu vládnucej skupiny v rámci KSČ. K tomu fakticky aj došlo, treba mať však na pamäti, že spravodajská hra sa môže otočiť proti svojmu pôvodcovi aj nevídaným spôsobom. Konšpiračných teórií sa ponúkalo viac.

K mýtom prispela kniha člena vtedajšej vyšetrovacej komisie, Václava Bartuška, nazvaná *Polojasno*. Autor v nej vyslovil záver, že 17. november bol vnútrostraníckym prevratom s cieľom nastoliť buď nový, „progorbačovský“ kurz, alebo odstrániť komunistickú vládu vôbec. Pozornosť sústredil na dva možné scenáre:

1. reformné krídlo v KSČ sa rozhodlo spolu so špičkami ŠtB a za tichého súhlasu KGB vyvolať vlnu verejného odporu proti vtedajšiemu vedeniu s cieľom nahradiť ho „perestroj-
kovým“ tímom mladších funkcionárov,

2. šéfovia ŠtB využili svoje kontakty na ostatné politické strany, predovšetkým obrodné prúdy a opozíciu sústredenú okolo Charty 77. Navrhli zmenu spoločenského zriadenia v Československu a podiel na moci za predpokladu, že ŠtB si udrží svoju silu a vplyv.

Nakoniec sa so svojimi vlastnými teóriami rozišiel aj samotný autor *Polojasna* Václav Bartušek a dnes už neverí v tieto scenáre. Vyjadril sa o tom verejne v masmédiách. Týmto teóriám neveril ani otec „mŕtveho“ študenta Martina Šmída, ktorého rodina touto fámou značne utrpela. Podľa jeho názoru „smrť“ mala poslúžiť uväzneniu Petra Uhla a ďalších disidentov za trestný čin šírenia poplášnej správy. Jej cieľom bolo zastrašiť opozíciu. V podstate malo ísť o jednoduchú „eštebácku“ logiku, primitívnu ako jej autori.

Otec Martina Šmída ani netušil, ako sa jeho domnienka zhoduje s rukopisnými poznámkami z už spomínaného autentizovaného zošita pplk. Chovanca, ktorý si na porade FMV 19. novembra 1989 poznačil: „mŕtvola“, — šírenie poplášnej správy UHI, — Uhl je pod sledkou (sledovaný ŠtB).

MEDZINÁRODNÉ SÚVISLOSTI

Obrovská vojenská sila, ktorou disponoval Sovietsky zväz rovnako ako USA, dlho zastierala základnú nerovnováhu medzi súperiacimi veľmocami. Hospodárska sila Ameriky bola jednoducho oveľa väčšia, technológie, ktorými disponovala, boli vyspelejšie a prístupnejšie inováciám. Spoločenské prostredie demokratickej veľmoci bolo omnoho tvorivejšie a príťažlivejšie. Oproti tomu sovietske hospodárstvo v podmienkach totalitného režimu a neexistencie slobodného trhu bolo v 80. rokoch čoraz strnulejšie a neschopné konkurencie. Len vypuknutie „horúcej“ vojny medzi veľmocami mohlo znamenať, že v časovom horizonte niekoľkých rokov sa jazýček váh nakoniec zákonite neprikloní na stranu USA.

Tvrdiť však dnes, že bolo možné presne predpokladať, kedy sa to stane, nezodpovedá pravde. Snahy Michaila Gorbačova o reformy v Sovietskom zväze znamenali „glasnosť“, ale nie slobodu slova, „perestrojku“, ale nie systémovú zmenu nereformovateľného. Vývoj vyústil prekvapivo rýchlo v sovietskych satelitoch do domino efektu — pádu komunistických režimov v strednej a vo východnej Európe. Na prvý pohľad išlo jednoznačne o víťazstvo Západu v Studenej vojne, keď sa totalitné režimy, postavené na lži, rozpadli ako „domčeky z karát“ v dôsledku rozsiahlej hospodárskej a morálnej devastácie bez väčších obetí na ľudských životoch. Na rozdiel od porážky nacistického režimu v druhej svetovej vojne a následného Norimberského procesu s nacistickými pohlavármi sa porážka komunizmu uskutočnila „nežnou“ cestou, teda v skutočnosti akýmsi pozvoľným prúdom medzi Západom a Východom.

Rýchly a prekvapivý vývoj na konci 80. rokov spolu s nepripravenosťou nových elít na budovanie demokratickej spoločnosti v bývalom Československu viedol k prizvaniu bývalých komunistických funkcionárov — mocenských technológov k podielu na moci.

OTÁZKY PO PREČÍTANÍ TEXTU

- ? Mali všetci občania Československa pred rokom 1989 rovnakú šancu uplatniť sa v spoločnosti?
- ? Aká politická strana vládla (aj podľa čl. 4 Ústavy) v Československu pred rokom 1989?
- ? Akým spôsobom potláčali bezpečnostné zložky komunistického režimu nenásilné verejné vystúpenia nespokojných občanov?
- ? Boli udalosti v novembri 1989 v Československu výsledkom tajných dohôd komunistických predstaviteľov a odporcov režimu?

VYROVNÁVANIE SA S KOMU- NISTICKOU MINULOSŤOU

„Neodsúdenie minulých zločinov či nerealizované trestné stíhanie budujú nebezpečnú kultúru beztrestnosti, ohrozujúcu základy právneho štátu, zmierenia a fungovania demokratického systému.“
(Gloppen, 2002)

Po páde komunistického režimu, sudy v Československu rehabilitovali na základe zákona č. 119/1990 Zb., o súdnej rehabilitácii viac ako 260 000 odsúdených v politických procesoch z rokov 1948 — 1989. To znamená, že sudy oficiálne očistili ľudí, ktorí boli v čase komunizmu odsúdení za skutky, ktoré by v demokratickom právnom štáte nikdy nemohli byť trestným činom. Vieme teda, že sme tu mali minimálne 260 000 nevinne odsúdených, na Slovensku to bolo približne 70 000. Ďalšie stovky ľudí boli usmrtené na hranici pri pokuse o útek na Západ. Ďalšie desiatky tisíc občanov postihli mimosúdne perzekúcie. Komunistický režim porušoval všetky základné ľudské práva a slobody v obrovskom rozsahu. Išlo o systém organizovaného násilia voči vlastnému obyvateľstvu. Súdne rehabilitácie boli jedným z prvých krokov k náprave minulých krívd. Ak ale existuje obrovská množina obetí, je úplne legitímne položiť si otázku, čo sa stalo s tými, čo tento systém organizovaného násilia vytvárali. Koľkí z nich niesli za svoje skutky zodpovednosť?

Odpoveď je jednoduchá.

V Českej republike bolo trestne stíhaných celkovo 218 osôb v 120 trestných veciach. Z tohto počtu prípadov sa pred súd dostalo 80. Odsúdených bolo približne 47 osôb. Viacerí z nich však len na podmienený trest odňatia slobody.

V Slovenskej republike dodnes nebol na nepodmienený trest odňatia slobody odsúdený jediný komunistický zločinec. Jediným „potrestaným“ na Slovensku bol bývalý I.

námestník ministra vnútra Československa a posledný šéf Štátnej bezpečnosti Alojz Lorenc. V roku 1992 ho odsúdil český súd v Táboře na nepodmienečný trest odňatia slobody na štyri roky za trestný čin zneužitia právomoci verejného činiteľa v spolupáchateľstve. Bol odsúdený za nariaďovanie a organizovanie preventívnej izolácie odporcov komunistického režimu v celách predbežného zadržania od roku 1988 do novembra 1989. Po rozdelení Československa už ako slovenský občan mohol odmietnuť nástup do výkonu trestu, čo aj učinil. Z pôvodne takmer 300 poškodených v slovenskom vyšetrovacom spise zostalo len 11 osôb. Súdny proces sa vliekol prakticky od roku 1989 (konca komunistického režimu v Československu) a Vojenský obvodový súd v Bratislave v roku 2001 rozhodol o podmienenečnom treste 15 mesiacov na 3 roky. Po odvolaní Lorenca i vojenského prokurátora napokon Vyšší vojenský súd v Trenčíne v apríli 2002 tento trest potvrdil.

Prečo to tak je, ako k tomu prišlo, prečo ten rozdiel medzi Českou republikou a Slovenskou republikou? A prečo o tom vlastne hovoriť? Prečo je vyrovnanie sa so zločinmi minulosti také dôležité?

SPRÁVA GENERÁLNEHO PROKURÁTORA

Tesne po 17. novembri existovala veľmi silná spoločenská objednávka na potrestaní násilností. Príslušníci ŠtB a VB, ktorí mimoriadne surovým spôsobom zasahovali proti demonštrujúcim študentom 17. novembra 1989, boli postihnutí. Nie všetci. Odsúdených bolo približne dvanásť z nich. Týkalo sa to však len okolností zásahu proti študentom.

V októbri 1991 si vtedajší poslanci federálneho parlamentu — Snemovne ľudu a Snemovne národov, vyžiadali od vtedajšieho generálneho prokurátora Ivana Gašparoviča — neskoršieho prezidenta SR — správu o stave trestného

konania a výsledkoch postihu funkcionárov bývalého režimu. Zo správy vyplynulo, že trestné stíhanie bolo vedené proti najmenej 170 konkrétnym osobám, vrátane tých, u ktorých bolo podozrenie z trestnej činnosti bez vznesenia obvinenia a bez trestného stíhania. Až na výnimky sa prevažná väčšina týchto prípadov týkala majetkovej kriminality — nedovoleného obohacovania zo strany predstaviteľov bývalého režimu. Generálna prokuratúra v dokumente obhajovala a zdôvodňovala svoj postup pri trestnoprávnom vyrovnávaní s minulosťou, v ktorom zdôrazňovala, že väčšiemu a širšiemu vyšetrovaniu, často závažných trestných činov, na ktoré obdržala podnety od občanov, jej bránili najmä:

1. Zákaz právnej retroaktivity a dodržiavanie prezumpcie nevinny, odmietanie kolektívnej zodpovednosti, 2. premlčanie väčšiny trestných činov, 3. prezidentské amnestie...

Zákaz právnej retroaktivity znamená, že trestnosť skutku môže byť posudzovaná len podľa zákona, ktorý platil v čase, keď bol skutok spáchaný, a teda, že nik nemôže byť odsúdený za skutok, ktorý v čase jeho spáchania nebol trestný, aj keď podľa novšieho zákona by takýto skutok trestný bol — zjednodušene je to zákaz spätnej pôsobnosti zákona. Premlčacia doba je doba, počas ktorej je možné nejaký skutok vyšetrovať a súdiť, po jej uplynutí to už možné nie je. A amnestia je omilostením skutku a prakticky zastavuje akúkoľvek možnosť spáchaný skutok postihnúť.

Správa, ktorú Gašparovič vypracoval, sa stretla s pomerne silnou kritikou, viacerí poslanci namietali, že uvedené skutočnosti nie sú celkom v súlade s objektívnou

skutočnosťou. Najväčšiu kritiku si však vyslúžili tieto Gašparovičove slová:

*„To neznamena, že je podceňovaná požiadavka nastolenia spravodlivosti potrestania všetkých vinníkov, avšak vinníci trestných činov bývalého režimu boli politickou cestou, revolúciou 17. novembra a voľbami v prevažnej miere zbavení fak-
tickej možnosti dopúšťať sa trestných činov, najmä tých, ktoré umožňovalo ich bývalé postavenie. V tomto svetle požiadavka abstraktnej spravodlivosti, vyslovovaná filozofmi, trochu bledne vo svetle naliehavej potreby chrániť spoločnosť pred súčasnými kriminálnymi živlami.“* Poslanec Bratinka sa najprv pristavil pri pojme „abstraktná spravodlivosť vyslovovaná filozofmi“, čo tvrdo odmietol, ale hlavne adresoval Gašparovičovi tieto slová: *„... je potrebné chrániť ľudí pred živlami, ale musíme si uvedomiť, že tento štát úplne zlyhal v ochrane ľudí pred zločincami v minulosti — ak sám tieto zločiny nekonal, ako poslušný vykonávateľ vôle určitej mocenskej skupiny. A ak sa v tejto veci niečo nezmení, bude to trvale znižovať prestíž zákonov celého štátu. Veď si uvedomte čo tu hrozí — aby som to nejakým spôsobom parafrázoval — že matky budú svojim deťom hovoriť, musíš dbať na to, aby si neporušoval zákony, pretože ak ich budeš porušovať málo, tak ti hrozí, že budeš potrestaný, keď sa na to dáš, musíš ich porušovať masívne a trvalo — potom budeš mať pokojnú starobu.“* (Stenoprotokol 1991) Inak povedané budeš beztrestný, ak budeš páchať zločin pod krytím štátnej moci.

PRÁVNA ISTOTA OBETE ALEBO PÁCHATEĽA?

Po rozdelení federácie bola v ČR prijatá legislatíva umožňujúca trestný postih páchatelov. Najmä vyriešila otázku premlčacej doby. Český ústavný súd konštatoval, že pri páchateloch pod politickou ochranou štátu, bol ich trestný čin „premlčaný“ de facto ešte skôr ako bol spáchaný, a teda

takáto premlčacia doba by bola fiktívna. *„Chápať dobu, ktorá uplynula od spáchania ich trestných činov ako plynutie „premlčacích lehôt“, ktoré plynúť nesmeli, by znamenalo celkom protizmyselnú interpretáciu právneho štátu. Bolo by to potvrdenie toho druhu „právnej istoty“ (právna istota v podobe premlčacej doby), ktorú páchatelia mali už od počiatku svojej činnosti a ktorá spočívala v štátom chránenej beztrestnosti.“* ÚS dal prednosť právnej istote občanov pred právnou istotou páchatelov, pretože ako konštatuje: *„Iné riešenie by znamenalo vydať režimu totalitnej diktatúry osvedčenie právneho štátu, a tým nebezpečný signál do budúcnosti: dôkaz, že zločin sa môže stať beztrestným, ak je vykonávaný hromadne, organizovane, počas dlhšej doby a pod ochranou organizácie, ktorá sa zmocnila štátu. To by znamenalo stratu vierohodnosti súčasného právneho štátu.“* (PL US 19/93)

V roku 1993 bol tak v ČR prijatý zákon O protiprávnosti komunistického režimu a odpore proti nemu. Okrem iného konštatoval, že *„do premlčacej lehoty trestných činov sa nezačítava doba od 25. februára 1948 do 29. decembra 1989, ak z politických dôvodov nezlučiteľných so základnými zásadami právneho demokratického štátu nedošlo k právoplatnému odsúdeniu alebo zbaveniu žaloby“*

V Českej republike tiež vznikol v rámci Polície špecializovaný útvar — Úrad dokumentácie a vyšetrovania zločinov komunizmu, v médiách nazývaný aj „Bendův úrad“, podľa jeho prvého riaditeľa Dr. Václava Bendu, niekdajšieho predstaviteľa disentu a signatára Charty 77. ktorý funguje dodnes.

Na Slovensku z legislatívneho hľadiska platí od roku 1996 zákon č.125/1996 Z. z., o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému. Tento zákon by sa mohol zdať obdobou českého Zákona č.198/ 1993 Zb. o protiprávnosti

komunistického režimu a odporu proti nemu. Zákon bol 31. januára 1996 schválený len s miernymi zmenami tak, ako ho pripravili predkladatelia a obsahoval prakticky rovnakú právnu úpravu ako § 5 českého zákona. V takejto podobe by zákon umožňoval tak ako v ČR trestný postih komunistických zločincov. Prezident SR Michal Kováč však v 15 dňovej lehote vyhovel žiadosti vlády Vladimíra Mečiara a vrátil zákon na opätovné prerokovanie do Národnej rady. Paragraf, ktorý riešil premlčaciu dobu bol teda zmenený v znení: Do premlčacej doby trestných činov, trestnosť ktorých nezanikla, sa nezapočítava doba od 25. februára 1948 do 29. decembra 1989, ak z politických dôvodov nezlučiteľných so základnými zásadami právneho poriadku demokratického štátu nedošlo k právoplatnému odsúdeniu alebo k zbaveniu obžaloby (Zákon č. 125/1996 Z. z.).

Vloženie troch slov, „trestnosť ktorých nezanikla“, spôsobilo, že sa táto právna norma stala čisto deklaratórnou. Schválená zmena znamenala a znamená, že možnosť vyrovnania sa s minulosťou v rovine kriminálnej spravodlivosti bola prakticky zastavená. Na Slovensku tak máme zákon, ktorý kryje komunistické zločiny, pretože zastavil možnosť ich trestného postihu.

PERSONÁLNA KONTINUITA V JUSTÍCI

To, čo je pre obe krajiny, ktoré vznikli rozdelením Československa spoločné, je historický fakt, že justičný aparát sa budoval a formoval počas komunistického totalitného režimu. Teda je to fakt personálnej kontinuity, znamenajúcej aj kontinuitu právneho myslenia. Mnohí bývalí členovia komunistickej strany, ktorí sa roky riadili straníckymi direktívami, dnes v úlohe prokurátorov a nezávislých sudcov demokratického štátu môžu byť len veľmi ťažko zárukou vyrovnávania sa s komunistickou minulosťou.

POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY ÚRAD DOKUMENTACE A VĚŠTĚNÍ ZLOČINŮ KOMUNISMU	
Došlo: - 3 III. 1999	OPV 249/98
Č.j.: 128V-4/II-76	
Prilohy:	

18.10.1999
v Bratislave
Za správnosť: J. J. J. z n e s e n i e

NA VĚŠTĚNÍ: 100V

Podľa § 159 odsek 2 Trestného poriadku, s poukazom na § 11 odsek 1 písmeno b/ Trestného poriadku, o d k l a d á m vec

PhDr. Antonína N e m c a

narodeného 14.11.1929 v Šaštíne - Stráži, okres Senica, trvale bytom Bratislava Lipského číslo 4, Slovenská republika, bývalého náčelníka Hlavnjej správy pohraničnej stráže ochrany štátných hraníc Československej socialistickej republiky v hodnosti generála, tohto času v mieste trvalého bydliska, rodné číslo 291114/717,

a to skutok, ktorého sa dopustil tým, že ako náčelník Hlavnjej správy pohraničnej stráže ochrany štátných hraníc Československej socialistickej republiky po tom, čo sa 30.10.1984 dozvedel, že toho istého dňa okolo 12,45 hodine, vojaci základnej služby Pavel Sirotný a Valtr Macošek, príslušníci 8. roty pohraničnej stráže Fišerovy Chalupy Vojenský útvar 5343 České Budějovice, zaradení do poplachovej hliadky, pri prenasledovaní narušiteľa štátnej hranice Československej socialistickej republiky a Rakúskej republiky, Františka Faktora narodeného 15.2.1951, v priestore hraničných medzných kamenov V/24 a V/25 prekročili štátnu hranicu až do hĺbky približne 400 metrov na územie Rakúskej republiky, kde spoločnou mierenou strelbou zo služobných samopalov spôsobili Františkovi Faktorovi strelné poranenie hrudníka, ktorému neskôr podľahol a bol nájdený na rakúskom území až 5.11.1984., neoznánil túto udalosť v zmysle medzinárodných zmlúv a dohovorov orgánom Rakúskej republiky, tak ako bol povinný, podieľal sa na zamlčaní tejto udalosti, v dôsledku čoho rakúske orgány nepátrali po postrelenom, ktorý na následky zranenia bez poskytnutia pomoci zomrel,

čím naplnil znaky skutkovej podstaty trestného činu zneužívania právomoci verejného činiteľa podľa § 158 odsek 1 písmeno a/, c/, odsek 2 písmeno c/ Trestného zákona,

p r e t o ž e trestné stíhanie je neprípustné, nakoľko je premlčané.

O d ť o v o d n e n i e :

Dňa 30.10.1984 okolo 12,45 hodiny vojaci základnej služby Pavel Sirotný a Valtr Macošek, príslušníci 8. roty pohraničnej stráže Fišerovy Chalupy Vojenský útvar 5343 České Budějovice,

KOPIE SOUHLASÍ S ORIGINÁLEM

Ukážka aplikácie legislatívy, znemožňujúcej postih komunistických zločinov (strana 1)

Zdroj: archív autora

pri prenasledovaní narušiteľa štátnej hranice medzi vtedajšou Československou socialistickou republikou a Rakúskou republikou, Františka Faktora narodeného 15.2.1951, v priestore hraničných medzných kameňov V/24 a V/25 v rozpore s ustanoveniami vtedy platného služobného predpisu OSH-I-1, prekročili štátnu hranicu, prenikli do hĺbky územia Rakúskej republiky na vzdialenosť viac ako 300 metrov a viedli proti utekajúcejmu Františkovi Faktorovi mierenú streľbu zo služobných samopalov, pričom v poslednej fáze zásahu vystrelali na cudzom území najmenej 16 nábojov ráže 7,62 mm a jednou zo striel bol František Faktor zasiahnutý, pričom mu bolo spôsobené zranenie poškodenie miechy, čo privodilo okamžitú a úplnú obrnu dolných končatín. Po tomto sa obidvaja vojaci vrátili na územie Československej republiky. Vzhľadom na neposkytnutiečasnej pomoci v dôsledku krvnej straty zapríčinennej priestrelom hrudníka a v dôsledku podchladnutia, František Faktor najskôr za 6 a najneskôr za 24 hodín zomrel.

PhDr. Antonín Nemeč bol v čase tejto udalosti v hodnosti generála, náčelníkom Hlavnej správy pohraničnej stráže ochrany štátnych hraníc Československej socialistickej republiky. Z titulu svojej funkcie bol ešte toho dňa o celej udalosti neodkladne informovaný vtedajším veliteľom brigády Aloisem Kroupom, ktorý mu doporučoval, aby vzhľadom na situáciu boli o udalosti vyrozumené orgány Rakúskej republiky. Napriek tejto informácii PhDr. Nemeč nevykonal žiadny úkon, ktorý by smeroval k oznámeniu celej situácie rakúskym orgánom, ale naopak, prekročenie štátnej hranice príslušníkmi pohraničnej stráže a vedenie zásahu na území iného štátu, zamľčal. Z tohoto titulu orgány Rakúskej republiky objektívne nemohli vykonať pátranie po postrelenom Františkovi Faktorovi, ktorého našli mŕtveho až 5.11.1984, pričom na mieste udalosti zastihli aj 16 nábojníc zo samopalov vz.58, ktorými československí pohraničníci viedli na území Rakúskej republiky paľbu. Skutočnosť, že príslušníci pohraničnej stráže prekročili štátnu hranicu a viedli zásah na území Rakúskej republiky, potvrdzuje jednak záznam o mimoriadnych udalostiach u 8. roty pohraničnej stráže Fišerovy Chalupy, ako aj následná správa o šetrení narušenia štátnych hraníc, ktorú vypracovala komisia zriadená PhDr. Nemečom. Aj napriek pozitívnym zisteniam o narušení štátnych hraníc príslušníkmi pohraničnej stráže a zásahu vedenom na území Rakúskej republiky, zástupcovia Československej strany na zasadaní Československo-Rakúskej komisie konanej dňa 7.11.1984 o šetrení udalosti, zotrvali na tom, že príslušníci pohraničnej stráže, ktorí zásah vykonali, hranicu neprekročili, prenasledovaného Františka Faktora postrelili na našom území a jeho úmrtiu nemohli zabrániť.

Zo znaleckých posudkov ktoré sú obsiahnuté v spisovom materiáli predloženom orgánmi Českej republiky vyplýva, že František Faktor po vzniku zranenia prežíval najmenej 6 hodín, pričom nebol schopný najmenšieho pohybu dolnými končatinami, nakoľko v dôsledku poranenia miechy, pričlo k ich obrne a tak isto aj k obrne dolných brušných svalov. Aj keď toto zranenie je kvalifikované ako ťažké, nebolo smrteľné pre svoju všeobecnú povahu, a v prípade, že by bol najmenej do 6 hodín nenašovaný nájdený,

KOPIE SOUHLASÍ S ORIGINÁLEM

Ukážka aplikácie legislatívy, znemožňujúcej postih komunistických zločínov (strana 2)
Zdroj: archív autora

existovala nádej na záchranu jeho života.

Zo spisového materiálu ďalej vyplýva, že PhDr. Nemeč bol z titulu svojej funkcie ešte v deň udalosti neodkladne informovaný o celej situácii a bol upozornený na to, že je potrebné oznámiť celú situáciu orgánom Rakúskej republiky. Napriek tomu, že orgány Rakúskej republiky bez najmenších pochybností preukázali priebeh celej udalosti ku ktorej došlo na ich území, velenie Hlavnej správy pohraničnej ochrany štátnych hraníc na čele s PhDr. Nemečom rozhodlo o tom, že rakúška strana nebude o udalosti pravdivo informovaná a na verzii vypracovanej v rozpore so skutočnou udalostou zotrvali orgány Československej socialistickej republiky aj na horeuvedenom VI. mimoriadnom zasadaní Československo - Rakúskej komisie a odmietli aj rakúsky protest o porušení suverenity Rakúskej republiky.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti je nepochybné, že PhDr. Antonín Nemeč svojím konaním naplnil znaky skutkovej podstaty trestného činu zneužívania právomoci verejného činiteľa podľa § 158 odsek 1 písmeno a/, písmeno c/, odsek 2 písmeno c/ Trestného zákona, nakoľko ako verejný činiteľ v úmysle spôsobiť inému škodu, vykonával svoju právomoc spôsobom odporujúcim zákonu, nespĺnil povinnosť vyplývajúcu z jeho právomoci a takýmto činom spôsobil obzvlášť závažný následok, ktorý spočíva v úmrtí Františka Faktora. K uvedenému skutku, respektive konaniu PhDr. Nemeča, prišlo 30.10.1984. Pri tomto trestnom čine hrozí zákon trestom odňatia slobody na 3 až 10 rokov. V zmysle ustanovenia § 67 odsek 1 písmeno b/ Trestného zákona, trestnosť činu zaniká uplynutím premlčacej doby, ktorá je 10 rokov. Táto premlčacia doba uplynula dňa 30.10.1994.

Dňa 27.marca 1996 bol prijatý zákon Národnej rady Slovenskej republiky číslo 125 o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému. V § 4 citovaného zákona sa uvádza, že do premlčacej doby trestných činov t r e s t n o s ť k t o r ý c h n e z a n i k l a , sa nezapočítava doba od 25.2.1948 do 29.12.1989, ak z politických dôvodov nezlučiteľných so základnými zásadami právneho poriadku demokratického štátu, nedošlo k právomocnému odsúdeniu, alebo k zbaveniu obžaloby.

Z uvedeného vyplýva, že trestnosť konania PhDr. Antonína Nemeča zanikla pred prijatím zákona Národnej rady Slovenskej republiky číslo 125/96 Zbierky zákonov a vzhľadom na tieto skutočnosti je trestné stíhanie neprípustné, nakoľko je premlčané. Preto som rozhodol tak, ako je to uvedené vo výrokovej časti tohoto uznesenia.

P o u č e n i e : Proti tomuto uzneseniu je prípustná sťažnosť, ktorú možno podať do 3 dní od jeho doručenia alebo vyhlásenia na tunajšej prokuratúre. Sťažnosť nemá odkladný účinok.

V Bratislave 15.októbra 1998

Vojenský obvodný prokurátor
mjr. JUDr. Dobroslav T R N Ľ A

KOPIE SOUHLASÍ S ORIGINÁLEM

Ukážka aplikácie legislatívy, znemožňujúcej postih komunistických zločínov (strana 3)
Zdroj: archív autora

Zákon 553/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov (zákon o pamäti národa), ktorým vznikol Ústav pamäti národa, okrem iných dôležitých úloh, ukladá Ústavu pamäti národa v § 8, písm. d) dávať podnety na trestné stíhanie zločinov a trestných činov podľa § 1, spolupracuje pritom s Generálnou prokuratúrou Slovenskej republiky.

Ústav pamäti národa podal na Generálnu prokuratúru Slovenskej republiky v máji 2008 podnet v súvislosti s usmrtením 42 civilných osôb na slovensko-rakúskom úseku hranice v rokoch 1948 – 1989.

Civilné osoby, ktoré boli usmrtené na hranici zastrelením, elektrickým prúdom v elektrickej drôtenej zátarase, výbuchom nástražných mín, roztrhaním služobnými psami a inými zákrokmi príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti a Pohraničnej stráže, sa pokúšali dostať z územia vtedajšieho Československa, teda z územia s komunistickým totalitným režimom, kde boli porušované základné ľudské práva a slobody, na územie s demokratickou formou vlády.

Bezprostredne po doručení podnetu v roku 2008 boli reakcie generálneho prokurátora Slovenskej republiky Dobroslava Trnku odmietajúce. V médiách sa verejne vyjadril, že týmito skutkami by sa nemali zaoberať slovenské orgány činné v trestnom konaní, ale len právny historici a teoretici.

Napriek tomu a po zverejnení niektorých drastických podrobností jednotlivých prípadov médiami, začali slovenské orgány činné v trestnom konaní takmer vo všetkých prípadoch konať a zahájili trestné konanie vo veci.

Zákroky pohraničníkov však podľa slovenských vyšetrovateľov boli v súlade s vtedy platnými zákonmi, a teda nešlo o trestné činy. Dokonca aj vtedy, keď na pravé poludnie pod hradom Devín v roku 1952 pohraničníci rozstrieľali žiaka ľudovej školy guľometom. Policajní vyšetrovatelia nepochopiteľne obhajovali dobové tajné komunistické nariadenia, keď

zdôvodňovali, že drôtená stena pod vysokým napätím nebola vybudovaná na usmrcovanie utečencov a tí, ktorí sa k nej dostali porušovali zákaz vstupu do tzv. zakázaného pásma. Slovenská justícia v roku 2011 de facto legitimizovala minulé režim s príslušnou legislatívou a tajnými vykonávacími predpismi, ktoré umožňovali kohokoľvek „zabiť“ neoznačenou pascou s vysokým napätím alebo automatickou zbraňou, a následne po tajnom „samovyšetrení“ Pohraničnou strážou ho zahrabať na tajnom mieste bez vedomia príbuzných. Odvolanie voči zastaveniu trestného stíhania nebolo možné, pretože Generálna prokuratúra SR oznámila, že Ústav pamäti národa ako inštitúcia, nemá v ňou podaných trestných oznámeniach procesné postavenie poškodeného a ide nanajvýš o oznamovateľa.

S kvalifikáciou zabíjania na železnej opone ako zločinov proti ľudskosti sa podľa svojho právneho názoru nestotožnil ani súčasný námestník generálneho prokurátora SR Peter Šufliarsky. Napriek dôkazom o „štátnej mašinérii na zabíjanie“ obsiahnutých v podnete z roku 2008 poskytol v rozhovore pre Denník N v roku 2015 v tejto súvislosti názor, ktorý nepotrebuje žiadny ďalší komentár: „*Zločin proti ľudskosti sa nikdy nemôže chápať ako zločin, ktorý by mal základ v systéme spravovania vecí verejných alebo štátu.*“

Už spomenutý Vladimír Mečiar a jeho vlády, okrem uvedenej deštrukcie práva, odmietli na Slovensku uplatňovať tzv. lustračné zákony. Tie mali zabezpečiť, aby vo verejných funkciách a službách štátu, najmä v polícii a armáde, nemohli ďalej pôsobiť ľudia, ktorí boli v minulosti príslušníkmi ŠtB alebo boli jej spolupracovníkmi alebo pôsobili vo vysokých stranických funkciách atď. Mali chrániť vznikajúcu demokraciu pred starými štruktúrami. V období Mečiarovej vlády sa tak stovky bývalých príslušníkov ŠtB vrátili do služieb Slovenskej

Vladimír Mečiar...
Zdroj: YouTube

informačnej služby, a najmä Ministerstva vnútra, a mnohí tam ďalej roky pôsobili a vychovávali nastupujúce generácie.

JE SLOVENSKO PRÁVNÝ ŠTÁT?

Prečo o tom všetkom hovoríme, prečo je otázka spravodlivosti taká dôležitá? Otázka potrestania trestného činu nie je v právnom štáte aktom pomsty. Úloha súdu je dopracovať sa k pravde, resp. poznaniu pravdivej odpovede na otázku čo sa stalo. „Poznanie pravdy je satisfakciou pre obeť.“ (Albin Eser) Je ale aj zásadnou bezpečnostnou otázkou. Nepotrestanie trestného činu predstavuje zásadné ohrozenie spoločnosti. Zločin bez odsúdenia nie je de iure zločinom. Takéto konanie však má zásadný dopad, ktorý spôsobuje eróziu viery občanov v spravodlivosť a bezpečnosť, ktorú musí štát občanom garantovať. „Ak sa trestné právo ako verejná a záväzná dohoda prestane vyjadrovať k dosahu a obsahu viny a zodpovednosti, vezme pôdu pod nohami základnému normatívnemu konsenzu občanov, pretože ho vydá napospas ľubovôli, namiesto toho,

aby ho upevňovalo a potvrdzovalo. Nikto nechce dobrovoľne žiť v spoločnosti nezodpovedných občanov, ktorá nezakazuje vraždu.“ (Schwan 2004, 38).

„Kým nebudú najväčšie zločiny vyšetrené a potrestané, spoločnosť ako celok v demokratické hodnoty neuverí a nevštiepi si ich a demokracia sa preto nikdy neskonsoliduje“ (Huntington 2001, 207) hovorí ďalšia poučka humanitných vied, ktoré sa venujú vyrovnávaniu s minulosťou. Nepotrestanie minulých zločinov, zamlčovaná vina, personálna kontinuita so starým režimom tiež bránia tomu, aby sa spoločnosť posunula ďalej. Bránia vzniku akéhosi nového základného hodnotového konsenzu, súboru všeobecne spoločnosťou uznaných a uznávaných hodnôt, ktoré majú spoločnosť definovať. Na to, aby spoločnosť ako demokratická fungovala, nestačí, aby boli tieto hodnoty v Ústave — napríklad v podobe uznania základných práv a slobôd. Tie hodnoty musia byť prijaté a uznávané spoločnosťou. Spoločnosť má ich dodržiavanie vyžadovať. Bez toho je potom naozaj vydaná na milosť a nemilosť ľubovôli a je len jeden krok k tomu, aby si zopakovala minulosť.

V tejto súvislosti je dobré vedieť, že zlo je poznať aj iné možnosti chovania, ale chovať sa napriek tomu zle. Dôležité je vedieť sa rozhodnúť pre tie iné možnosti. Priamo to súvisí so skutočnosťou, v akej spoločnosti chceme vlastne žiť.

OTÁZKY PO PREČÍTANÍ TEXTU

- ? Dôverujete slovenskej justícii, polícii?
- ? Platia na Slovensku zákony pre všetkých rovnako?
- ? Čo podľa vás charakterizuje Slovensko a Slovákov?
- ? Vedeli by ste vymenovať nejaké všeobecne zdieľané hodnoty, na ktorých sa ako spoločnosť zhodneme?
- ? Môže podľa vás brániť zamlčovaná vina rozvoju empatie?

ZDROJE

- Arendtová H. 2013. *Původ totalitarismu I – III*. OIKOYMENH, Praha.
- Bauman, Z. 2002. *Modernost a Holokaust, Kalligram, Bratislava*.
- Giles, K. 2016. *Handbook Russian informatin Warfare*. NATO Defense College. 2016
- Gloppen, S. 2002. *Reconciliation and Democratisation: Outlining the Research Field*.
<http://bora.cmi.no/dspace/bitstream/10202/188/1/Report%20R%202002-5.pdf>
- Hejl, V. 1990. Zpráva o organizovaném násilí. Univerzum Praha.
- Henkin, A.H. 1995. *State Crimes: Punishment or Pardon (Conference report)* In: Kritz, N.J. (ed.) 1995. *Transitional Justice. How Emerging Democracies Reckon With Former Regimes, Volume I: General Considerations*. USIP, Washington.
- Hitler, A. 2000. *Mein Kampf*. ARA, Bratislava.
- Honzák, R. — Honzák, F. 2018. *Čas psychopatů*. Galén, Praha.
- Höss, R. 2006. *Velitelem v Osvětimi Autobiografické zápisky*. Academia, Praha.
- Jerofejev, V. 2011. *Encyklopédia ruskej duše*. Arforum, Bratislava.
- Johnson, P. 1991. *Dějiny 20. století*. ROZMLUVY, Praha.
- Kaplan, K. 2002. *StB o sobě, výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. ÚDV PČR, Praha.
- Klímová, H. 2010. *Trauma a skupina, trauma a společnost*. In: Výbor z textů ze semináře Prix Irene 2008 — 2009 a příspěvky členů Rafael Institutu, Prix Irene, Praha.
- Kurlander, E. 2021. *Hitlerova monstra Třetí říše a nadpřirozeno*. Academia, Praha.

Le Bon, G. 2016. *Psychologie Davu*. Portál, Praha.

McGuire, W. — Hull R.F.C. eds. 2015. *Rozhovory s C. G. Jungem*. Portál, Praha.

Milgram, S. 2017. *Poslušnost vůči autorite. Experiment který zpochybnil lidskou přirozenost*. Portál, Praha.

Mitošinka, V. 1992. *Pamäti kňaza 1948 — 1966*. LÚČ, Bratislava.

Morbacher, L. 2011. *Zločiny komunizmu na Slovensku*
In : *Zločiny komunistických režimů*, Sborník s mezinárodní konference, ÚSTR, Praha.

Palata, L. 2018. *Halík: Pražská jar bola ilúzia, komunizmus je nereformovateľný*. SME. 17. 8. 2018.

Rees, L. 2013. *Temná charizma Adolfa Hitlera. Cesta do Pekla*. Ikar, Bratislava.

Sartori, G. 1993. *Teória demokracie*. ARCHA, Bratislava.

Scruton, R. 1990. *Obnovení Práva*. Přednáška konaná dne 9. Ledna 1990 v justičním paláci v Brně.

Schwann, G. 2004. *Zamlčovaná vina*. Ničivá moc dvojí morálky. Prostor, Praha.

Slávik, M. 2020. *Ku koreňom dnešných dezinformačných kampaní. Aktívne opatrenia rozviedky komunistického Československa*. *Politické vedy*. Matej Bel University, 2020, roč. 23, č. 1, s. 178 — 201., Banská Bystrica.

Slávik, M. 2022. *Vyrovnanie sa s komunistickou minulosťou v trestnoprávnej rovine v krajinách bývalého Československa*. Disertačná práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálných štúdií, 2022. Dostupné Z: https://is.muni.cz/th/h3sco/Martin_Slavik_Dizertacna_praca.pdf

Šimandl, M. 2018. *Konferencia Aktuálne bezpečnostné hrozby, Senát PSČR*. November 2018.

Zálešák, T. 2008. *Ke zkušenosti totalitarizmu a možnosťou recidívy masových ideologických hnutí v 21. storočí*.

IN: *Totalitarizmus 4*, Budil, T.I. — Zíková T. eds. Fakulta filozofická Západočeské univerzity, s. 10 — 16. Plzeň.

Zimbardo, P. 2014. *Luciferův efekt. Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Academia, Praha.

Zis, A.J. 1950. *O komunistické morálce*, Malá knihovna sovětské vědy. Orbis, Praha.

ŽÁČEK, P. 2006. *V čele ŠtB. Pád režimu v záznamech důstojníka tajnej polície*. ÚPN, Bratislava.

PREČAN, V. 1999. *Středoevropský kontext demokratického převratu v Československu v roce 1989*. In: November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky, Nadácia Milana Šimečku 1999. Bratislava.

INÉ ZDROJE

ARCHÍV BEZPEČNOSTNÝCH SLOŽEK:

ABS, f. I. S-SNB, reg.č. 90083

ABS, f. I. S-SNB, reg.č. 81221/108, Podkladové materiály k cestě delegace FMV do Moskvy 13.5. 1981

Stenoprotokol 13. zasadnutia pléna SNR zo dňa 19. decembra 1947, dostupné z

[Digitálna knižnica — dokument \(nrsr.sk\)](http://librihostri.catholica.cz/download/Digitalna_kniznica_-_dokument_(nrsr.sk))

SLOVENSKÝ ZÁKONNÍK 1940, DOSTUPNÉ Z:

<http://librihostri.catholica.cz/download/SlovenZakoni1940-OCR.pdf>

Slovenský zákonník 1942, dostupné z:

<http://librihostri.catholica.cz/download/SlovenZakoni1942-OCR.pdf>

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 21.12.1993, sp. zn. Pl. ÚS 19/1993

Stenoprotokol 18. Schôdza z. 8.10.1991, dostupné z:

<http://www.psp.cz/eknih/1990fs/slsn/stenprot/017schuz/s017108.htm>

Zákon č.198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu.

Zákon č.125/1996 Z. z. o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému.

<http://koordinatorovpes.blogspot.com/>

NAŠE SLOVENSKO Noviny politickej strany Mariana

Kotlebu, dostupné z:

<https://politik.pilnik.sk/wp-content/uploads/2016/03/nase-slovensko-februar-2016.pdf>

Iceland _____
Liechtenstein **Active**
Norway **citizens fund**

Projekt „Občianske vzdelávanie pre demokraciu“ je podporený z programu ACF – Slovakia, ktorý je financovaný z Finančného mechanizmu EHP 2014 – 2021. Správcom programu je Nadácia Ekopolis v partnerstve s Nadáciou otvorenej spoločnosti Bratislava a Karpatskou nadáciou.

LIVING
MEMORY